

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΗ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 137 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1995 • ΗΓΙΑΡ - ΣΙΒΑΝ 5755

ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΤΟΥ Κ. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

«Το Ελληνικόν Έθνος, το υπό την φυικόδη Θρησκευτικήν διναστείαν, μη δινάμενον να φέρῃ τον βαρύτανον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας και αποσείσαν αυτόν με μεγάλας θυσίας, κρύψτε σήμερον διά των νομίμων Παραστατών του, εις Εθνικήν συνηγμένων Συνέλευσιν, ενώπιον Θεού και ανθρώπων. "την Πολιτικήν αυτού Υπαρξίαν και Ανέξαρτησίαν".

Mε αυτή τη λακωνική διαλήγουνται, η οποία προτάσσεται στο «Προσωρινόν Πολιτεψία» που ψηφίστηκε στην Επίδαυρο την 1η Ιανουαρίου 1822, κήρυττε η Α' Εθνική Συνέλευση την Ανέξαρτησία της Ελλάδας.

Ο εορτασμός όμως της επετείου της Εθνεγερσίας στις 25 Μαρτίου κάθε έτους καταντά τελικώς χωρίς νόημα, αν δεν αξιοποιούνται τα όπια θετικά στοιχεία του μηνύματος της Επαναστάσεως του 1821 στη σύγχρονη πραγματικότητα, ιδίως σήμερα, όπου το ελληνικό έθνος βρίσκεται και πάλι, κατά γενική ομολογία, σε μια αποφασιστική καμπή της ιστορικής του πορείας.

Ήδη στο πρώτο άρθρο του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος» που επαναλαμβάνεται κατά λέξη και στον «Νόμο της Επιδαύρου», δηλαδή στο Συντάγμα που ψηφίστηκε στη Β' Εθνική Συνέλευση στο Άστρος της Κυνουρίας το 1823, ορίζεται ότι «η επικρατούσα θρησκεία εις την Ελληνικήν επικράτειαν είναι η της Ανατολικής Ορθοδοξίου του Χριστού Εκκλησίας ανέχεται όμως η Διοίκησις της Ελλάδος πάσαν ἄλλη θρησκείαν, και αι τελεται και ιεροπραγίαι εκάστης αυτών εκτελούνται ακολύτως».

Εναργέστερα, το Πολιτικό Σύνταγμα που κατήρτισε και ψήφισε η Γ' Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας το 1827, στο πρώτο του άρθρο διαλαμβάνει: «Καθείς εις την Ελλάδα επαγγέλλεται την θρησκείαν του ελευθέρως και διά την λατρείαν αυτής ἔχει ίσην υπεράσπισιν. Η δε της Ανατολικής Ορθοδοξίου Εκκλησίας είναι θρησκεία της Επικρατείας».

Απλή ανάγνωση των διατάξεων αυτών των Συνταγμάτων της επαναστατικής περιόδου πείθει ότι επιθυμία των συντακτών τους

ήταν, χωρίς καθόλου να παραβλάψουν την επικρατούσα θρησκεία, να κατοχυρώσουν στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος όχι απλώς μια έννοια θρησκευτικής ανοχής, ένα είδος ανεξιθοησίας, αλλά ένα δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας.

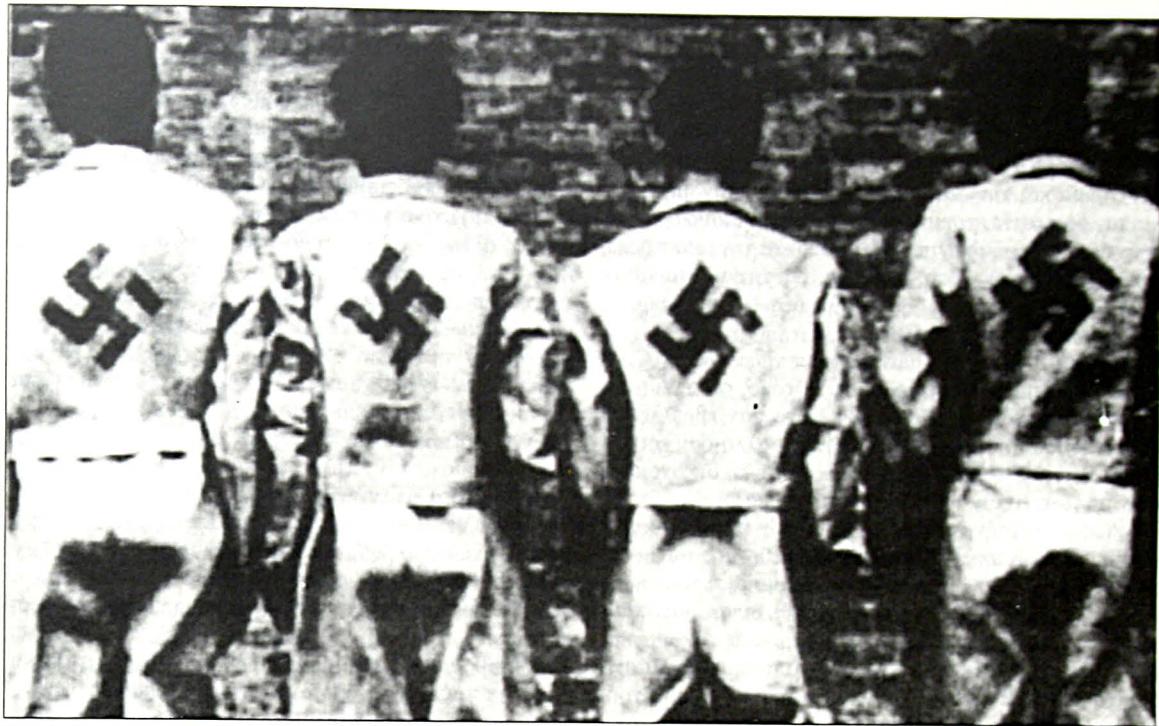
Ήδη η πρώτη από τις διατάξεις που παρατέθηκαν, εκείνη του Συντάγματος της Επιδαύρου, κάνει λόγο όχι μόνο για «ανοχή» κάθε ἄλλης θρησκείας, συνεπώς, αφού στο μείζον περιέχεται και το έλασσον, και δόγματος, αλλά και για ακώλυτη ἀσκηση της λατρείας. Ακόμη σαφέστερη είναι η δεύτερη διάταξη, εκείνη του Συντάγματος της Τροιζήνας, στο οποίο ἄλλωστε γενικώς κατά αρτιότερο τρόπο κατοχυρώνονται τα ατομικά δικαιώματα, η οποία προτάσσει την καθιέρωση της ελευθερίας κάθε θρησκείας και στη συνέχεια διασφαλίζει ίση υπεράσπιση στην ἀσκηση της λατρείας μεταξύ όλων των θρησκειών, ἀρά ίσα δικαιώματα στην ἀσκηση της λατρείας με την επικρατούσα θρησκεία!

Όσο και αν φαίνεται παράξενο, οι διατάξεις των Συνταγμάτων αυτών της Επαναστάσεως, προφανώς επηρεασμένων από τις ιδέες της γαλλικής και της αμερικανικής επαναστάσεως, είναι περισσότερο φιλελεύθερες από ζήτημα της διασφαλίσεως της θρησκευτικής ελευθερίας από εκείνες που καθιερώθηκαν στη συνέχεια, στην πορεία της συνταγματικής μας ιστορίας.

Η κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας σε όλο της το εύρος είναι μια πελώδια, ακόμη ανοιχτή, οφειλή του νεότερου ελληνικού κράτους στους πρωτεργάτες της Επαναστάσεως του 1821.

Στις κρίσιμες ώρες που διερχόμαστε, ως έθνος και ως κράτος, είναι προϋπόθεση εκ των ουκ Συνέχεια στη σελ. 34

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Εικόνα από εικονογράφηση της Βίβλου που έγινε στο μοναστήρι των Βενεδικτίνων του St. Martin στην Tours (Ελβετία) περίπου το 840 μ.Χ. (Από το βιβλίο «Switzerland 700 years»).

Εβραίοι κρατούμενοι σε στρατόπεδο συγκέντρωσης των ναζί στον τοίχο της εκτέλεσης

«Ποτέ πια»(;)

Μνήμη ολοκαυτωμάτων

Του κ. ΜΑΡΙΟΥ ΠΛΩΡΙΤΗ

«Π οτέ πια πόλεμος!» ήταν το σύνθημα μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο - ιδιαίτερα στη Γερμανία, τη συντομιένη, στρατιωτικά και οικονομικά («*Nie wieder Krieg!*»¹).

«Ποτέ μην ξεχνάτε τι έγινε - για να μην ξαναγίνει ποτέ!», φώναζαν την περασμένη Κυριακή οι ελληνοεβραίοι, που επέζησαν και τιμούσαν τη μνήμη των εκατομμυρίων θυμάτων του Ολοκαυτώματος, των στρατοπέδων συγκέντρωσης, των φούρνων, των θαλάμων αερίων και των άλλων νατσιστικών επινοήσεων, για την «τελική λύση» του «εβραϊκού προβλήματος».

«Ποτέ μην ξεχνάτε...». Άλλα είναι οι νεότεροι σε θέση να «μην ξεχάσουν» το μέγεθος εκείνης της εγκληματικής υπεροχίας, μια και δεν την έζησαν; Άσκοπο, λοιπόν, δεν θα ήταν ν' ανασκαλέψουμε το αιματηρότατο μητρώο της - που δεν έχει «κλείσει» ακόμα...

Όχι βέβαια πως ο Χίτλερ στάθηκε ο εφευρότερης του φυλετικού (και ειδικά, του αντιεβραϊκού) μίσους. Πασίγνωστο είναι πως είχε προγόνους παλαιότατους - από

καταβολής, σχεδόν, του ιοιδαίκου εθνους. Και πολλοί (όχι, αναγκαστικά, αντισημίτες) υποστηρίζουν πως πηγή αυτής της έχθρης ήταν η «αίσθηση φυλετικής υπεροχής, η αλαζονεία, η μισαλλοδοξία» των Εβραίων, που αυτοχρίσθηκαν «περιούνιος λαός, εκλεκτός του μόνου αληθινού Θεού, του Ιεχωβά, που επαγχυτεί στο λαό και εξόλοθρεύει τους εχθρούς του».

Ετσι ή αλλιώς οι Εβραίοι στάθηκαν πάντα οι «άλλοι» - θρησκευτικά, κοινωνικά, οικονομικά. «Άλλοι» - μονοθεϊστές - για τους ειδωλολάτρες που τους περιστοίχιζαν, τα χρόνια της αιώνις τους. «Άλλοι» - αλλόθροποι και «θεοκτόνοι» - για τους Χριστιανούς, στους αιώνες της ιουδαϊκής διασποράς.

Φυσικά, οι αιτίες των κατατρεμάν, των σφαγών, της κοινωνικο-πολιτικής περιθωριοποίησης των Εβραίων πάνε πολύ πέρα απ' τις θρησκευτικές «αλλότητες». Προπάντων, μετά την οικουμενική σύνοδο του Λατερανού (1215), που απαγόρευσε στους Χριστιανούς να δανείζουν με τόκο (το επέτρεπε άρα στους μη χριστιανούς) ενό, παράλληλα, απαγόρευσε στους Εβραίους να

έχουν ακίνητη περιουσία, βιοτεχνίες κ.λπ. και να υπηρετούν στο Δημόσιο. Συνακόλουθα, οι Ιουδαίοι επιδόθηκαν στο μόνο μέσο που τους απόμενε για να επιβιώσουν: στο χοήμα και την εκμετάλλευσή του... έγιναν, μονοπολιακά, δανειστές, τοκιστές, τραπεζίτες, πλούτισαν και τράνεφαν... προκαλώντας τον φθόνο και την αποστοφή των Χριστιανών - που, γρήγορα, τους αντιμετώπισαν σαν χρηματολάγνους, «τσιφούτηδες», τοκογλύφους άπληστους και ανελέητους.

Κι όταν, απ' τον ΙΔ' αιώνα, άρχισε να επιτρέπεται και στους Χριστιανούς ο δανεισμός με τόπο, οι τελευταίοι δεν έβλεπαν πια τους Εβραίους μόνο όντας «βδέλλες» - (αφού βδέλλες ήταν τώρα κι οι ίδιοι) - αλλά σαν επικίνδυνους, επιδέξιους ανταργονιστές, που η οικονομική δύναμή τους είχε και πολιτικό αντίκτυμα.

«Λύση», λοιπόν, το πως το εξώτερον και - πρωτικά και γήινα - ο αποκλεισμός και ο εξολοθρεύμός των αντιπάλων. Οι Εβραίοι έγιναν οι αποδιοπιστάρι τάραγοι, τα εξιλαστήρια θύματα, οι «αίτιοι» κάθε συμφοράς, κάθε καταστροφής, κάθε ήττας, κάθε επιδημίας (αζόμα και πως πίνουν το αίμα των χριστιανόπαιδων το Πάσχα τους, κατηγορήθηκαν!). Ποινή: θάνατος και ακόμα χρηματόδεο, δίψευση των περιουσιών τους...

Πρωτότυπη, άλλωστε, δεν είναι ούτε η «Θεωρητική» θεμελίωση του αντισημιτισμού, που επιχείρησε ο Χίτλερ. Στη Γερμανία, ειδικά, δεκάετι χρόνια πριν απ' τη γέννηση

του «Φύρερ», ένας άσημος δημοσιογράφος, ο Βίλχελμ Μπαρ (Bahr) έγινε ονομαστός με το βιβλίο του «Η νίκη του Ιουδαϊσμού επί του Γερμανισμού» («Der Sieg des Judentums über Germanentums», 1873), οιστορηλατημένο απ' τον πιο αρχαίο εθνικισμό, που υπονομευτής του ήταν - ποιος άλλος; - ο Ιουδαϊσμός. Και, φυσικά, βοήθηκε «ευηγέρων ους» σε πολιτικούς, στρατιωτικούς, οικονομικούς υπεροπτούτες, που ήθελαν να θέσουν εκποδών το εβραϊκό «μίασμα». (Θυμηθείτε και την υπόθεση Ντρέιφους που συγχέοντας τη Γαλλία - και όχι μόνο - για 12 ολόζηληρα χρόνια, 1894-1906). Μιαν ακόμα ευκαιρία τούς πρόσφερε η επικράτηση των κομμουνιστών στη Ρωσία, οπότε - τι ευκολότερο; - οι εθνικόφρονες ταύτισαν, στο αψε-οβήσε, τον εβραϊσμό με τον μπόλεβιτζισμό...

Αλλά αυτά ήταν πάγινα μπροστά στο αντιεβραϊκό μένος του νατσισμού και τις φρικαλέες συνέπειές τους.

Στο δυσώνυμο βιβλίο του «Ο Αγών μου» (1925-27), ο Χίτλερ συνόριζε και ζένε τον αντιεβραϊσμό και τον γερμανικό εθνικισμό, σε βαθμό παραληρματικής παράγονσης:

«Οι Εβραίοι είναι λαός ληστών... Είναι οι χειρότεροι βάκιλλοι που εδήλητηρισμαν ποτέ την ανθρώπινη ψυχή... είναι μια πανούρλα, που μαστίζει τον λαό μας και μολύνει την φυλή μας»... «Σκοπός τους είναι η πλήρης καταστροφή της Γερμανίας... η κατεδάφιση του πολιτισμού και η μεταμόρφωση του κόσμου σε έρημο»... «Υπερασπί-

Ενλιθαριμός εβραϊστούν στους δρόμους

ζόντας τον εαυτό μου κατά των Εβραίων, αγωνίζομαι να υπερασπισθώ το έργον του Θεού» (Πανταχού παρών ο Θεός, σαν αρωγός κάθε αρχολίταρου απατεώνα!).

Αν ο Εβραίος είναι το ναδί της ανθρωπότητας, το ζενίθ της αποτελούν οι άριοι λαμπτηδόνες της:

«Η Αρία φυλή είναι η ανωτέρα και ισχυροτέρα όλων... Είναι ο μοναδικός δημιουργός μας ανωτέρας ανθρωπότητας... Υπήρξε πάντοτε ο μεγαλύτερος θεματοφύλαξ του ανθρωπίνου πολιτισμού... Ο Άριος είναι ο Προμηθεύς της ανθρωπότητος»...

«Η Ιστορία έχει αποδείξει ότι, όταν ο Άριος αναμίχει το αίμα του με κατωτέρους λαούς, το αποτέλεσμα αυτής της επιμίξιας είναι η καταστροφή του ανωτέρου εκπολιτιστικού λαού»...

«Ο ανώτερος σκοπός του φατσιστικού κράτους είναι η φροντίς να διατηρηθεί και προστατευθεί η καθαρότης της αρίας φυλής, ώστε να μη μολυνθεί το έργον του Θεού» (Ο Θεός, συνεταίρος καθαριστηρίου...).

Αυτονότα, το ζενίθ του ανθρωπίνου ζενίθ είναι οι Γερμανοί, οι άριοι των αρίων, οι άριστοι των αρίστων:

«Οι Γερμανοί είναι το μοναδικόν είδος ανθρώπων, το οποίον επέλεξε το Πεπρωμένον για να φέρει εις πέρας το μεγάλο του έργον»... «Οι Γερμανοί είναι απολύτως ανώτεροι από κάθε άλλο λαό... Είναι λαός οδηγητής και αφέντης, είναι λαός ο οποίος ουδέποτε ημιπορεί να νικηθεί» (Το είδαμε!)... «Πρέπει να φέρουμε προς εμάς το διακριτικό σήμα των πράξεων, τις οποίες ο Θεός προσδοκά να πραγματοποιήσουμε» (Δεν γινόταν να μην τριτώσει η θεο-λογία!)²... «Ένα κράτος, το οποίον, σε μιαν εποχή τελείας μολύνσεως των φυλών, προφυλάσσει με κάθε μέσον τα καλύτερα στοιχεία της δικής του φυλής, πρέπει μια ημέρα να κυριαρχήσει επί της γης»³.

Αυτές οι θαυματουργές συνταγές βρήκαν - όπως γίνεται συχνότατα - τεράστια απήχηση στους απογοητευμένους και τους αποτυχημένους, στους άνεργους και τους άπορους, στους ξενόφοβους και τους μισαλλόδοξους, στους μεγαλομανείς και τους εραστές της βίας. Και εξασφάλισαν την αμέριστη υποστήριξη του μεγάλου κεφαλαίου, που είδε στάδιον πλούτου λαμπτόν στους επανεξοπλισμούς και στην απολάκτιση των εβραίων ανταγωνιστών του.

Πάμπολλοι, βέβαια, έχουν αντικρούσει τον φατσιστικό σεληνιασμό. Θα θυμίσω, μόνο, την απάντηση που του έχει δώσει, πριν από τέσσερις αιώνες, ο Σαΐεπηρ στον Έμπορο της Βενετίας. Μ' όλο που εκεί, δεν εικονίζει με ρόδινα χρώματα τον Σάνιλο (το όνομά του από το εβραϊκό shalach, νυχτοκόρακας, άπληστος), βάζει στο στόμα του «Οβριού» τούτη την περιλάλητη «απολογία» της φυλής του και της στάσης του απέναντι στους Χριστιανούς:

«Με ντρόπιασε (ο χριστιανός έμπορος Αντόνιο), με ζήμιωσε μισό μιλιούνι - χαίρουνταν με τις ζημιές μου, περγέλαε τα κέρδη μου, το έθνος μου καταφρονούσε,

χαλούσε τις δουλειές μου, κρύωνε τους φίλους μου, άναψε τους οχτρούς μου, κι όλα αυτά γιατί; Γιατί είμαι Οβριός. Κι ο Οβριός μάτια δεν έχει; δεν έχει ο Οβριός ζέρια, όργανα, μάρρος, φάρδος, μυρούδια, χαρά, λέπτη, πάθος; τρόεται ή όχι το ίδιο φωμή; λαβώνεται ή όχι με τα ίδια τ' άρματα; παθάνεται τις ίδιες αρρώστιες, γιατρεύεται με τα ίδια γιατρικά, κριώνει, ζεσταίνεται απ' τον ίδιο ζειμόνια κι απ' το ίδιο καλοκαίρι όπως ο Χριστιανός ή όχι; Σα μας τρυπάτε, δεν ματώνομε; σα μας γαργαλάτε, δε γελούμε; σα μας φριμακώνετε, δεν πεθαίνομε; και σα μας αδικάτε, να μην γδιζιωθούμε; Σαν μοιάζουμε στα άλλα, να σας μοιάσουμε κι αφτού. Σαν αδικάει ο Οβριός Χριστιανό, πώς δείχνει την τατεινοσύνη του; με γδιζιωμό; σαν αδικιέται Οβριός από Χριστιανό, τι πρέπει να 'ναι η ανοχή του κατά το παράδειγμά σας; τι άλλο; γδιζιωμός. Την κανουνγιά που με μαθαίνετε θα την κάνω κι ο διάολος θα σκάσει, μα θα την καλυπτεί ωραία τη διδαχή»⁴...

Το «Ποτέ μην ξεχάγατε» είναι, σήμερα, πιο επίκαιρο παρά ποτέ. Όσα πάθαμε όλοι απ' τον φατσιστικό νατσισμό κι όσα μάθαμε γι' αυτόν, δεν σταθηκαν, φαινεται, αρκετό μάθημα για τους επιγενόμενους. Η αναβίωση του νατσισμού στη Γερμανία και του φασισμού στην Ιταλία, η έξιαση του φατσισμού στη Γαλλία, στις ΗΠΑ και άλλοι, μαρτυρούν πως είναι «ακόμα γόνιμη η κοιλιά» απ' όπου βήγκαν αντοί οι ανθρωποβοροί βρές.

Και κανένας μας δεν πρέπει να ξεχνάει πώς κανένας μας δεν είναι απυθόβλητος. Κανένας δεν πρέπει να ξεχνάει την «εξομόλογηση» του Γερμανού προτεστάντη ιερέα Μαρτίν Νιμάιλερ, που είχε φυλακιστεί απ' τους γιττεριζούς:

«Πρότα, ήθων και συλλάβων τους κομμουνιστές. Δε μίλησα, επειδή δεν ήμουν κομμουνιστής... Επειτα, ήθων για τους Εβραίους. Δε μίλησα, επειδή δεν ήμουν Εβραίος... Μετά, συλλάβων τους εργάτες, μέλη των συνδικάτων. Δε μίλησα, επειδή δεν ήμουν συνδικαλιστής... Υπέρφατα, ήθων για τους καθολίκους. Πάλι δε μίλησα, επειδή ήμουν προτεστάντης... Άλλα, στο τέλος, όταν ήθων να πιάσουν ειένα, δεν είχε απομείνει κανένας για να μιλήσει...».

Άλγος, λοιπόν, και πράξη και αντίπραξη στη φατσιστική χολέρα - έστω και από στοιχειώδη αυτοάμυνα πρών είναι πάλι αργά...

1. Εξαίστη, παραστατική εικόνα αυτού του τνείματος δίνει η ομότιλη αντιπόλεμη έκθεση στο Μέγαρο Μουσικής.

2. Κατά «σίμπτωση», ο πρόεδρος Τρούμαν, σε λόγο του τη 1952, επέλαψε (με τα ίδια σχέδον λόγια) επειδή η Αμερική «δε χρήσει επιτέλους να παίξει τον ρόλο της ηγέτη, που ο Παντοδή ναμίος Θεός μάς ζητούσε εδώ και μία γενεά, να αναλάβουμε»...

3. Ο Αγών μου, τομ. Α', κεφ. 2-5, 11, τομ. Β', κεφ. 1, 2, 10 13-15, Επίλογος, Μετάφρ. Α. Πάγκαλον - Δ. Κωστελένου Δαρεμάς.

4. Τρίτη Πράξη, συλληγή I, Μετάφρ. Αλ. Πάλλη, Ίασος 1985. (Από το Βίγια, 7 Μαΐου 1995)

Σύντομη ιστορία των Εβραίων της Καστοριάς

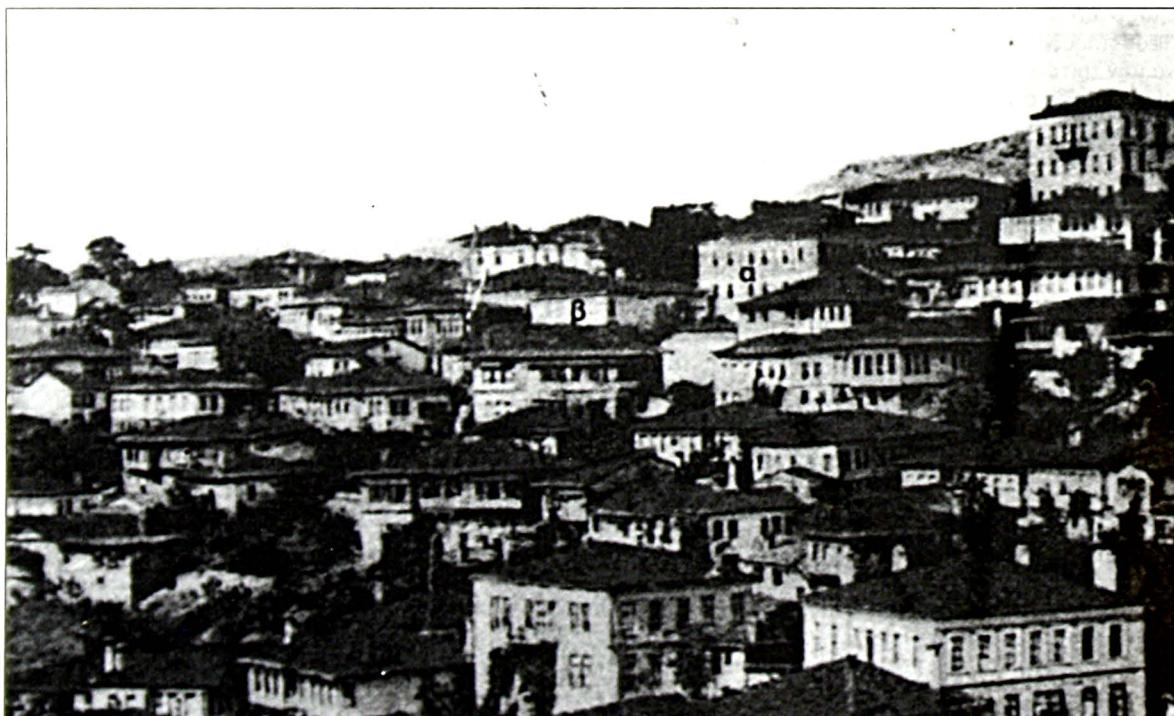
Τα σχετικά κείμενα δυο παλαιοτέρων ερευνητών

Γράφει και παρουσιάζει ο κ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Hιστορία της Καστοριάς, όπως ακριβώς και κάθε άλλης πόλης και χώρας, καταγόμενη, ως γνωστόν τη ζωή, τις πράξεις και τα έργα των ανθρώπων και των λαών, που κατοίκησαν μόνιμα σ' αυτήν, ή που διήμεναν για διάφορους λόγους απ' το έδαφός της, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χιλιετιών. Οι άνθρωποι που υπήρξαν μόνιμοι κάτοικοι της Καστοριάς και κυριότεροι δημιουργοί της ιστορίας της, ήταν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους, απ' το 2000 π. Χ. περίπου και μέχρι τα τελευταία χρόνια, Έλληνες και κατά ένα μικρό μέρος τους Ιουδαίοι (έως το 1944), καθός και Τούρκοι (από το 1385 μέχρι το 1922). Η κάθε μία απ' αυτές τις φυλετικές ομάδες των Καστοριανών δημιουργήσε τη δική της επιμέρους ιστορία, που εντάσσεται και συναποτελεί με την ιστορία των δύο άλλων

ανάλογων ομάδων τη γενικότερη ιστορία της εν λόγω πόλης.

Η Ιστορία των Ελλήνων της Καστοριάς, που είναι η πλέον ένδοξη και ενδιαφέροντα, έχει ερευνηθεί ικανοποιητικά από πολλούς μελετητές κατά το παρελθόν κι έτσι είναι σήμερα αρκετά γνωστή. Αντίθετα των άλλων κατοίκων της, Ιουδαίων και Οθωμανών, που θεωρείται εξίσου ενδιαφέροντα, έχει μελετηθεί μόνον περιστασιακά από λίγους ερευνητές και γι' αυτό δυστυχώς δεν την γνωρίζουμε επαρκώς. Στους υπόψη ερευνητές συμπεριλαμβάνονται και δύο Καστοριανοί του Μεσοπολέμου, ο δικηγόρος Ιωάννης Μπακάλης και ο Ισραήλ Ιτικής διδάσκαλος της Μωσαϊκής Α. Βαθρούχη, οι οποίοι δημοσίευσαν σε φύλλα της εφημερίδας «Καστοριά» του έτους 1938, διάφορα ιστορικά κείμενα περί των Εβραίων

Το ανατολικό τμήμα της εβραϊκής συνοικίας που αποτελούσε την ενορία της Εβραΐδας (ταχυδρ. δελτάριο, 1923). Διακρίνονται στο ψηλότερο σημείο το μεγάλο σπίτι του Τσίνο Ελιάσου (παλιά δικαστήρια) και προς τα αριστερά η Ελληνοίσραηλπική Σχολή (α) και π συναγωγή (Β). (Από το βιβλίο «Η εβραϊκή συνοικία της Καστοριάς», του Πάνου Τσολάκη).

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

συμπατριωτών τους. Τα σχετικά με τις υπόψη δημοσιεύσεις, καθώς και τα πιο σημαντικά αποσπάσματά τους έχουν ως ακολούθως:

Κατά το προμινημονεύμενο έτος 1938, ο αείμνηστος Καστοριανολάτρης Ιω. Μπακάλης δημοσίευσε σε συνέχειες, στην τότε εκδιδόμενη τοπική εφημερίδα «Καστοριά» της ομώνυμης πόλης, μια εκτενή μελέτη του με τίτλο «Τα θρησκευτικά στοιχεία της Καστοριάς». Μέρος αυτής της μελέτης είναι και το αμέσως παρακάτω παρατίθεμενο κείμενο που αναφέρεται στην ιστορία των Καστοριανοβραίων το οποίο πρωτοδημοσιεύθηκε στο υπ' αριθμ. 765/31-8-1938 φύλλο, της εν λόγω εφημερίδας.

«Η Καστοριά την προπολεμικήν εποχήν είχε κατοίκους ανήκοντας εις τρία θρησκευτικά δόγματα, τον Χριστιανισμόν, τον Ιουδαϊσμόν και τον Μωαμεθανισμόν, δηλαδή οι κάτοικοι της Καστοριάς ήσαν Χριστιανοί 'Ελληνες, Εβραίοι και Τούρκοι. Είναι δε γνωστόν ότι οι Χριστιανοί κάτοικοι αυτής ήσαν ανέκαθεν κάτοικοι της Καστοριάς, από της κτίσεώς της, που κατά την αρχήν ήσαν πολυθεϊσταί, κατά δε το τέταρτον ή πέμπτον μετά Χριστόν αιώνα, έγιναν επισήμως Χριστιανοί, ασπασθέντες τον Χριστιανισμόν. Πώς όμως εις την Χριστιανική πόλιν της Καστοριάς ευθέθησαν και Τούρκοι και Εβραίοι εις τους μετέπειτα χρόνους; Αυτό το ερώτημα ετράβηξε την προσοχή μου και την μελέτη μου, θέλοντας δε να ξεκαθαρίσω την εποχήν της εγκαταστάσεως ενταῦθα και των άλλων θρησκευτικών στοιχείων έκαμα σχετικές έρευνες. Τα πορίσματα είναι αυτά...»

Μένει το σκοτεινόν σημείο πότε οι Εβραίοι παρουσιάστηκαν και κατοίκησαν στην Καστοριά. Ο κ. Θ. Παπαχωνσταντίνου στο σύγραμμά του «Καστοριά» δέχεται, αλλά μη υποστηριζόμενον ουδαμόθεν ότι αυτοί ήλθαν τον δωδέκατον αιώνα. Νομίζω αυτό δεν είναι αληθεία. Από ενετιγόραφους πλάκας ή βιβλία δεν φαίνεται πότε ήλθαν. Ούτε και στα εβραϊκά μνήματα ευρίσκεται χρονολογία που να μπορεί κανείς να μας διαφωτίσει. Από όσα όμως θα παραθέσω, βγαίνει συμπέρασμα λογικό και αποδεκτό ότι αυτοί ήλθαν εις την Καστοριάν κατά το 1500 μ.Χ.

Οι Εβραίοι ως λαός υπέστησαν εις όλον τον κόσμο κατά καιρούς διωγμούς μεγάλους που τους ανάγκασαν να φύγουν από χώρες κατά χιλιάδας.

Στα 1290 εξεδιώχθησαν διά διατάγματος από την Αγγλίαν επί Εδουνάρδου του Α'.

Από την Γαλλίαν εξεδιώχθησαν στα 1320 επί Σταυροφόρων και στα 1394.

Επίσης διωγμούς υπέστησαν και εις την Γερμανίαν. Όλοι όμως οι εκδιωγόθεντες δεν εγκαταστάθηκαν εις την Μακεδονίαν αλλά εις άλλα μέρη κατέφυγαν. Προς τα μέρη της Ιταλίας και αργότερα Ιωάννινα και εκείθεν εις Ήπειρον και Μακεδονίαν εγκαταστάθησαν οι Εβραίοι, οι εκδιωγόθεντες από την Ισπανία στα 1492, οι οποίοι ομίλουν και τα ισπανικά (και τα εβραϊκά της Καστοριάς είναι ισπανική γλώσσα).

Μόνον από τους Εβραίους αυτούς είναι και οι ενδισκόμενοι εις την Καστοριάν, που ήλθαν εδώ μετά το 1492, κατά το 1500. Οταν δε ήλθαν εδώ, βρήκαν την Καστοριά κατοικημένη από τους Τούρκους ίσα με τα κάστρα (Γυμνασίου) και τους Χριστιανούς προς το βουνό, μεταξύ δε αυτών και έξω από τα κάστρα λωρίδα γης με αμπέλια¹. Εκεί έκτισαν τα σπίτια τους χρησιμοποιώντας για υλικό τις πέτρες που έβγαλαν από τα κάστρα, το τμήμα των οποίων δεν σώζεται σήμερον και ούτε ίχνος υπάρχει² και έτσι με το χάλασμα των κάστρων και την ένωσην της πόλεως εις μίαν συνεχομένην μορφήν σπιτιών δημιουργήθηκε η Καστοριά ολόκληρος, με τον τουρκομαχαλά μέσα στα κάστρα, αμέσως κατόπιν των εβραιομαχαλά κι έπειτα τον Χριστιανικό μαχαλά.

Συνεπώς οι Χριστιανοί εδώ ευρίσκονται από πρώτης αρχής της πόλεως, οι Τούρκοι από τα 1385 και οι Εβραίοι από τα 1492...».

Το περιεχόμενο του εν λόγω ιστορικού κειμένου φαίνεται ότι δεν βρήκε απόλυτα σύμφωνος τους άμεσα ενδιαφερόμενους τότε Ισραηλίτες της Καστοριάς. Ετοιμάστηκαν σπουδαίος λόγιος της εβραϊκής κοινότητάς τους, ο διδάσκαλος της Μωσαϊκής Α. Βαβοράχ, έστειλε μία ανοιχτή απαντητική επιστολή, με τη δική του άποψη, στον Ιωάννη Μπακάλη, που δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Μία παρατηρησία» στο υπ' αριθμ. 766/7-8-1938 φύλλο της ίδιας εφημερίδας. Τα πλέον ενδιαφέροντα αποσπάσματα αυτής της επιστολής, με το ιστορικό περιεχόμενο της οποίας συμφωνεί και ο γράφων, είναι τα εξής:

«... Ολοι οι ιστορικοί που γράφαμε σχετικώς με τα βυζαντινά και ιδιαιτέρως διά την Καστοριάν παρουσιάζουν Ισραηλίτες της Καστοριάς την περίοδο των 12ον αι. (όρα Μεγάλη Ελληνική Εγκινάλοπαιδεία). Ο Κράτος (εν σελίδι 82 και 98) λέγει περί των επαρχιών Βιθυνίας, Κιλικίας Πόντου και διά την Καστοριάν της Δυτ. Μακεδονίας, ότι: «Εν ολασ ταις επαρχίαις ταύταις εγεννήθησαν Εβραίοι διαπρέφαντες ως λόγιοι εις τον 12ον αιώνα». Ο Ibh Daud εις βιβλίον του (τόμ. Α' σελίς 19) εκδόθεν υπό του Neu Bauer λέγει: ότι ευρίσκοντο Ιουδαίοι εις ολας τας νήσους των Ελληνικών θαλασσών και εν τη στερεά από της Νέας Ρώμης μεχρι των συνόρων του Βιζαντινού Κράτους. Επίσης ο σύγχρονες Μωσαϊκής Δανιδί Κασσούτο εκ της Ιταλίας, εις το σύγραμμά του «Οι Εβραίοι της Βιζαντινής Ιστορίας» (Die Juden in Byzantini) γράφει ότι: «Υπήρχον μεταξύ των Ισραηλίτων της Βιζαντινής αυτοκρατορίας πολὺ μεγάλοι γνώσται του Ταύμοιδ». Άλλα αυτοί που αφήσαν εποχή εις την εβραϊκήν φύλολογίαν είναι ο ραβίνος Τοιβεριά Μπεν Ελιέζερ, του Ηιου αι³, με το σύγραμμά του «Λέκτα Τοβ» (εξεδόθη υπό του Σολομώντος Μπούνταρ) και ο μαθητής του ραβίνος Μαΐρ με το σύγραμμα «Μαΐρ Εναΐμ» και ο δύο εκ Καστοριάς, ως και άλλοι από άλλας πόλεις των Βιζαντινών.

Ομοίως γράφει και η εβραϊκή εγκινάλοπαιδεία (λέξεις

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Συγκέντρωση Εβραίων στο εβραϊκό νεκροταφείο της Καστοριάς, για την εθιμική απόδοση τιμών στη μνήμη των νεκρών τους (φωτογραφία του 1935). (Από το βιβλίο «Η εβραϊκή συνοικία της Καστοριάς», του Π. Τσολάκη)

Τομβιγιά Μπεν Ελιέζερ) ότι ήτο εξ Καστοριάς γερμίνος της Ισραηλιτικής κοινότητος του Ηλιού αιώνος. Επίσης ο Ραβίνος Ιουδά Μασκόνι εξ Καστοριάς. Ραβίνος της Οχρίδας, όπου επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπήρχεν Ισραηλιτική κοινότητα, αναφέρεται εις τας ερμηνείας της Ιεράς Βίβλου, τα του Καστοριανού ραβίνου Τουβιγιά.

Κατόπιν του διωγμού της Ισπανίας αφίχθησαν εκ των λιμένων Αυλώνος και Θεσσαλονίκης οι Ισπανοεβραίοι, οι οποίοι αποκαλούσαν τους παλαιούς κατοίκους Ρωμανιώτας, δηλαδή που νοιώθουν τα Ρωμαϊκά. Άλλά οι Ρωμανιώται ήσαν ελάχιστοι, διότι οι Τούρκοι κατά τον 15ον αιώνα ξεσήκωσαν τμήμα Εβραίων με επικεφαλής τον Ραβίνον Μεναχέμ Ταμάρ, ακούσιως αυτών, διά την Κωνσταντινούπολιν, όπου εγκαταστάθησαν εις ιδιαίτερον συνοικισμόν που τον ονόμασαν Καστορία και νων Μπαλάτ, ως διερμηνείς μεταξύ Τοντζικού Κράτους και Ελλήνων κατοίκων Κων/πόλεως (Σολομών Ρόζανές, Ιστορία των Εβραίων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο οποίος ισχυρίζεται ότι οι Εβραίοι της Καστοριάς ευρίσκονται από τον 7ο αι.).

Όλα όσα λοιπόν ελπίζομεν ότι θα πείσουν τον κ. I.

Μπακάλη να παραδεχθή ότι ο Εβραϊκός συνοικισμός δεν ήταν κάμπος και αμπέλια, παρά μέρος όπου κατοικούσαν εκαποντάδες Ισραηλίται και η Καστοριά ήτο σημαντική πόλις, που γύρω σ' αυτήν επολέμησαν οι Νομαρδοί, οι Πετσιγένοι, οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι και κατοικούσαν εις αυτήν πολύ περισσότερος πληθυσμός, απ' ότι ισχυρίζεται ο κ. Μπακάλης. Και αναμένομεν απ' αυτόν που πλούτισε την Ιστορία της Καστοριάς να σύρῃ τα βλέμματά του και εις το μέρος τούτο της ιστορίας».

Στην παραπάνω απαντητική επιστολή του Α. Βαφούραχ, με τα πολύ αξιόλογα ιστορικά στοιχεία της, ανταπότησε με ανάλογη επιστολή του, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Καστοριά» (αριθμ. φύλλ.: 768/21-8-1938),⁴ ο Ιωάννης Μπακάλης.

Σε αυτήν ο Καστοριανός δικηγόρος εξακολουθεί να υποστηρίζει τις γνωστές - λανθασμένες κατ' εμέ - απόψεις του, περί της πρωτεγκατάστασης των Ισραηλιτών στην Καστοριά κατά τη χρονική περίοδο 1492-1500.

Την εν λόγω ιστορική «διένεξη» των υπόψη δύο Καστοριανών μελετητών έκλεισε ο Α. Βαφούραχ, ο οποίος στο υπ' αριθμ. 774/2-10-1938 φύλλο της προσαναφερόμε-

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

νης εβδομαδιαίας εφημερίδας δημοσίευσε κι αλλο αξιόλογο άρθρο με τίτλο «Οι Εβραίοι της Ελλάδος εις την αρχαιότητα», όπου παρουσιάζει συνοπτικά την ιστορία των Ιουδαίων της πατρίδας μας από την ελληνιστική εποχή και μέχι τις ημέρες του. Στο άρθρο αυτό εμπεριέχονται και τα παρακάτω αξιοτρούδεστα αποσπάσματα που αναφέρονται στον Εβραϊσμό της μεσαιωνικής Καστοριάς.

«Ο Ιουστινιανός απηγόρευσεν την μετάφρασιν εν ταῖς συναγωγαῖς εις ἄλλας γλώσσας εκτός από την Ελληνικήν καὶ την Λατινικήν. Τοιαύτα βιβλία με μετάφρασιν των Εβδομήκοντα εις την Ελληνικήν με εβραϊκά στοιχεία θύρων ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Λάζαρος Βελέλης μόνον εις την Καστορίαν...». Ο Ηλίας ο Νισιβινός εις βιβλίον (Απόδειξις της αληθείας της πίστεως) γράφει: Οι Έλληνες ανέχονται πολλούς Εβραίους, τους προστατεύουν, τους επιτρέπουν να τελούν ιεροτελεστίας, να κτίζωσι συναγωγάς και να δηλώνουν ελεύθερα «Εβραίος είμαι», χωρίς να γίνεται λόγος περὶ τούτο, καὶ εκ τούτων των Εβραίων ήσαν εις την Καστορίαν».

Σημειώσεις:

1. Ως παράδοσις ελέγετο από γραίς Εβραίες ότι τα σπίτια τους είναι κτισμένα εκεί που ήταν αμπλέα πρώτα και ότι εδώ ήλθαν από τα Γιάννενα (Σημείωση Ιω. Μπαζάλη).

2. Την εποχήν εκείνην καταστράφησαν τα κάστρα της Καστοριάς ολοκληρωτικά. Οι Τούρκοι στην μανία των επάνω έκαψαν αρχήν της κατεδαφίσεως αυτών, όταν δε κατέλαβαν την πόλην αυτήν είχε τα κάστρα της και ήτο οχυρωτάτη. Εάν πρό της καταλήψεως ήγοντο οι Εβραίοι τα σπίτια θα ήσαν κτισμένα κατ' αυτήν και θα εσώζοντο και τώρα ερείπια κάστρων. Οι Χριστιανοί δεν θήξαν αυτά γιατί και μαργάρι των κτιζόμενων σπιτιών των ήσαν, αλλά και ίντον όσο ήθελαν είχαν στο βουνό που ενρίσκετο κοντά.

Συνεπώς μετά την κατάληψην ήλθαν οι Εβραίοι και κατά την ανοικοδόμησην των σπιτιών των κατεστράφησαν εκ θεμελιών τα κάστρα, το ίντον των οποίων εχρησιμοποιήθη εις αυτά. (Σημ. Ιω. Μπαζάλη).

3. Για τον Tobia Ben Eliezer, βλ. Γεωργίου Αλεξίου: Η Παρέδια στην Καστοριά κατά τον ΙΘ' αι. έκδοση του ίδιου, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 23-26.

4. Τόμοι φύλων της εφημερίδας «Καστοριά» υπάρχουν στη Δημοτική βιβλιοθήκη της οικόνυμης πόλης.

5. Δεν γνωρίζω αν και πού σώζονται τα βιβλία αυτά, με το πολύτιμο για τη θεολογία, την ιστορία και τη γλωσσολογική επιστήμη, περιεχόμενό τους.

(Αναδημοσίευση από την Καστοριανή Εστία, 7.4.1995).

24 Μαρτίου 1944: Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Καστοριάς

Απόστασμα από το άρθρο «Πονεμένα χρόνια» της Αθηνάς Κανδήλη-Κοτσά (Εφημερίδα «Το Βογάτουκ», Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1993. Το άρθρο αναφέρεται

στα παιδιά της χρόνια, όταν ζούσε ως οικότροφος στο Ορφανοτροφείο Καστοριάς).

Μια συγκίνηση που άγγιξε βαθιά την ψυχή μου ένιωθαν κάθε μέρα, ερχόταν στο ίδρυμα ένας σεβάσμιος γέρος με άσπρα μαλλιά, άσπρο γένι και μαύρο καπέλο και έκανε μαθήματα, γαλλικά νομίζω, στην διευθύντρια. Πρέπει να ήταν κάποιο σημαίνον πρόσωπο, γιατί είδα μια μέρα το γιατρό μας να τον χαιρετάει με πολύ σεβασμό.

Εκείνο το απόγευμα λοιπόν, μου είχε ανατεθεί με άλλα τρία κορίτσια να καθαρίστητα του προανύλιου που ήταν η Αγία Βαρβάρα. Από την είσοδο πρόβαλε ο σεβάσμιος γέροντας, ακολουθούμενος από τη διευθύντρια. Μ' ένα νόημα με φώναξε η διευθύντρια και μου είπε να φέρω από το γραφείο της την ομπρέλα του δασκάλου, την οποία είχε ξεχάσει. Όταν τους κοίταξα είδα τα μάτια της κόκκινα και προημένα από το κλάμα και το πηγούνι του γέροντα να τρέμει από την προσπάθεια που έκανε να μην ξεπάσει σε αναψυλλητά.

- Ενχαριστώ παιδί μου, άκουσα το γέροντα να μου λέει όταν του έδινα την ομπρέλα, βάζοντας το χέρι του στο κεφάλι μου. Αυθόρμητα έπιασα το χέρι και το φύλησα και δύο σταγόνες βροχής κύλησαν στα μαργούλα μου. Ομως η βροχή είχε προ πολλού σταματήσει και κατάλαβα πως οι σταγόνες εβγαίναν από τα ματιά μου. Υστερά ο δασκαλός πήρε το χέρι της διευθύντριας και το φύλησε με ευλάβεια.

- Θα σας θυμάμαι με απέραντο σεβασμό, της είτε.

Έχα καθήλωσε δίπλα τους σαν μαγνητισμένη από τη σχεδόν ιερή αυτή σκηνή που παρακολουθούσαν και κανένας δεν σκέφτηκε να με διώξει. Τα βήματα του δασκάλου απομακρύνονταν και τα δάκρυα της διευθύντριας μούσκεναν τη σιδερένια είσοδο που είχε σταθεί. Υστερά, γιρνώντας σε μένα, σαν να μιλούσε σε κάποιο αγαπημένο πρόσωπο, μου είπε: Οι Γερμανοί μαζεύουν όλους τους Εβραίους και ο δάσκαλός μου είναι ο πρώτος που κάλεσαν, σε τρεις ώρες πρέπει να παρουσιαστούν όλοι στο Γερμανό Διοικητή και ποιος ξέρει πού θα τους στείλουν.

Η συγκέντρωση των 1.000 σχεδόν Εβραίων της Καστοριάς έγινε στις 24 Μαρτίου 1944. Μετά δύο μέρες ξεκίνησαν για το Αιγαίο, απ' όπου γλίτωσαν ελάχιστοι. Ο δάσκαλος που αναφέρεται στο κείμενο είναι ίωσ ο λόγιος Αβραάμ Μεβοράχ, που τρελάθηκε λίγο μετά την απελευθέρωση των επιζώντων Εβραίων από το στρατόπεδο συγκεντρώσεως (βλ. Μπέρδη Ναζμία, Κραυγή για το αύριο, εκδόσεις «Κάκτος», 1989, σ. 177). (Σημ. Γ. Γ.).

Υστερά με κοίταξε περιέργα και με ανυπορή φωνή μου είπε: Εσύ τι ζητάς εδώ; Καθαρίζουμε το προανύλιο κυρία, της είτα, είναι η σειρά μας σήμερα. Σίγουρα δεν άκουσε την απάντηση μου, γιατί το μικρό της είχε ήδη γυρίσει στην σκηνή του αποχαιρετισμού.

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Η ανεξαρτησία της Παλαιστίνης

Μια εορτή εν Καστοριά

Δημοσίευμα της εβδομαδιαίας εφημερίδας «Καστοριά», αριθ. φύλλου 10/5 (;) Μαΐου 1920:

«Μεγαλοπρεπέστατα εωρατάσθη πρότινων ημερών εν Καστοριά υπό των συμπολιτών Ισραηλιτών η ανεξαρτη-

των Ισραηλιτών από των παλαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ο κόσμος εζητωκραύγασεν πολλάκις.

*

Μετά την τελετήν ο κόσμος ωδηγήθη εις την εβραϊκή σχολήν καταλήγως εστολισμένην διά σημαιών και εικόνων, όπου μετά την προσφοράν γλυκισμάτων ο διευθυντής της Σχολής κ. Καζές απήγγειλε ωραίον λόγον Ελληνιστί. Κατόπιν ωμήλησε Γαλλιστί ο νεωστί εγκαταστάσις εν τη πόλει μας εύελπις οδοντούατρός και δημοσιογράφος κ. Μποτόν, ο λόγος του οποίου δύναται να θεωρηθή φιλολογικούν αριστούργημα υπό έποψιν ιδεών και γλαφυρότητος.

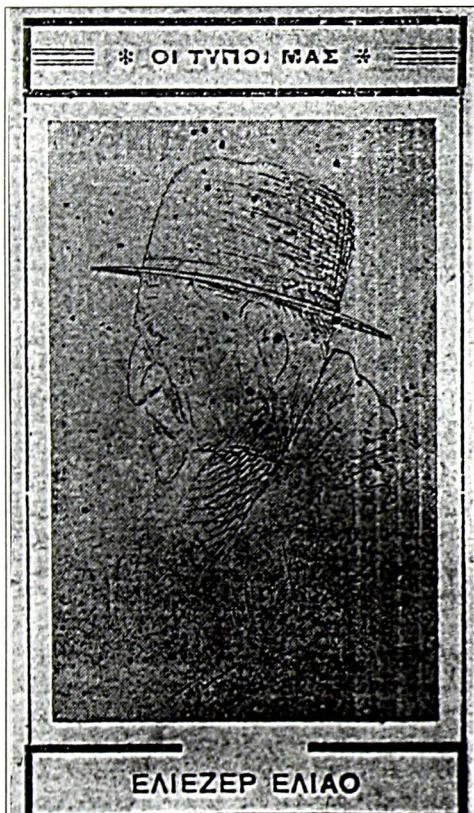
Εις όλους τους απαγγελθέντας λόγους εξεφράζετο η ευγνωμοσύνη του Εβραϊκού Λαού τους μεγάλους της Γης, ιδιαίτερα δε τον Πρωθυπουργόν κ. Βενιζέλον εκ των ενθερμοτέρων υποστηρικτών της Ισραηλιτικής υποθέσεως.

Προσεφέρθησαν μετέπειτα αναψυκτικά και επεσφράγισε την τελετήν ο καθηγητής του Γυμνασίου μας κ. Θ. Παπαθωμάς απαγγείλας ωραίον ποιημάτιόν του Ισραηλιτικού θέματος, μεθό η τελετή έληξε δια ζητωκραυγών υπέρ της Ελλάδος και των Συμμάχων Δυνάμεων.

*

Μετά μεσημβρίαν ο εορτασμός της ημέρας μετεφέρθη εις την εξοχήν των Μύλων, όπου μετεφέρθη ολόκληρος η Ισραηλιτική Κοινότης μετά μουσικών και σημαιών και διεσκέδασεν εκεί μέχρι εσπέρας εν αδιαπτώτο ευθυμία και πρωτοφανεί τάξει».

Από τα στοιχεία της απογραφής του 1928

(Εφημερίδα «Καστοριά», αρ. φύλλου 40 - 14.10.1923)

σία της Παλαιστίνης. Κατόπιν προσκλήσεων συνενεντρώθησαν αι Αρχαί της πόλεως και κόσμος άπειρος εις την Συναγωγήν όπου ετελέσθη δοξολογία υπέρ μακροημερεύσεως του Βασιλέως Αλεξάνδρου και ευοδώσεως του Νέου Ισραηλιτικού Κράτους.

Εν τη Συναγωγή προσεφώνησεν Ελληνιστί ο Ραββίνος της Κοινότητος, ευχαριστήσας τον Θεόν διά το δώρον όπερ επεφύλασσεν εις τον Ισραηλιτικόν λαόν, και ο κ. Ρούσο ωμήλησεν Ισπανιστί εξιστορήσας την ιστορίαν

Στο βιβλίο «Η Καστοριά και τα μνημεία της» αναφέρεται ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1928, στην Καστοριά λειτουργούσαν τα παρακάτω Ισραηλιτικά Σχολεία:

1) Νηπιαγωγείο σε 43 μαθητές (19 άρρενες και 24 θηλεις).

2) 6τάξιο με 110 μαθητές (55 άρρενες και 55 θηλεις).

(Η σύλλογη των στοιχείων έγινε από τον κ. Γεώργιο Αλεξίου)

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Του κ. ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΤΣΟΜΠΑΝΟΥ

Συμπληρώθηκαν πεντακόσια χρόνια από την 15η Φεβρουαρίου 1492 όταν οι βασιλείς της Αραγωνίας και της Καστίλλης Φερδινάνδος και Ισαβέλλα, με τις προτροπές του αιμοβόδου τεροεξεταστή Τουρκούεμαδα, εξαναγκασαν χιλιάδες Εβραίους να εγκαταλείψουν την Ισπανία. Πολλοί απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και κυρίως στη Θεσσαλονίκη: (Salonico την ονόμασαν και «νέα Ιερουσαλήμ»). Άλλοι σχόρπισαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Μερικές εκατοντάδες πλάνητες ήρθαν και στη Φλώρινα όπου και έζησαν μέχρι το 1941...

Εν τούτοις σήμερα φαίνεται πως η μνήμη των Εβραίων αυτών Φλωρινιώτων έχει απωλεσθεί. Οι νεότεροι μάλιστα κάτοικοι της πόλης μας δεν γνωρίζουν καν ότι στη Φλώρινα ζούσε μέχρι πριν από πενήντα χρόνια μια ανθηρή ισραηλιτική κοινότητα. Οι Φλωρινιώτες μοιάζει να έζουν ξεγόραψε το κεφάλαιο της ιστορίας τους που αφορά στους Ιουδαίους συμπολίτες τους.

Οι Εβραίοι της Φλώρινας ήταν «Σεφαραδίμ» παρανύμιο που πήραν από το βιβλικό όνομα της Ισπανίας «Σεφαράδ». Μιλούσαν το Ισπανόφωνο γλωσσικό ιδίωμα (Ισπανικά ανάμικτα με εβραϊκά). Ο εβραϊκός μαχαλάς της Φλώρινας βρίσκονταν στην παρατοτάμια περιοχή της πόλης μας, από το ύψος των Δικαστηρίων μέχρι την Πλατεία Ηρώων. Συγκεκριμένα επείνονταν σ' ολόληγη την οδό Ηπείρου και νότια αυτής στις οδούς Χρυσοστόμου Σμύρνης και Αβέρωφ (στις δύο παράλιες πλευρές του Σακούλεβα), αλλά και στα στενά σοκάκια της γειτονιάς. Η συναγωγή τους (Χάρβα) ήταν στην άκρη του ποταμιού απέναντι από το μουσουλμανικό τζαμί της πλατείας Ηρώων, πλησίον της οικίας Αναστασίου Καρανίκα (οδός Αβέρωφ 50, περίπου). Το νεκροταφείο τους βρίσκονταν στο πρόποδες του βουνού (Πάλιοχώρι) αντίκρυ από τη Βόρεια πύλη του ζωολογικού Κήπου, μπροστά στο δημόσιο δρόμο για τη Βίγλα και δίπλα στα καπνοχώραφα.

Οι Φλωρινιώτες Εβραίοι ήταν κυρίως έμποροι υφασμάτων και παπούτσιών αλλά και χασάπηδες. Τα μεγάλα καταστήματά τους βρίσκονταν στην οδό Μεγάλου Αλεξανδρού καθώς και στη στοά Σπυράκη. Γνωστά ήταν τα υφασματοπωλεία του Σουάς (στεγάζονταν στο ίδιο παλιό κατάστημα που είναι σήμερα τα «ειδή υγιεινής», του Αντώνη Σαπαλίδη) και του Βιτάλ Ναζμία (σήμερα τυπογραφείο Παπακοσμά). Μέχρι και τη δεκαετία του 1960 υπήρχε απέναντι από την Εθνική Τράπεζα Ελλάδας το εμπορικό του Ιάκωβον Κοέν. Υπήρχε επίσης και ένας άλλος Ναζμίας, ο Μωσέ Ναζμίας που ήταν καλός αθλητής.

Μνημονεύουμε ενδεικτικά και τους Εβραίους χασάπηδες Πάρδο και Τέστα Μόρδο που είχε το χασάπικι του στην οδό Ταγματάρχου Ναούμ παραδίπλα στο καφενείο του Κοΐδη, καθώς και τον γιγαντόσωμο Εβραίο χαμάλη Φουντούκη (έμενε πίσω απ' τα Δικαστήρια). Γι αυτόν λέγεται ότι μπορούσε να μεταφέρει στους ώμους του ένα σακί με 50 οκάδες σιτάρι από τη Φλώρινα μέχρι το Πισοδέρι χωρίς να κάνει καμία στάση! Υπήρχε ακόμη και ο Ριζίκας, ένας γραφικός Εβραίος με σαλεμένα τα μυαλά του, που έμενε εκεί που είναι το σπίτι του δικτηρίου Αθ. Κωνσταντινίδη στην οδό Ηπείρου. Φορούσι μόνιμα ένα μακρύ ασπρό φόρεμα και κυνηγούσε τα μικρά παιδιά που τον κορόιδευαν. Τα παιδιά πίστεναν ότι αν ο Ριζίκας έβλεπε τα δόντια τους, τότε αυτά θα έπεφταν...

Η εβραϊκή κοινότητα της Φλώρινας αριθμούσε περίπου 1000 άτομα (ίσως το νούμερο δεν είναι ακριβές) Πάντως φαίνεται πως ζούσαν αρμονικά με τους υπόλοιπους Έλληνες χωιτσιανούς και η προαιώνια διαμάχη μεταξύ των δύο θρησκειών δεν φαίνεται να δημιουργούν σε σοβαρά προβλήματα συμβίωσης. Οι Ισραηλίτες ωλεύστε υπηρετούσαν κανονικά στον Ελληνικό Στρατό. Στα Μνημεία Πεσόντων, μάλιστα, της περιόδου 1940-41, ποι υπάρχει στην κεντρική πλατεία Γ. Μόδη της πόλης μας μεταξύ των φονευθέντων στις πολεμικές επιχειρήσεις Φλωρινιώτων μνημονεύονται και τέσσερις (4) Εβραίοι (**Μεναχέμ Λαρών, Τέστος Πουσιών, Μενασάφ Ιωσηή και Ιουτσάχ Ραζαμήν**).

Όλα αυτά κράτησαν μέχρι το 1941. Οι Γερμανοί κατακτήτες συμπεριφέρθηκαν στους Εβραίους της Φλώρινας με τον ίδιο τρόπο που συμπεριφέρθηκαν και στους υπόλοιπους Εβραίους της Ευρώπης. Τους εξόλοθρευσαν μαζικά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στα κρεματόρια της Πολωνίας και της Γερμανίας.

Τους Φλωρινιώτες, αφού τους πέρασαν το κίτρινο αυτέρι του Δανιδ στον βραχίονα, τους συγκέντρωσαν στις ανέλιξ των σχολείων (κινδιώς στην αυλή του Ιου και Σου Δημοτικού). Κατόπιν, με τα τρένα, τους μετέφεραν στο θάνατο. Οσοι κατάλαβαν τον κίνδυνο και φύγαν στο βουνό γλύτωσαν. Οι άλλοι, νέες κοπέλες, παλικάρια, ώριμοι άνδρες, γέροντες και γυναικόπαιδα, «πλούσιοι έμποροι και χαμάληδες της αγοράς όδειναν προς το θάνατο μέσα σ' ένα κλίμα παθητικής θλίψης και μοναξίας από τους συμπατριώτες τους». Εφευγαν όπως ήρθαν τον 15ο αιώνα, ξένοι και πλάνητες, με την αιώνια προσδοκία της επιτροφής στη «γη της επαργελίας». Φλωρινιώτισσα χωιτσιανή που υπήρχε αυτόπτης μάρτυρας της τραγωδίας θυμάται έναν Εβραίο που έλεγε «αντίο,

φεύγω, γυναίκα, τα παιδιά τα πήραν με το ζόρι....».

Όλες οι περιουσίες τους κατασχέθηκαν από τους Γερμανούς. Τα σπίτια και τα μαγαζιά τους λεηλατήθηκαν. Κάποιοι Φλωρινώτες έγιναν «μεσεγγυούχοι» της κινητής περιουσίας τους... Οι ελάχιστοι που επέζησαν από το ολοκαύτωμα μετανάστευσαν στην Αμερική (**Μόρδος**), στο Ισραήλ και στο Μπουνένος Άιρες. Ο μόνος που παρέμεινε στη Φλώρινα ήταν ο **Κοέν**, ο οποίος στο τέλος μετακόμισε και αυτός στο Βόλο όπου και πέθανε. Μετά τον πόλεμο ολόκληρη η ακίνητη περιουσία τους πουλήθηκε, όσο-όσο, από την Ισραηλική Κοι-

νότητα Ελλάδας. (Στο αρχείο της τοπικής εφημερίδας «Εθνος» υπάρχει η δημοσίευση του σχετικού πλειστηριασμού).

Στη σημερινή Φλώρινα τίποτα δεν έχει μείνει να θυμίζει το πέρασμά τους από την πόλη μας. Ούτε καν η μνήμη τους στην ονομασία κάποιας οδού, έστω...

(Από το περιοδικό Εταιρία, περιοδική έκδοση της Εταιρείας Γοργαμάτων-Τεχνών Φλώρινας, τεύχος 10-Μαΐος 1992. Για τον απαγονισμό Εβραίων, μαζί με Χριστιανούς πατρώτες στην Κλαδοφάρη Φλώρινης, βλ. δημοσίευμα στα Χρονικά, τεύχος 104 (Ιαν.-Φεβρ. 1989).

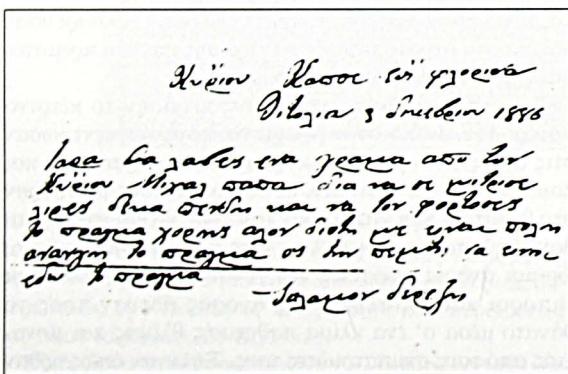
Γεννηθέντες το 1918, εν Φλωρίνη

Με διαταγή της Νομαρχίας Φλώρινας (1 Νοεμβρίου 1924) εγγράφονται στο Μητρώο Αρρένων του Δήμου Φλώρινας 47 Φλωριναίοι.

Το έτος 1918 επιλέχθηκε με κριτήριο την ποικιλία των ονοματεπώνυμών - και ιδίως, τη συγχύτητα των εβραϊκών τοιούτων. Είναι γνωστό ότι η Εβραϊκή Κοινότητα άκμασε αρχικώς στα Βιτώλια και στη συνέχεια προσφύγειε στη Φλώρινα, απ' όπου ξεκληρίστηκε κατά τη Γερμανική κατοχή.

- Σύμφωνα με ανεξακριβώτη πληροφορία, το 1940 η Εβραϊκή Κοινότητα της Φλώρινας αριθμούσε 400 περίπου μέλη.

- 1) Παπουτζής Αχιλλέας του Αναστασίου
- 2) Μουμιζής Γιοβάντζη Χρήστος του Γρηγορίου
- 3) Τζουζάρη Γιακαέλ του Σαμουήλ
- 4) Λεβή Τοτορός του Δαυίδ
- 5) Πέσο Μπενιαμήν του Μεσιουλά
- 6) Καμχή Μωυσής του Ιακώβ
- 7) Κοΐδης Ηλίας του Νικολάου
- 8) Παπαδόπουλος Αλέξανδρος του Γεωργίου
- 9) Ζαπέρτζη Ευάγγελος του Φιλίππου

1886. Δεκεμβρίου 3. Βιτώλια, Εμπορική επιστολή. Ο ορμόθησκος Σαλαμών Δερεζή στον «Κύριον Κάποε, εις Φλώριναν». [Η οικογένεια Κάπτηση (Κάπτε ή Κάπτιζη ή Τερπένη) είναι μία από τις πετραιωνόβιες και ιστορικά μαρτυρημένες στην πόλη της Φλώρινας].

- 10) Π' Κων/τίνου Σταύρος του Στεφάνου
  - 11) Μάνη Αθανάσιος του Αναστασίου
  - 12) Κεραμιτζής Μιλτιάδης του Ναούμ
  - 13) Ιωάννου Γαβριήλ του Χρήστου
  - 14) Φράγκο Βίκτωρ ή Χαήμι του Γιουνά
  - 15) Καλδερών Ισαάκ του Σαλώμ
  - 16) Μεναχέμ Σαλώμ του Λέων
  - 17) Σαραφαντή Αβραάμ του Ιακώβ
  - 18) Ασαέλ Ιακώβ του Αβραάμ
  - 19) Σαμαρά Σταύρος του Μιχαήλ
  - 20) Πέιου Παύλος του Λαζάρου
  - 21) Βόικου Αλέξανδρος του Λαζάρου
  - 22) Σέμπη Κων/τίνος του Ιωάννου
  - 23) Γκρούγιο Παντελή του Αντωνίου
  - 24) Σαμαρά Δημήτριος του Γεωργίου
  - 25) Μέλιου Ιωάννης του Γεωργίου
  - 26) Φιλίππου Στέφανος του Συμεώνος
  - 27) Μούσιου Ελευθέριος του Δημητρίου
  - 28) Δανούνης Δημήτρης του Ιωάννου
  - 29) Δανιήλ Χαραλάμπης του Κων/τίνου
  - 30) Μυλωνάς Χριστόφορος του Χρήστου
  - 31) Χρήστου Χρήστος του Κωνσταντίνου
  - 32) Μπίσα Λάζαρος του Πέτρου
  - 33) Γεωργίου Σταύρος του Χρήστου
  - 34) Κόιτε Χρήστος του Γεωργίου
  - 35) Μικρασιάτης Βασίλειος του Στεφανού
  - 36) Ευαγγέλου Ευάγγελος του Σωτηρίου
  - 37) Σωτηρίου Βασίλειος του Δημητρίου
  - 38) Ζώτα Γεώργιος του Μιχαήλ
  - 39) Π' Ιωάννου Θεμιστοκλής του Θωμά
  - 40) Κετσετζής Σπυρίδων του Γρηγορίου
  - 41) Διβράνου Ευάγγελος του Σταύρου
  - 42) Μαλανδράκου Μιχαήλ του Αθανασίου
  - 43) Μυλώση Ναούμ του Πέτρου
  - 44) Τσαρτσαράκη Μιλτιάδης του Ιωάννου
  - 45) Π' Σωτηρίου Ιωάννης του Σωτηρίου
  - 46) Χρήστου Παντελής του Νοάτσε
  - 47) Χρήστου Μιχαήλ του Νικολάου
- (Περιοδικό Εταιρία, τεύχος 11 - Οκτώβριος 1992).

Οι Ισραηλιτικές Κοινότητες Φλώρινας και Καστοριάς¹ μετά το Ολοκαύτωμα

- Έκθεση του Κανάρη Κωνσταντίνη

Mε ημερομηνία 26 Δεκεμβρίου 1949, ο αείμνηστος Κανάρης Κωνσταντίνης, υπέβαλε προς το Δ.Σ. του Οργανισμού Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος (ΟΠΑΙΕ) την παρακάτω έκθεση κατόπιν επισκέψεώς του στην Φλώρινα και την Καστοριά.

«Επί υπ’ αριθ. 929 ε.ε. εγγράφου σας έχω την τιμή να σας ανακοινώσω ότι κατά την μετάβασίν μου εις **Φλώριναν** την 12ην εις **Καστοριάν** την 15 λήγοντος εξήτασα την εν γένει εκεί κατάστασιν από απόψεων εγκαταλειπμένων ισραηλιτικών περιουσιών. Ούτω εις Φλώριναν επιζήτησα να έλθω εις επαφήν μετά τον κ. **Μ. Καρμήλη** συμφώνως προς το ως ανω έγγραφον σας αινιγός όμως απονοίας ως δε, μοι ανεκοίνωσεν ο αδελφός του **Βαρούχ Ιακώβ Καρμήλης** ότις αντ’ αυτού ήλθεν εις συνάντησίν μου αναμένετο από ημερών να επιστρέψῃ εις Φλώριναν αλλά προφανώς λόγω των καιρικών συνθηκών είχε αναβάλει την επιστροφήν του.

Ως ούτος μου ανεκοίνωσεν ο αδελφός του έχει ετοιμάσει κατάλογον των εγκαταλειπμένων περιουσιών Φλωρίνης τον οποίον άμα τη επιστροφή του προτίθεται να αποστείλη.

Τον παρακάλεσα όπως συστήση εις τον αδελφόν του να κάμη τούτο το ταχύτερον. Ο αρμόδιος υπάλληλος της Εφορίας μού ανεκοίνωσεν ότι η Εφορία δεν έχει γνώσιν ουδενός εγκαταλειπμένου Ισραηλιτικού ακίνητου ως τούτο είχε προ πολλού αναφέρει εις την προϊσταμένην αρχήν εις απάντησην σχετικού εγγράφου της.

Κατά ανακοινώσεις γενομένων εις Κατάστημα **Ιακώβ Α. Κοέν** εμπόδου - οδός Μεγάλου Αλεξάνδρου - όπου συγκεντρώθηκαν ολίγοι εκ των δέκας διαμενόντων ήδη Ισραηλιτών τα εν τη πόλει εγκαταλειπμένα ακίνητα είναι: 1) Οικία Μονώροφος οδός Ηπείρου 4 **Ιωσήφ Τσελεμπόν Φράγκο** διαμένει εις ιερεύς Ευδόκιμος, 2) εντός αυλής 700 περίπου τετραγωνικών μέτρων τρεις πεπαλαιωμέναι οικίαι Ισραηλιτών εκ Θεσσαλονίκης, 3) Οικία ετοιμόρροπος **Μνημιάμ Χαΐμ Χαλδερών** (οδός Φούρου Παταδιά), 4) Οικία μονώροφος εις την οποίαν διαμένουν πρόσφυγες **Χαΐμ Μωνύς Πάρδο**, 5) οικόπεδον Συναγωγής οδός Γενιτσών προπολεμικώς 500 περίπου πήχεων. Το ήμισυ τούτου παρέσυρε ο ποταμός αλλά δύναται να αποχωριστή, 6) και περιστοιχισμένον νεκροταφείον εκτάσεως 500 περίπου μέτρων. Έκ των εν λόγω Ισραηλιτών οιδείς εδέχθη ν’ αναλάβει την ίδρυσιν Τοπικού Γραφείου επί των ότι προτίθενται να αναχωρήσουν εντός ολίγου χρονικού διαστήματος εκείθεν.

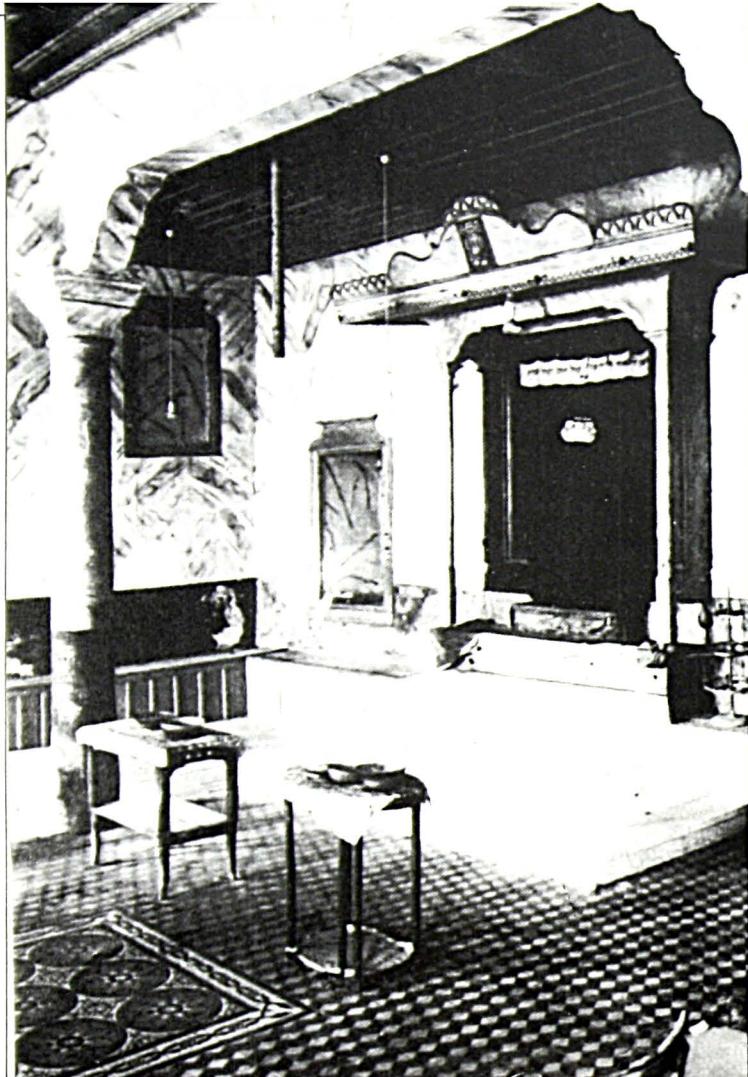
Πάντως ο εκ τούτων Ιακώβ Α. Κοέν κατόπιν επιμόνων παρακάλησεών μου εδέχθη να προσφέρῃ τας υπηρε-

σίας του εις τον Οργανισμόν και παρακαλώ όπως προέβλητε εις σχετικάς μετ’ αυτού συνεννοήσεις δοθέντος ότι είναι ως φρονώ ο μόνος κατάλληλος να αναλάβῃ την υπηρεσίαν τούτην. Πλὴν των εγκαταλειπμένων περιουσιών επονίσθη ιδιαίτερως και το ζήτημα εγκαταλειπέως πολλών ακινήτων Ισραηλιτών οίτινες μετά τον διαγράμμον αναχωρήσαντες εκ Φλωρίνης δεν επιμελήθησαν της διαχειρίσεως τούτων.

Εν Καστοριά ήλθον εις επαφήν μετά τον κ. **Μωύση Ζαχαρία**, υφασματέμπορον όστις ως μου είχεν γνωρίσει εν Φλωρίνη είναι Πρόεδρος της εκεί Κοινότητος μου εδήλωσεν όμως ότι παρατίθη της Προεδρείας προ ολίγων ημερών και ότι ο ήδη Πρόεδρος **Πέτρο Κοέν** απονοίαζει εις Θεσσαλονίκην. Μου προσέθεσε ότι ο μόνος όστις ήτο δυνατόν να με ενημερώσῃ επί του ζητήματος, των εν τη πόλει εγκαταλειπμένων εβραϊκών περιουσιών είναι ο κ. **Μωνσής Μάτσας** Γραμματεὺς της Κοινότητος και ότι θα προσεπάθη να τον φέρῃ εις επαφήν μαζί μου καθόδον είχεν επιστρατεύθη. Ως προς τα ιερά σκεύη της Συναγωγής μού ανεκοίνωσεν ότι είχαν ταύτα εξαφανισθή είχεν όμως πληροφορίας ότι μέρος τούτων διεφύλασσε ο **Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καστορίας**.

Του ανεκοίνωσα ότι θα επισκεπτόμουντα τον Σεβασμιώτατον και θα τον έθυγον και το ζήτημα τούτο τον παρακάλεσα δε να επανέλθη και του ανακοινώσω το αποτέλεσμα των ενεργειών μου. Οντως ο Σεβασμιώτατος μου ανεκοίνωσε ότι ελυτήθη πολύ διότι απονοίαζων κατά την εποχήν εκείνην δεν ήδυνήθη να διασώση πολλά πρόγραμμα πλην των πολυτελών καθισμάτων εις αρίστην κατάστασιν άτινα μου επεδείξε εν τω ιδιαίτερω γραφείων του, ενός πολυελαίου και δύο ιερῶν κυλίνδρων άτινα και λίαν προθύμως εναρεστήθη να θέσει εις διάθεσιν μας. Συνήγνησα τον εν λόγω **Μωνσή Ζαχαρία** εις τον οποίον ανακοίνωσα την απάντησην του Σεβασμιώτατου. Μου εργάζοισεν ότι δεν κατόρθωσε να συναντήση τον κ. Μωνσή Μάτσα και ότι θα επιδιώξῃ τούτο και θα ενεργήσῃ ώστε να οις αποσταλή ο κατάλογος των εγκαταλειπμένων περιουσιών τον οποίον έχει εις χείρας του.

Εις παράληπτον μον απεδέχθη να βοηθήση τον Οργανισμόν και εφ’ όσον θα ηθέλατε αποταθείτε σχετικώς εις τούτον».

Αποψη της Συναγωγής της Βέροιας (18ος αιώνας) όπως διατηρείται σήμερα. (Από το βιβλίο «The Jews of Greece» του Ν. Σταυρουλάκη)

Το δράμα των Ελλήνων Εβραίων κατά τη Γερμανική Κατοχή

Σύμφωνα με στοιχεία
της Ελληνικής Κυβερνήσεως
του Καΐρου

Το 1943, μάλλον επί Κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, δημοσιεύθηκε στο Κάιρο, στα γαλλικά, η παρακάτω έκθεση που αναφέρεται στο δράμα των Εβραίων της Ελλάδος κατά τη Γερμανική Κατοχή της πατρίδος μας. Η έκθεση αντή κυκλοφόρησε τότε σε τεύχος από την Societé Orientale de Publicité του Καΐρου.

Την πολύ ενδιαφέρουσα αυτή έκδοση, η οποία αποτελεί πολύτιμο ντοκουμέντο, δημοσιεύουμε παρακάτω. Η μετάφραση στα ελληνικά έγινε από την κα Μπέλλα Ααρών.

Πρόλογος

Η Ελληνική Υπηρεσία Πληροφοριών δημοσίευσε προσφάτως μια έκθεση πάνω στη τωρινή κατάσταση του ελληνικού εβραϊσμού.

Θεωρήσαμε ενδιαφέρον να αναδημοσιεύσουμε ολόκληρη αυτή την έκθεση, γιατί αποτελεί ένα πλήρες στοι-

χείο επι των διαδικασιών εξόντωσης που εφήδησαν οι Γερμανοί εναντίον των Εβραίων αλλά συγχρόνως και μια συγκινητική απόδειξη της ηρωϊκής αλληλεγγύης που εκδήλωσε ο ελληνικός λαός προς τους Ισραηλίτες συμπολίτες του σε καρδιό κινδύνου.

Ο εκδότης

Γενικές σκέψεις

Το εβραϊκό πρόβλημα δεν παρουσιάζεται παντού το ίδιο. Αν, παραδείγματος γάριν, τίθεται στην Ελλάδα, δεν λαμβάνει ποτέ τον σοφιαρό και οξύ χαρακτήρα που ουθμίζει και ανατρέπει, σε ορισμένες άλλες χώρες, το σύνολο των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων.

Οι λόγοι αυτής της εξαίρεσης βρίσκονται τόσο στην σημαντική φιλέλευθερη και ανεξίθηκη ιδιοσυγκαρασία του ελληνικού λαού όσο και στην ιδιαίτερη διάτλαση του ελληνικού εβραϊσμού.

Ας σημειωθεί κατ' αρχήν ότι όταν σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης υπάρχουν πολύ σαφείς φυλετικές διαφορές μεταξύ του αυτόχθονος πληθυσμού και των Εβραίων, στην Ελλάδα, αντιθέτως, οι διαφορές αυτές είναι ελάχιστα εμφανείς, για να μην πούμε ανύπαρκτες. Ισπανικής καταγωγής οι Ισραηλίτες της Ελλάδος ανήκουν, όπως και οι ίδιοι οι Έλληνες, στην ομάδα των μεσογειακών λαών. Και οι μεν και οι δε νεφίστανται εδώ και αιώνες τις ίδιες κληματολογικές επιδράσεις. Οι συνθήκες της κοινωνικής τους ζωής υπήρχαν αισθητά ταυτόσημες. Τέλος, έχουσαν σχεδόν μισή χιλιετία κάτω από το ίδιο πολιτικό καθεστώς - εκείνο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας - το οποίο λίγο ως πολύ τους διέπλαισε κοινωνικά.

Τα ανωτέρω είναι τα αίτια των κοινών σημείων του εβραϊκού και του ελληνικού στοιχείου. Από φυσικής απόφεως βρίσκονται τόσο κοντά που είναι αρκετά δύσκολο να τους διακρίνεις, ιδιαίτερα στις παλιές επαρχίες, όπου η γλωσσική και πολιτική αφομοίωση ήρθε να συμπληρώσει τη βασική ταυτότητα των δύο μεσογειακών φυλών.

Τίδιο ανάστημα, ίδιο χρώμα δέρματος, ίδιο βάδισμα, ίδιες αντιδράσεις. Πώς, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, θα μπορούσε να ξεχωρίσει κανένες διαφορετικά, παρά από τα ονόματα τους, τους πιστούς στο μωσαϊκό νόμο από το μεγάλο χριστιανικό πλήθος; Αυτά τα ονόματα από μόνα τους λίγο βοηθούσαν στην Αθήνα, σ' ολόκληρη την Αττική και την Πελοπόννησο όπου η πλειοψηφία των Εβραίων έφεραν πατρώνυμα που ηγούντιν ήταν: Κωνσταντίνης, Κοφινάς, Μωϋσάκος, Σαμουηλίδης, Καλομύτης, Πολυμέρης, Καλώνυμος κ.ά.

Σε ένα από τα προπολεμικά κοινοβούλια δύο ομώνυμα ονόματα ακούγονταν

κατά τη διάρκεια των ονομαστικών αλήσεων: ενός χριστιανού βουλευτού κι ενός εκπρόσωπου Ισραηλίτη. Ας θυμηθούμε ότι κατά τη διάρκεια των επαναληπτικών εκλογών στη Θεσ/νίκη το 1932 ο επικεφαλής της βενιζελικής λίστας έφερε το όνομα - που εβραϊκότερο του δεν μπορεί να υπάρξει - Πιερ Λεβή. Αυτό δεν τον εμπόδιζε κατά τα άλλα να είναι ένας πολύ καλός χριστιανός.

I. Ένας Ιουδαϊσμός χωρίς ανωμαλίες

Η οικονομικο-κοινωνική διαμόρφωση του ελληνικού Ιουδαϊσμού συνέβαλε επίσης στην γρήγορη επίλινση του εβραϊκού προβλήματος στην Ελλάδα.

Κατ' αρχήν το φαινόμενο συσσώρευσης Εβραίων σε ορισμένα τεχέροντα επαργελματα ήταν άγνωστο. Υπάρχουν βεβαίως Εβραίοι παντού: ελεύθεροι επαργελματίες, στο πεδίο της δικαιοσύνης, στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στην πολιτική, στον Τύπο και στο στρατό, άλλα ο αριθμός τους δεν ξεπερνά τα δώρα της αριθμητικής τους αναλογίας.

Επίσης, ακόμη λιγότερο μπορούμε να επιρρόψουμε στους Εβραίους της Ελλάδας την κατηγορία, τόσο διαδεδομένη αλλού, ότι ασκούν, με τα κεφαλαία τους, μια μονοπολιακή επιδραση στην οικονομική ζωή του έθνους.

Υπάρχουν τράπεζες που τις κατέχουν Εβραίοι, όπως επίσης και εργοστάσια που τα διειθύνουν Ισραηλίτες. Άλλα η ακίνα δράσεως τους είναι περιορισμένη και η δραστηριότητά τους τόσο στενά συνδεδεμένη και μάλιστα εντελαγμένη μέσα στην εθνική οικονομία που και μόνοι οι όροι «εβραϊκή οικονομία» ή «εβραϊκή βιομηχανία» στην Ελλάδα πραγματικά δεν έχουν νόημα.

Είναι αλήθεια ότι οι Ισραηλίτες είναι αρκετά πολυάριθμοι στο μέσο εμπόριο. Άλλα ενώ το γεγονός αυτό αλλού θα αποτελούσε μια ιδιαίτερη πρότητα, δεν συμβαίνει το ίδιο σε μια χώρα όπου η κλίση για το εμπόριο είναι πολύ διαδεδομένη σε όλο τον αυτικό πληθυσμό.

Για να δείξουμε με ένα μόνο χαρακτηριστικό την εντελώς ειδική οικονομική όψη του ελληνικού Ιουδαϊσμού δεν έχουμε παρά να αναφέρουμε ότι η συμμετοχή του εβραϊκού κεφαλαίου είναι από τις μετριότερες σε δύο από τους κυριότερους κλάδους της εθνικής οικονομίας - οι οποίοι

ΤΟ ΔΡΑΜΑ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ
ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ
ΚΑΤΟΧΗ

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

από την ίδια τους τη φύση περισσότερο απ' όλους τους άλλους επιδέχονται την ανάπτυξη μονοπωλίου. Η συμμετοχή των Εβραίων στο εμπόριο ξηρών σταφίδων καθώς και στον εμπορικό εξοπλισμό είναι τόσο μικρή που δεν υπάρχει λόγος να την σημειώσουμε.

Αντιθέτως, υπάρχουν πολυάριθμοι Ισραηλίτες στην βιομηχανία και το εμπόριο των καπνών. Άλλη η στάση τους δεν έδωσε ποτέ αφορμή για κριτική γιατί εψυχαζόμενοι σε στενή συνεργασία με τους ορθόδοξους συναδέλφους τους είχαν πάντοτε την ευσυνειδησία να ενεργούν μέσα στα πλαίσια των οικονομικών συμφερόντων του Έθνους που συμπίπτουν άλλωστε με τα δικά τους συμφέροντα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του ελληνικού εβραϊσμού είναι η ύπαρξη μιας πολυάριθμης τάξης τεχνιτών και εργατών.

Λόγω του ότι έζησαν σε υλικές και θηλικές συνθήκες αισθητά καλύτερες από εκείνες των οιμοθρήσκων τους της Δύσης και της ανατολικής Ευρώπης, οι Εβραίοι των Βαλκανίων μπόρεσαν εν μέρει να ξεφύγουν από την ιστορική μοίρα που απεμάκρυνε τους αδερφούς τους των άλλων χωρών από επαγγέλματα κατώτερα, αλλά υγιεινά και παραγωγικά.

Η Θεσσαλονίκη, π.χ. αριθμούσε χιλιάδες Εβραίους εργάτες, τόσο σε εξειδικευμένους κλάδους όσο και σε κλάδους που απαιτούν μεγάλη φυσική δύναμη. Μόνη η βιομηχανία καπνών απασχολούσε πριν από τον πόλεμο περισσότερους από 5.000 Εβραίους εργάτες και εργάτριες. Αποτελούσαν εξάλλου, μαζί με τους Έλληνες πρόσφυγες της Θράκης και της Μικράς Ασίας, την αριστοκρατία του σωματείου.

Η αναλογία του εβραϊκού στοιχείου στις χειροτεχνικές εργασίες δεν ήταν μικρότερη απ' ό,τι στις άλλες δραστηριότητες της τέχνης και της βιομηχανίας: υφαντουργία, έτοιμα ενδύματα, υπόδηση, συγκινωνίες κ.λπ.

Ας σημειωθεί, παρεπιτόντως, ότι οι Εβραίοι τεχνίτες και εργάτες συνεργάζονταν στενά, στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα, με τους Έλληνες συναδέλφους τους. Οι Ισραηλίτες κάτοχοι εργαστηρίων και τεχνίτες είχαν ιδιαίτερα σωματεία αλλά αποτελούσαν τμήμα της Εθνικής Ομοσπονδίας Επαγγελματιών. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Επαγγελματικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης αποτελείτο κατά το 25% από Εβραίους. Ο αντιπρόσωπος του ήταν Ισραηλίτης.

Οσον αφορά στους εργάτες, ανήκαν

στα ίδια συνδικάτα και μπορούσε κανείς να απαριθμήσει έναν μεγάλο αριθμό εβραϊκών ονομάτων μεταξύ των μαχητικών εργατών και των συνδικαλιστών δημοσίων υπαλλήλων.

Τέλος, ας σημειώσουμε ότι δεν υπάρχουν τεράστιες εβραϊκές περιουσίες στην Ελλάδα. Στη Θεσσαλονίκη τα εβραϊκά κεφάλαια ήταν της τάξεως των 500.000 δοχ. μέχρι 5.000.000 δοχ. (από 1000 έως 10.000 λίρες στερεότιπες προπολεμικά). Μόνο 5 ή 6 Εβραίοι μπορούσαν να κανηθούν ότι είναι κάτοχοι περιουσιών που ξεπερνούν τις 100.000 λίρες.

Αυτά είναι σε γενικές γραμμές τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του ελληνικού εβραϊσμού. Δεν ήταν αρχετά παρά ταύτα για να εξηγήσουν τη μη ύπαρξη ενός αληθινού και καθαρού αντισημιτικού κινήματος στην Ελλάδα αν δεν είχε κανείς υπόψη, επικουρικά, το γεγονός ότι ο ελληνικός λαός απεγχάνεται, εκ παραδόσεως και ιδιοσυγκρασίας, το φυλετικό μίσος και ακόμη και τον απλό σωβινισμό. Το υπόβαθρο της ανθρωπιστικής του κουλτούρας τον κάνει να είναι αντίθετος σε κάθε εκδήλωση ενός υπερβολικού εθνικισμού.

Να λοιπόν γιατί το αντιεβραϊκό μικρόβιο δεν βρήκε πρόσφιο ό δαφος στην Ελλάδα, ακόμη και στις πιο ταραγμένες εποχές και ακόμη και κάτω από καθεστώτα παρωδίας η φιλοσοφία των οποίων φαινόταν ωστόσο να προσδομοίαζει μ' εκείνη του ναζισμού!

II. Η δύναμη της αφομοίωσης του Ελληνισμού

Η μελέτη αυτή θα ήταν ελλειπτής αν δεν ήταν αναφερόμασταν στη μεγάλη δύναμη αφομοίωσης του Ελληνισμού η οποία συνέβαλε τα μέγιστα στην εξάλειψη των αιτιών των θητικών και ψυχολογικών προτριβών.

Η Θεσσαλία, πριν από τη Μακεδονία, απετέλεσε ένα καταπληκτικό παράδειγμα αυτής της δύναμης αφομοίωσης. Παρ' ότι ενσωματώθηκε στην Ελλάδα το 1881, ο εβραϊκός πληθυσμός της είχε πλήρως εξελληνισθεί από τις αρχές αυτού του αιώνα. Συμμετέσχε με ασυγκράτητο ενθουσιασμό στο κίνημα προσπάθειας απελευθέρωσης των άλλων ελληνικών εδαφών από τον ζένο ζυγό και τον καιρό των βαλκανικών πολέμων, τα τέκνα της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλίας πολέμησαν με την ίδια γενναιότητα και το ίδιο θάρρος με των άλλων Ελλήνων.

Οι Εβραίοι της Θεσ/νίκης και της Μακεδονίας απέδειξαν εξάλλου, τον καιρό του ιταλοελληνικού πολέμου, την ίδια συγκινητική προσήλωση στην καινούργια τους πατρίδα.

Αυτό αποτελεί σίγουρα ένα φαινόμενο που πρέπει να καταγραφεί στο ενεργητικό των Ισραηλιτών γιατί καταδεικνύει, για μια ακόμη φορά, ότι ξέρουν να αφοσιώνονται και να θυσιάζονται για τα Έθνη που τους δέχονται με βάση την ισότητα.

Πρέπει επίσης να το συμπεριλάβουμε στο ενεργητικό της Ελλάδος γιατί δεν αφιερώνουν τη ζωή τους και δεν θυσιάζονται παφά εκείνοι που ξέρουν να υπερασπίζονται ένα αγαθό το οποίο έχουν. Είναι προφανές ότι αν το ελληνικό κράτος δεν είχε εκδηλώσει πρόσ τους καινούργιους του υπηρόους αυτό το ευρύ πνεύμα κατανόησης και γενναιοδωρίας, που υπήρξε πάντοτε ίδιον της ελληνικής διοίκησης, δεν θα μπορούσε κανείς να υπολογίσει από την πλευρά τους παρά σε μία πίστη λίγο ως πολύ χλιαρή. Αλλά, ας το επαναλάβουμε, η συμπεριφορά των Ελληνοεβραίων κατά τις μεγάλες εθνικές κρίσεις καταδεικνύει όχι απλή πίστη αλλά τον πιο ένθεμο πατριωτισμό².

Αυτό το σπάνιο παράδειγμα εθνικής αφομοίωσης αξίζει να υπογραμμιστεί. Αποτελεί την καλύτερη απάντηση σ' αυτούς που προφασίζονται ότι ο Εβραίος είναι ένα στοιχείο μη αφομοίωσιμο. Ο Εβραίος Ελλήνας απέδειξε το αντίθετο. Αλλά αυτό συνέβη γιατί η ελληνική διοίκηση ήξερε πώς να του φερθεί. Είχε κατανόηση, ήταν ανεκτική και τον κατέκτησε με το πνεύμα της δικαιοσύνης και της ισότητος.

Αυτό αποτελεί ένα ακόμη μάθημα, για το οποίο η Ελλάδα μπορεί να υπερηφανεύεται ότι έδωσε στα περισσότερα από τα μεγαλύτερα, χωρίς αμφιβολία, κράτη, σε έκταση και πλούτο, τα οποία έχουν πολλά ακόμη να διδαχθούν από την Ελλάδα σε πολιτισμό και ακόμη σε διοικητική εμπειρία.

III. Οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια του Πολέμου

Εχοντας υπόψη την κοινωνική κατάσταση του Ελληνικού Εβραϊσμού, όπως την εκθέσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν εκπλήσσεται κανείς για το ότι οι Έλληνες Εβραίοι κατά τη διάρκεια του πολέμου επέδειξαν θάρρος, αποφασιστικότητα και πνεύμα αυταπάρνησης καθόλα ίσα με εκείνα των χριστιανών

συμπατριωτών τους.

Στα μετόπισθεν, όπως και στο μέτωπο, οι Εβραίοι επέδειξαν συμπεριφορά πλήρη πατριωτισμού. Αισθάνονταν ότι μαχόμενοι για την Ελλάδα υπερασπίζουν τα πιο πολύτιμα αγαθά τους: την ελευθερία τους, την ασφάλεια και την ευημερία των οικογενειών τους καθώς και την εθνική πολιτιστική κληρονομιά που είναι από εδώ και στο εξής και δική τους.

Μεταξύ των συνταγμάτων του πεζικού που ήταν τα πρώτα που υπέστησαν τα πυρά του έχθρου περιλαμβανόταν το 50ό τάγμα της Θεσσαλονίκης, στο οποίο η αναλογία των Ισραηλιτών ήταν σημαντική. Όπως ξέρουμε δοξάστηκε.

Αξιωματικοί και στρατιώτες Εβραίοι αμύλλωντο σε ηρωϊσμό τους χριστιανούς συναδέλφους τους. Σπάνια στο μέτωπο μεταξύ των ζητούμενων εθελοντών για επικινδυνες και λεπτές αποστολές να μην παρουσιάζονται ένας ή περισσότεροι Ισραηλίτες. Εβραϊκά ονόματα εμφανίζονταν συχνά, όπως συνέβαινε επίσης και στις ημερήσιες αναφορές όπου καταχωρούνταν εναρέσκειες προς τους στρατιωτικούς, στις αφηγήσεις ατομικών ανδραγαθημάτων που δημοσίευναν οι εφημερίδες.

Ας θυμηθούμε, συμβολικά, την περίπτωση του διοικητή Μαρδοχαίου, Φοίξη: Οδηγώντας το τάγμα του σε έφοδο εναντίον μιας θέσεως που κρατούσαν οι κατά πολύ ανώτερες ιταλικές δυνάμεις, κατόρθωσε, παρά ταύτα, να τις ανατρέψει, πραγματοποιώντας ένα από τα πρώτα ανδραγαθήματα της εκστρατείας. Το πνεύμα της ανεξιθόσκειας ήταν τόσο διαδεδομένο και ριζωμένο από τότε τόσο μεταξύ των Εβραίων όσο και μεταξύ των Ελλήνων ώστε για να θεωράνε ακόμη πιο πολύ το ξήλο των ανδρών του Ισραηλίτης διοικητής δεν δίστασε, καθώς οδηγούσε το τάγμα του για την επίθεση να φωνάξει: «Εμπρός, σύντροφοι, για την Πατρίδα, η Παναγία είναι μαζί μας!». Έπεισε μ' αυτές τις λέξεις, χτυπημένος θανάσιμα από τις φασιστικές σφαίρες.

Η Ελλάδα δεν εφείσθη εκδηλώσεων αναγνώρισης προς τα τέκνα της τους Ισραηλίτες. Όπως είπαμε προηγουμένως δεν περνούσε εβδομάδα που να μην υπήρχαν Εβραίοι στρατιώτες στην ημερήσια αναφορά εναρέσκειας ή να μην παρασημοφορούνταν. Πολλοί έπαιρναν προσωγγής στο πεδίο της μάχης. Επίσης, όταν έπρεπε να επιλεγούν, μεταξύ των γενναιο-

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

τέρων ανδρών, οι πιο έξυπνοι και οι πιο εκπαιδευμένοι, στελέχη που θα αντικαθίστωνταν τους βαθμοφόρους που δεν σταματούσαν να πέφτουν, η επιλογή γινόταν χωρίς διάκριση φυλής ή θρησκείας. Δεκάδες Ισραηλιτών έλαβαν έτσι, στην πρώτη γραμμή, το πρώτο τους γαλόνι.

Παραθέτουμε κατωτέρω τον φόρο τιμής που ανεπιφύλακτα απέτισε με δημοσίευμά του το «Congress Weekly», επίσημο όργανο του Αμερικανικού Εβραϊκού Κογκρέσου, εδώ κι ένα χρόνο στην Ελλάδα, σε ένα πρωτοσέλιδο με τον τίτλο «Σκλές και φώτα στα Βαλκάνια»:

«Καμία χώρα, χωρίς αμφιβολία, δεν διακρίθηκε, τόσο όσο η Ελλάς, λόγω του τραγικού θρομόσμου που της επέτρεψε να αντιταχθεί νικηφόρα σε μια μεγάλη δύναμη όπως η Ιταλία. Ο υπογράφων αυτό το άρθρο συμμετέσχε, ως στρατιωτικός ανταποκριτής, στον πόλεμο της Αλβανίας. Οι έξι μήνες που πέρασε στο μέτωπο τού έδωσαν την ευκαιρία να διαπιστώσει ότι οι Έλληνες διαθέτουν τη μεγαλύτερη στοργή και εκτίμηση για τους Εβραίους συμπατριώτες τους που τόσο γενναία έχουσαν το αίμα τους για την υπεράσπιση της Ελλάδας. Δεν υπάρχει σήμερα Έλληνας που να μην μιλάζεται αυτά τα συναισθήματα!».

Όσο για μας δεν έχουμε παρά να προσθέσουμε την περίφημη φράση «Κάθε χώρα έχει τους Εβραίους που της αξίζουν».

Ο ελληνικός εβραϊσμός δεν μπορεί παρά να εξυμνεί την πατρίδα του. Η Ελλάδα δεν μπορεί παρά να εξυμνεί τους Εβραίους της. Το σέβας έιναι ίσο και αμοιβαίο.

IV. Οι Εβραίοι κατά την Κατοχή

Η κατάκτηση της Ελλάδας από τον Ηράκλο άνοιξε ένα τραγικό κεφάλαιο στην ιστορία του εβραϊκού ελληνισμού.

Υποφέροντας, όσο και οι Έλληνες, από όλα τα δεντά της Κατοχής του Αξονα οι Εβραίοι έπρεπε να υποστούν επιπλέον όλες τις φρικαλεότητες που είχε επινόησε εναντίον της φυλής τους η αντισημιτική μανία των Γερμανών και των οπαδών τους.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της Κατοχής οι ναζιστικές αρχές δεν υιοθέτησαν κανένα ειδικό μέτρο ως προς τον ισραηλιτικό πληθυσμό. Οι νόμοι της διάκρισης δεν εφαρμόστηκαν και γενικά, οι Εβραίοι επέγραμναν της ίδιας μεταχείρισης όπως όλοι οι άλλοι συμπολίτες τους,

δηλ. υφίσταντο όλες τις καταπιέσεις και τις άδικες φορολογίες, άλλα τίποτε άλλο.

Μόνο εικασίες μπορεί να κάνει κανείς για τους λόγους αυτής της στάσης. Παρόλα ταύτα δεν άργησε να γίνει αντιληπτό ότι αν οι Χιτλερικοί δεν εστράφησαν αμέσως εναντίον των Εβραίων το έκαναν μόνο με την ελπίδα να επιφορτίσουν με το έργο αυτό ορισμένους εγχώριους φορείς. Πρόγμα για το οποίο, όπως θα δούμε, γελάστηκαν οικτρά.

Μία από τις πρώτες αποστολές που κλητεύθηκε στις υπηρεσίες της προπαγάνδας του Αξονα ήταν η υποκίνηση μιας αντισημιτικής κίνησης μεταξύ των μαζών του ελληνικού λαού. Σε στενή «συμπαγνία» με ορισμένες μικρές ομάδες φασιστών που δεν είχαν καμία επιλογή στον λαό, εξαπέιτας της συμπάθειάς τους υπέρ των Γερμανών ή των Ιταλών, οι άνθρωποι του Γκαίμπελς άρχισαν μια δόλια προπαγάνδα που απέβλεπε στο να επιφρίψει στους Ισραηλίτες την ευθύνη για όλες τις συμφορές της Ελλάδας και της Ευρώπης και να τους καταστήσει μεταξύ των άλλων υπειθυνούς για το λιμόν. Η γέννεση της μαύρης αγοράς κατ' εξοχήν αποδόθηκε σ' εκείνους.

Οι εφημερίδες οι οποίες, όπως γνωρίζουμε, πέρασαν όλες υπό τον έλεγχο του Αξονα, υπήρξαν το αντικείμενο ισχυρών πλέσεων με σκοπό να τις κάνουν να συμμετάσχουν στην εκστρατεία που εξαπολύθηκε εναντίον του εβραϊκού στοιχείου. Αλλά το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων δημοσιογράφων αρνήθηκε.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι εκτός από μερικά σχόλια από επίσημη προφανώς παρακίνηση ποτέ δεν εμφανίστηκαν στον ελληνικό Τύπο άρθρα αντισημιτικού χαρακτήρα. Μοναδική εξαίρεση απετέλεσε η καθημερινή εφημερίδα «Νέα Ευρώπη» που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη μετά την Κατοχή, αποκλειστικά με γερμανικά κεφάλαια και διευθυντή γνωστό πράκτορα της Γκεστάπο, ονόματι Παπαστρατηγάκη.

Οπωδόποτε η εκστρατεία εναντίον των Εβραίων είχε ένα αποτέλεσμα εκ διαμέτρου αντίθετο από εκείνο που είχαν υπολογίσει οι Γερμανοί. Έπρεπε να ξεσκύωσει τον ελληνικό πληθυσμό εναντίον των Ισραηλιτών. Αντιθέτως ξεσήκωσε ένα μεγάλο κίνημα συμπαθείας προς αυτούς.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση οι Γερμανοί αποφάσισαν να επέμβουν με αμεσότερο τρόπο. Ενώ η αντισημιτική καμπάνια ξεθώριαζε, λόγω του ότι δεν

μπορεσε να βρει την παραμικρή απήχηση στην κοινή γνώμη, οι αρχές της Κατοχής επεγείρονται με τον quisling της εποχής, Μ. Τσολάκογλου, να τον αναγκάσουν να υιοθετήσει την αρεία παράγραφο. Άλλα γνωρίζοντας πόσο μια τέτοια πρωτοβουλία θα είχε ως αποτέλεσμα να τον καταστήσει μη δημοφιλή, ο πρωθυπουργός αρνήθηκε υπό διάφορα προσχήματα. Έτσι η Ελλάδα μπορεί να υπερηφανεύεται ότι είναι μία από τις σπάνιες κατακτηθείσες χώρες όπου η φυλετική διάχυση δεν περιβλήθηκε με επίσημο χαρακτήρα.

Κατάκοποι από τον πόλεμο οι Χιτλερικοί αποφάσισαν στα μέσα του έτους 1942 να παρακάμψουν τους μεσολαβήτες και να αναλάβουν άμεσα την εξόντωση του ελληνικού εβραϊσμού.

Στις 12 Ιουλίου του ίδιου έτους όλοι οι Εβραίοι ήλικιας 18-45 ετών κλήθηκαν από την Κομμαντούρα να συγκεντρωθούν στην πλατεία Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη, με σκοπό την απογραφή τους. Οι Ιταλοί και Ισπανοί υπήκοοι εξαιρέθηκαν απ' αυτό το μέτρο. Περίπου 15.000 Εβραίοι υποχρεώθηκαν να μείνουν στημένοι από τις 7 έως τις 15.00, κάτω από έναν μολυβένιο ουρανό. Εκείνοι οι οποίοι καταβάλλονταν, εξαιτίας ζάλης, σηκώνονταν αμέσως από τους πράκτορες της Γκεστάπο και «υποβάλλονταν σε γυμναστικές ασκήσεις για να τους μάθουν να αυτοσυγκρατούνται» (δημοσίευμα από τη χιλευτική εφημερίδα «Νέα Ευρώπη». Επτά Ισραηλίτες πέθαναν από ηλιασμή).

Μόνο ένα μέρος των απογραφέντων Εβραίων εστάλησαν στη Βουλγαρία για καταναγκαστικά έργα γιατί η αντίδραση του ελληνικού πληθυσμού ήταν τόσο βίαιη ώστε οι Γερμανοί έκριναν συνετό να κατευνάσουν την κατάσταση. Δέχτηκαν από την Κοινότητα ένα συλλογικό φόρο απαλλαγής ύψους 3 δισ. 500 εκατ. δραχμών και έναντι αυτού του ποσού φάνηκαν προς στιγμήν να υποχωρούν από κάθε περαιτέρω καταδίωξη.

Η έκταση και το βάθος της λαϊκής κίνησης αποκαλύφθηκε από το γεγονός ότι εκφράστηκε εξίσου από επίσημες διαμαρτυρίες. Μεταξύ άλλων, ο Σύνδεσμος Δημοσιογράφων Μακεδονίας και Θράκης και η Ένωση εφέδρων αξιωματικών συνέταιξαν και υπέβαλαν στις αρχές ψηφίσματα συμπαθείας προς τους Εβραίους. Τέλος, ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, Σεβ. Γεννάδιος, διαμαρτυρήθηκε με

τέτοιο ιθένος που οι Γερμανοί υποχώρησαν προσωρινά από το σχέδιό τους.

V. Η εκτόπιση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης

Λόγω της άρνησης των Ελλήνων στο Λαϊκόνολό τους να αποτελέσουν τα δύγανα της αντιεβραϊκής καταδίωξης και της εκδήλωσης, αντίθετα της αλληλεγγύης τους προς τους Ισραηλίτες συμπατιώτες τους, δεν έμενε στους Γερμανούς τίποτε άλλο παρά να αναλάβουν οι ίδιοι το αισχρό έργο.

Μια αντιπροσωπεία της Επιτροπής Rosenberg - η ίδια στην οποία ο Χίτλερ εμπιστεύθηκε το καθήκον να εξοντώσει τον εβραϊσμό της Ευρώπης - έφτασε στη Θεσσαλονίκη στις 28 Φεβρουαρίου. Συνοδεύονταν από ένα απόστασμα των S.S., το περίφημο σώμα των μισθιμένων δολοφόνων που ειδικεύονταν στην εκτέλεση των ποταπών έργων του ναζιστικού καθεστώτος.

Η αντιπροσωπεία ζήτησε αμέσως από το Συμβούλιο της Ισραηλίτικης Κοινότητας τον πλήρη κατάλογο των μελών της κοινότητας. Το Συμβούλιο ανταποκρίθηκε χωρίς καμιστέρηση. Επικεφαλής του ήταν καποίος Βιτάλ Χασσών, γνωστός πράκτορας των Γερμανών. Ο αρχιφαβίνος Σεβή Κόρετς, Πολιτονοεβραίος, ο οποίος είχε πολιτογραφηθεί Έλληνας πριν από μερικά χρόνια, δεν αντιτάχθηκε, από ανανδρία, στην παράδοση του καταλόγου. Αυτό, κατά γενική ομολογία, ήταν ένα πολύ μεγάλο λάθος. Οπωσδήποτε υπήρξε η φίλα των κακών που έμελλαν να χτυπήσουν το σύνολο των Εβραίων.

Η αντιπροσωπεία της Επιτροπής Rosenberg καλόπιασε με χίλιους τρόπους τους προδότες της. Έγιναν τα τιμφά δύγανα της πολιτικής της αντί της υπόσχεσης - η οποία δεν τηρήθηκε - ότι θα εξαιρούνταν της εκτόπισης.

Τις πρώτες ημέρες του Μαρτίου, το Κοινοτικό Συμβούλιο κάλεσε τους ελληνικής υπηρούτητας Ισραηλίτες να παρουσιαστούν στα Γραφεία της Κοινότητας όπου θα έβαζαν στον καθένα μια κίτρινη κονκάρδα με το άστρο του Δαυίδ και έναν αριθμό. Το να φέρει κανείς αυτή την κονκάρδα κηρύχθηκε υποχρεωτικό για όλους τους Ισραηλίτες ηλικίας άνω των τριών ετών, ανεξαρτήτως φύλου. Ήταν ορατή από μακριά με καθορισμένες διαστάσεις 10X10 εκατοστά.

Συμμορφώνετο στις οδηγίες της Επι-

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

τροπής Rose nberg το Κοινοτικό Συμβούλιο αναγκάστηκε τον ίδιο καιρό να οργανώσει μία εβραϊκή πολιτοφυλακή. Στρατολόγησε άνδρες μεταξύ των Ισραηλιτών προσφύγων της Γερμανίας και της Πολωνίας οι οποίοι είχαν καταλήξει στη Θεσσαλονίκη μεταξύ των ετών 1938-1940. Ένας μικρός αριθμός Ελλήνων Ισραηλιτών εγγράφτηκε σ' αυτή την πολιτοφυλακή. Ανίκαν όλοι στα χαμηλά στρώματα του πληθυσμού της πόλης.

Στις 10 Μαρτίου οι Γερμανικές αρχές διέταξαν τη συγκέντρωση των Ισραηλιτών, με διαλείμματα τριών ημερών, σε πέντε σημεία που υπέδειχε το Κοινοτικό Συμβούλιο: τρία προάστια αποκλειστικά εβραϊκά - το «Βαρώνου Χιος», το «151» και το «6» - και δύο συνοικίες στο κέντρο της πόλης, στις οποίες κατοικούσαν επίσης και χριστιανές οικογένειες.

Η μετατόπιση ήταν η πρώτη σοβαρή δοκιμασία που επιβλήθηκε στους Ισραηλίτες. Ο μήνας Μάρτιος στη Θεσσαλονίκη είναι πολύ υγρός και βροχερός. Μ' ένα τέτοιο παγεό κρύο οι Εβραίοι έπεσε να εγκαταλείψουν τις κατοικίες τους για να πάνε να εγκατασταθούν όπου και όπως μπορούσαν, η πλειοψηφία σε φρικτά υπόγεια. Ας σημειωθεί ότι Επιτροπή Rosenberg δεν είχε συμφωνήσει, στις καθορισμένες περιοχές, παρά για ένα δωμάτιο ανά πέντε άτομα.

Οι αρχές κατοχής έδιναν συγχρόνως στη δημοσιότητα μία διαταγή που απαγόρευε επίσημα στους Έλληνες να ενεργούν οποιαδήποτε πράξη αγοραπωλησίας με τους Εβραίους ή να αναλαμβάνουν με οποιοδήποτε τρόπο τη γριλιάζη αγαθών που ανήκαν σε Ισραηλίτες.

Μετά από μερικές ημέρες απαγορεύτηκε στους Ισραηλίτες να απομακρύνονται από τη ζώνη των περιοχών όπου τους είχαν περιορίσει. Η επίβλεψη των δρόμων που οδηγούσαν στις συνοικίες αυτές ανατέθηκε σε Έλληνες χωροφύλακες και σε άνδρες της Ισραηλιτικής Πολιτοφυλακής. Στους Έλληνες, πάντως, επιτρέποταν να μπανοβγάινουν ελεύθερα σε όλα τα «γκέτο». Επωφελούνταν απ' αυτό για να επισιτίσουν και να βοηθήσουν με κάθε τρόπο τους συμπολίτες τους στη δυστυχία τους.

Εν τω μεταξύ αποσπάσματα της Ισραηλιτικής Πολιτοφυλακής εστάλησαν από τους Γερμανούς σε διάφορες τοποθεσίες της Μακεδονίας και της Θράκης καθώς και σε ορισμένα νησιά για να καταγράψουν τους Εβραίους που είχαν καταφύγει εκεί και να τους καταδώσουν στη Γκεστά-

πο. Εκατοντάδες Ισραηλίτες επανήλθαν έτοι στη Θεσσαλονίκη και εγκλείστηκαν στα γκέτο.

Στην πολιτοφυλακή ανετίθετο εξίσου συχνά μια άλλη αποστολή: η συνοδεία των Εβραίων εμπόδων μέχρι την περιοχή των εμπορικών συναλλαγών με σκοπό να παραδώσουν στις οριατικές αρχές τα κλειδιά των μιαζιών τους. Οι Γερμανοί αξιωματικοί διάτασσαν αμέσως να αδειάσουν τα ισραηλιτικά καταστήματα από οι, τιδηπότε είχε κάποια αξία. Έβλεπε κανένας φροτηγά, σε ατέλειωτες σειρές, να μεταφέρουν τα εμπορεύματα στις αποθήκες των ναζί.

Από τις πέντε συνοικίες όπου είχαν περιοριστεί οι Εβραίοι η μία, τον Βαρώνο Χιος, που βρισκόταν κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό, μετατόπισε σε ένα πραγματικό στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ευθύς εξ αρχής περιφράχθηκε με διπλό αγκαθωτό συρματόπλεγμα. Οι ομάδες του Genie εγκατέστησαν εκεί πολύ ισχυρούς προβολείς. Τέλος φυλασσόταν από άντρες της Γκεστάπο. Σύντομα θα γίνει αντιληπτό ότι η συνοικία αυτή θα χρησιμεύει ως σταθμός διαλογής για τις εκτοπίσεις.

Η πρώτη αμάξιστοιχία εκτοπιζόμενων φεύγει από τη Θεσσαλονίκη γύρω στις 15 Μαρτίου. Περιλαμβάνει 3.000 Εβραίους κάθε ηλικίας, φύλου και κοινωνικής τάξης που τους πήραν ανάμεσα από τους κατοίκους του πρόσωπου Βαρώνου Χιος. Η επιχείρηση λαμβάνει χώρα υπό την άμεση επίβλεψη της Ισραηλιτικής Πολιτοφυλακής οι άντρες της οποίας συμπεριφέρονται σαν πραγματικά κτήνη. Κακοποιούντων απάνθρωπα τους φτωχούς εκτοπιζόμενους. Φτάνουν μέχρι το σημείο να μαστιγώνουν άρρωστους άνδρες ή γέροντες γιατί οι τελευταίοι είναι ανίκανοι να ανέβουν χωρίς βοήθεια στο τρένο. Οι Εβραίοι εγκλείνονται σε βαγόνια εμπορευμάτων σε αναλογία 70 ατόμων ανά βαγόνι. Μεταξύ τους υπάρχουν ασθενείς και γυναίκες ετοιμόγεννες. Οι Γερμανοί, δεν ανέχονται πραγματικά καμία εξαίρεση. Οι εκτοπιζόμενοι που αποστερήθηκαν απ' ό,τι είχαν στην κατοχή τους, χρήματα, κοσμήματα κ.λπ. δεν επιτρέποταν να πάρουν μαζί τους τίποτα άλλο παρά μόνο μια οκά ψωμί και μια στάμνα νερό.

Η αντιπρόσωπεία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού θέλει να τους βοηθήσει. Οι Γερμανοί την εμποδίζουν. Τελικά τα βαγόνια σφραγίζονται για αναχώρηση. Από την επομένη αυτής της πρώτης

αναγώρησης οι εγκατεστημένοι στα άλλα τέσσερα γένετο Ισραήλίτες μεταφέρθηκαν στο στρατόπεδο Βαρδούνι Χιρζ. Οι Εβραίοι, μέτριας κατάστασης, θα περιμένονταν εκεί, σε μια σχετική ηρεμία, τον σχηματισμό της δεύτερης αποστολής. Άλλα οι ομόδρομοι τους λίγο ως πολύ εύποροι θα υποβάλλονταν, από πλευράς Πολιτοφυλακής σε ακατανόμαστα βασανιστήρια για να ομολογήσουν πού κρατούν κρυμμένο το χρυσάφι τους. Ένας μεγάλος αριθμός προσωπικοτήτων χάθηκαν από τα βασανιστήρια. Οι δήμιοι τους έφταναν μέχρι το σημείο να τους ξερίζωνταν τα δόντια και τα νύχια τους, ένα-ένα, για να αποσπάσουν ομολογίες απίθανες αφού οι αναχρινόμενοι είχαν ήδη παραδώσει στους Γερμανούς όλα τους τα υπάρχοντα.

Κατά τους μήνες Απρίλιο και Μάιο οι αποστολές αμαξοστοιχών εξακολούθησαν αδιάκοπα και κάτω από τις ίδιες συνθήκες που περιγράψαμε πιο πάνω. Στις 10 Ιουνίου πενήντα από τις εξήντα χιλιάδες Εβραίους που αριθμούσε η Θεσσαλονίκη είχαν εκτοπισθεί.

Ο ελληνικός πληθυσμός παρακολούθησε με οργή τους φρικτούς αυτούς διωγμούς. Συντάχθηκαν επίσημες διαμαρτυρίες με την ελπίδα ότι θα είχαν ως αποτέλεσμα τουλάχιστον την ελάφρυνση των αντιεβραϊκών μέτρων. Ο Μητροπολίτης Θεσ/νίκης, ο αιδίμιος Γεννάδιος, υπήρξε ο ερμηνευτής της γενικής αγανάκτησης. Υπέβαλε ένα επείγον διάβημα στον Γερμανό Στρατιωτικό Διοικητή της περιοχής της Θεσσαλονίκης δίνοντάς του να καταλάβει πόσο η υιοθετηθείσα στάση κατά των Ισραηλιτών ήταν αντίθετη προς τις ανθρωπιστικές και χριστιανικές αρχές. Ο Γερμανός αξιωματικός απάντησε ξερά ότι του ήταν αδύνατον να επέμβει, γιατί τα σχετικά μέτρα είχαν υπαγορευθεί από υψηλά ιστάμενους. Αναμφίβολα υπανισόταν τον Χίτλερ.

Την ίδια εποχή στην Αθήνα οι επαγγελματικές και λαοφιλείς οργανώσεις υιοθέτησαν τις αποφάσεις διαμαρτυρίας που οι πολυάριθμες επιτροπές υπέβαλαν στον Κοινότητα Πρωθυπουργό.

Παραλλήλα οι αρχηγοί των κομμάτων εκπροσωπούνταν στον πρωθυπουργό με τρεις από τους πιο επιφανείς πολιτικούς άντρες τους κ.κ. Καφαντάρη, Παπανδρέου και Μηλώνα, για να αποκούν μια δραστήρια και έντονη παρέμβαση στις αρχές της κατοχής υπέρ των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Η εκκλησία συμμαχούσε επίσημα σ' αυτό το διάβημα που υποστηριζό-

ταν επιπλέον από ένα μεγάλο κίνημα της κοινής γνώμης.

Ο Κοινότητα, εντυπωσιασθείς, υποσχέθηκε να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη για να αποκτήσει ιδία αντίληψη του προβλήματος.

Δεν κράτησε το λόγο του. Διαβεβαιώνονταν ότι οι Γερμανοί του επέβαλαν, βίαια, να καθήσει ήσυχος.

Ο ελληνικός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης μάταια περίμενε το αποτέλεσμα των διαβριμάτων του. Άλλα όταν έγινε φανερό ότι έμεναν χωρίς αποτέλεσμα δεν παραιτήθηκε.

Μεγάλες προσπάθειες καταβλήθηκαν για να εξαφανιστεί, να κρυψτεί και να δραπετεύσει ο μεγαλύτερος δυνατόν αριθμός Εβραίων. Πέντε χιλιάδες Ισραηλίτες μπόρεσαν να σωθούν κατ' αυτό τον τρόπο εκ των οποίων οι τέσσερις χιλιάδες περίπου από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Είναι στην πλειοψηφία τους οι παλιοί μαχητές του αλβανικού μετώπου που μπόρεσαν να συναντήσουν, στον Όλυμπο τις ομάδες των ανταρτών. Άλλοι χίλιοι Εβραίοι, πολύ ηλικιωμένοι για να μπορέσουν να φθάσουν στο βουνό, στάλθηκαν παράνομα στην Αθήνα αφού προμηθεύτηκαν πλαστά δελτία ταυτότητας με χριστιανικά ονόματα.

Πολινάριθμοι Εβραίοι ακόμη βρέθηκαν να κρύβονται σε χριστιανικά σπίτια της περιφέρειας της Θεσσαλονίκης ή επίσης μεταφεσμένοι σε χωρικούς, να ζουν στα γειτονικά χωριά. Άλλα είναι αδύνατον να δώσει κανείς ακριβή αριθμό.

Τέλος, μεγάλος αριθμός εβραιοπαίδων μπόρεσαν να σωθούν επειδή υιοθετήθηκαν από χριστιανικές οικογένειες.

Αυτό το θαυμάσιο κίνημα αλληλεγγύης δεν απέφυγε το να υπάρξουν θύματα. Δεκάδες Έλληνες συνελήφθησαν επειδή παρείχαν βοήθεια σε Ισραηλίτες και βρίσκονται αυτή τη στιγμή σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Πολλοί εγγράφηκαν στους καταλόγους των ομήρων. Η ζωή τους από εδώ και πέρα κρέμεται σε μια κλωστή.

Οι Γερμανοί θέλησαν να δώσουν μια επίφαση νομιμότητας, αν όχι στην εκτόπιση των Εβραίων, τουλάχιστον στην ανασχυντή σύληση της οποίας θύματα υπήρξαν οι Εβραίοι. Αφού λεηλάτησαν όλα τα καταστήματα και τα σπίτια των Ισραηλιτών και πήραν ό,τι μπορούσε να αποκτηθεί οι αρχές της κατοχής προκήρυξαν τους 'Έλληνες Εβραίους φανερούς εχθρούς και έθεσαν τις περιουσίες τους υπό μεσεγγύη-

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

ση. Την κινητή περιουσία την παρέδωσαν σε σύνδικους επιλεγμένους χωρίς καμία εξαίρεση από τη μικρή ομάδα των «συνεργατών». Αυτό για τους Χιτλερούκους ήταν ένας κομψός τρόπος να ανταμείφουν με μικρό κόστος τους προδότες που είχαν στην υπηρεσία τους. Οσον αφορά στην ακίνητη περιουσία, παραδόθηκε στην κτηματική υπηρεσία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Τη γενική διαχείριση των εγκαταλειψθέντων από τους εκτοπισθέντες περιουσιών ανέλαβε ένα τμήμα που δημιουργήθηκε ειδικά στη Γενική Διοίκηση της Μακεδονίας και τέθηκε υπό τη διεύθυνση κάποιου ονόματι Μ. Πάνου.

VI. Οι Εβραίοι υπό τη βουλγαρική κατοχή

Τα βάσανα των Εβραίων των ελληνικών περιοχών οι οποίες πέρασαν στον έλεγχο των Βουλγάρων δεν υπόλείπονταν, αλιμόνο, σε τίποτα, από εκείνα των ομοφρούσων τους της Γερμανικής ζώνης.

Απ' όλα τα Βαλκανικά κράτη η Βουλγαρία είναι αναμφισβήτητα η μόνη χώρα που συναίνεσε χωρίς επιφύλαξη, ούτε αποδοκιμάσια στην πλήρη εφαρμογή της αντισημιτικής πολιτικής του Τρίτου Ράιχ.

Ενώ η Ουγγαρία, αντιστεκόμενη στις πολλαπλές πιέσεις, αρνήθηκε να υιοθετήσει μια νομοθεσία πλήρους φυλετικής διακρίσεως, ενώ η Ρουμανία, που είχε τη φήμη της κλασικά αντισημιτικής χώρας, μετριάζε, όσο λίγο κι αν ήταν, τις εντολές της επιτροπής Rosenberg, η Βουλγαρία υιοθετώντας όλα τα αντιεβραϊκά μέτρα που εμπνεόταν ο Χίτλερ, επιδιόδηταν χωρίς τον παραμικρό δισταγμό στο καθήκον εξόντωσης του εβραϊσμού μ' ένα ζήλο που συγχρά ξεπερνούσε κι εκείνον των διασκάλων του Βερολίνου.

Δεν θα ασχοληθούμε εδώ με την κατάσταση των Βουλγάρων Ισραηλιτών. Ξέρουμε ότι υποβλήθηκαν σε όλες τις καταπέσεις, σε όλες τις παράνομες φροδολογίες, σε όλες τις κακοποιήσεις. Ότι η αρεία παράγραφος εφαρμόστηκε σ' αυτούς στην πραγματικότητα πολύ πριν από την κήρυξη του πολέμου. Εν περιήψει ότι εκδιώχθηκαν απ' όλες τις τέχνες και τα επαγγέλματα και καταδικάστηκαν στον διά πείνας θάνατο.

Δεν θα ασχοληθούμε παρά με τους Ελλήνες πολίτες, εβραϊκού ψηφιστικού, που έπεσαν, συνεπεία της κακής τύχης της ελληνικής πατρίδας τους, στην κυριαρχία ενός εχθρού σκληρού και ανε-

λέπτου: στη βουλγαρική διοίκηση.

Ποιά ήταν η τύχη, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών, που επιφυλάχθηκε στον εβραϊσμό, τον άλλοτε τόσο ανθηρό, της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης;

Συγκρίνοντας τις αναφορές που έφθασαν στο Κάιρο σχετικά με τους διωγμούς κατά των Εβραίων στην Ελλάδα, μια ιδιαίτεροτη γραπτή στο μάτι: ο τέλειος συγχρονισμός με τον οποίο οι διωγμοί αυτοί άρχισαν, εξελίχθησαν και εξαπλώθηκαν σ' αυτές τις δύο ζώνες τη Γερμανία και τη Βουλγαρία.

Οι ναζί στην αρχή άφησαν τους Εβραίους ήσυχους. Οι Βούλγαροι επίσης. Προστάθησαν μόνο να τους εξοντώσουν διά της πείνας και να τι σκέφθηκαν:

Οι συνήθηκες τροφοδοσίας όντας, πολύ δύσκολες στην ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, οι αγορές των τροφίμων δεν λειτουργούσαν παρά μόνο το πρωί από τις 6.00 έως τις 9.00. Άλλα μια αυτονομική διαταργή των Βουλγαρικών αρχών απαγόρευε στο πολίτες εβραϊκής θρησκείας να εγκαταλείπουν τις κατοικίες τους πριν από τις 10.00 το πρωί. Εκ του γεγονότος αυτού τοι Εβραίοι δεν μπορούσαν να προμηθετούν καμία τροφή και έπειτε, αναγκαστικά, να καταφύγουν στη μαύρη αγορά. Άλλα για την αγορά μιας οκάς φωμί, εκτός της επίσημης αγοράς, οι Ισραηλίτες συλλαμβάνονταν και στέλνονταν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Οι περιουσίες τους δημεύονταν.

Άλλα μέτρα, ακόμη πιο βάνανσα, ακολούθησαν λίγο αργότερα. Απαγορεύτηκε στους Ισραηλίτες η ώσκηση εμπορίου και συγχρόνως κάθε μισθωτή εργασία. Στην ουσία ήταν καταδίκη σε θάνατο του συνόλου του ισραηλιτικού στοιχείου.

Άλλα αυτό δεν ήταν τίτοτε σε σύγκριση με αυτό που θα ακολουθούσε - δηλαδή την εκτόπιση όλου του εβραϊκού πληθυσμού.

Η άφιξη της επιτροπής Rosenberg στη Θεσσαλονίκη έμειλε να σημάνει για τους Εβραίους της Βουλγαρικής Ζώνης επίσης την έναρξη του μεγαλύτερου κινδύνου.

Είναι άλλωστε στην καρδιά της ζώνης και συγκεκριμένα στη λωρίδα της επικατείας των συνόρων που αφεθήκε για λόγους οπορτουνισμού υπό τον έλεγχο των Γερμανών που η επιτροπή Rosenberg ισε το έργο της.

Το Μάρτιο του 1943 απεστάλμένος της επιτροπής αυτής, φορώντας τη στολή των αξιωματικών S.S., έφτανε στο Demotica και έδινε εμπιστευτικές οδηγίες στις

**ΤΟ ΔΡΑΜΑ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ
ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ
ΚΑΤΟΧΗ**

Αρχές κατοχής. Την επομένη της αφίξεως του οι Ισραηλίτες της πόλης, άνδρες, γυναίκες και παιδιά κλήθηκαν στην Kommandatur. Τους στήβαξαν στο μικρό χώρο όπου βρίσκεται αυτή η στρατιωτική εγκατάσταση και με ένα σήμα του αξιωματικού των S.S. οι αστρινούμικοι και οι στρατιώτες θύμησαν στο αστό και ανημιτού πλήθος και επιδόθηκαν στις χειριστες κακοποιήσεις εναντίον του.

Στη συνέχεια έγινε απογραφή των Εβραίων για να επιβιβαστούν, μετά από μερικές ημέρες, και με αναλογία 80 ατόμων ανά βαγόνι εμπορευμάτων, σε τρένα που έφευγαν για το βορρά. Οι επιτοπισθέντες, που προηγουμένως είχαν αποστεղνθεί όλων των υπαρχόντων τους, δεν είχαν δικαίωμα να πάρουν μαζί τους πάρα 30 κιλά αποσκευές.

Η ίδια σημή, με μερικές πνευματώδεις παραλλαγές, αναπαραχθάνει, περίπου την ίδια ημερομηνία, στο Σουφλί και την Ορεστιάδα. Εδώ, μετά το τελετουργικό της σύγκλησης, οι Γερμανοί και Βούλγαροι βασανιστές, που αναμφίβολα ζαΐρονταν, ξύρισαν τα κεφάλια των γυναικών. Έπειτα τις ανάγκασαν να γδιθούν και να μείνουν με το πουκάμισο. Τέλος, διέταξαν τους άνδρες να φορέσουν τα φορέματα που ήταν πεταμένα σε σωρό σε μια γωνία.

Μετά από αυτά τα καρναβαλιστικά προκαταρκτικά, που έδειχναν το μέτρο του πολιτιστικού επιπέδου των μεγάλου και του μικρού «herrenfolks», οι Εβραίοι στάλθηκαν με συνοδεία, με τα πόδια, στη βουλγαρική ζώνη και συγκεκριμένα στην Αλεξανδρούπολη. Εκεί ενώθηκαν με μία από τις αποστολές Εβραίων που είχαν σχηματίσει οι Βούλγαροι και απεστάλησαν στην Πολωνία.

Στην πραγματικότητα, τις ίδιες ημερομηνίες και ακριβώς κάτω από τις ίδιες συνθήκες, οι βουλγαρικές αρχές προχωρούσαν από την πλευρά τους στην εξόντωση του ελληνικού εβραϊσμού που έπεσε στη μερίδα τους.

Οι Ισραηλίτες Κοινότητες της περιοχής του Έβρου, που είχαν γνωρίσει, υπό την ελληνική διοίκηση, μια πραγματική άνθηση, εξαφανίστηκαν έκτοτε. Συστηματικά, περιοχή προς περιοχή, οι Βούλγαροι συγκέντρωσαν τους Εβραίους και στη συνέχεια εκτόπισαν ένα μέρος τους στη Βουλγαρία κι ένα άλλο στην Πολωνία.

Από τις 5 έως τις 7 Απριλίου 1943,

8.000 Ισραηλίτες της Καβάλας, των Σερρών και της Κομοτηνής συνελήφθησαν σ' ένα κολοσσαίο δίκτυο και στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγχεντρώσεως ιδρυθέντα γι' αυτούς στην Gorna-Djoumaya. Μετά από σχαμά διάλογη 2.000 εκτοπισθέντες επιβιβάστηκαν την επόμενη ημέρα με προορισμό την Πολωνία. Το ταξίδι διήρκεσε 10 ημέρες κατά τη διάρκεια των οποίων οι δινούχοι Εβραίοι δεν μπορούσαν να κλείσουν ματι γιατί μέσα στα βαγόνια δεν υπήρχε αρκετός χώρος για να ξαπλωσουν.

Αζόλουθηραν κι αλλες έξοδοι. Συμφωνα με τις τελευταίες πληροφορίες αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει πλέον ουτε ένας Εβραίος στη Δυτική Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία.

Από υπηρεστραμμένης Συναγωγής Διδυμοτείχου μετά τον αφανισμό της εβραϊκής κοινότητας από τους Ναζί το 1943. (Από το βιβλίο «The Jews of Greece» του N. Σταυρούλακη)

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

VII. Ο Εβραϊσμός των Αθηνών σε αγωνία

Ενας φοβερός κίνδυνος πλανάται αυτή στη στιγμή πάνω από τους Εβραίους των Αθηνών. Και οι κύκλοι που είναι γνώστες της κατάστασης διερωτώνται με αγωνία αγιούς οι Γερμανοί θα φέρουν στο σημείο να ξεριζώσουν τους 15.000 Εβραίους που βρίσκονται τώρα στην Αθήνα ή αν, όπως ελπίζουμε, οι Αθηναίοι θα επιτύχουν να αποσπάσουν αυτή τη λεία από το στόμα του λύκου.

Γιατί αυτή τη στιγμή ένας παθητικός αγώνας εκτυλίσσεται μεταξύ του κατακτητή και του ελληνικού λαού. Η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών είναι η ζωντανή μπάνκα. Αν η Αθήνα βγει νικήτρια θα έχει γράψει μια καινούρια λαμπτρή σελίδα στην ιστορία της ελληνικής αντίστασης στα εγκλήματα του Άξονα.

Παραθέτουμε, τις περιπτέτεις αυτού του αγώνα τις οποίες περιγράφουμε χωρίς την παραμικρή φιλολογία.

Οι τελευταίες αυταπάτες των Ισραηλιτών της Αθήνας έσβησαν όταν μερικές εβδομάδες μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας έγινε γνωστό ότι τα μέλη της επιτροπής Rosenberg επρόκειτο να φτάσουν στην πρωτεύουσα. Το νέο, που διαδόθηκε σα σύννεφο, τρομοκράτησε τους κύκλους της γησίας της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Διότι η επιτροπή αυτή, δεν ήταν γνωστή παρά από τον απόγου της ωμής βιαιότητας με την οποία πραγματοποίησε, σε λιγότερο από τρεις μήνες, την εξόντωση της μεγάλου συνόλου του εβραϊσμού της μακεδονίκης πρωτεύουσας.

Η παρούσια, μεταξύ της αντιπροσωπείας των τυράννων, αυτού του ποταπού Βιτάλ Χασσών που υπήρξε στη Θεσσαλονίκη το όργανό της με τον μεγαλύτερο ζήλο, δεν άφηνε αμφιβολία πάνω στις προθέσεις της ολέθριας επιτροπής.

Οι διοικούντες την Κοινότητα μοιράστηκαν τις ανησυχίες τους με μερικές προσωπικότητες του πατριωτικού κινήματος. Βοήκαν σ' αυτούς κάτι περισσότερο από συμπάθεια ή οίκτο: την αποφασιστική θέληση να αντιταχθούν με όλα τα μέσα στα εγληματικά σχέδια του κατακτητή.

Δήλωσαν στους Εβραίους ότι, υπό την προϋπόθεση ότι δε θα ακολουθήσουν την λανθασμένη πολιτική υποχώρησης και ευπειθείας που ακολούθησε ο αρχιφαβίνος Θεσσαλονίκης, μπορούσαν να υπολογίζουν στην πλήρη και αποτελεσματική βοήθεια όλου του πληθυσμού της πρωτεύ-

ουσας.

Χάρη σ' αυτές τις ενθαρρύνσεις οι διοικούντες της Κοινότητας μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση με θάρρος και αποφασιστικότητα. Πρέπει να προσθέσουμε ότι είχαν την τύχη να έχουν επικεφαλής τους, αυτές τις δύσκολες στιγμές, έναν πνευματικό αρχηγό στο ύψος των περιστάσεων τον αρχιφαβίνο Μπαρτζίλα.

Οταν, με διαταγή της επιτροπής Rosenberg, ο θαραλλέος αυτός αρχιερέας είδε να του ζητούν τους καταλόγους του ποιμνίου του δεν τέθηκε όπως ο συνάδελφός του της Θεσσαλονίκης, στη διάθεση των Γερμανών. Απαίτησε και κέρδισε έναν όρο. Χρησιμοποιώντας δόλο κατά τον εχθρού υποσχέθηκε να του φέρει τις λίστες μετά από τρεις ημέρες.

Αλλά το ίδιο βράδυ, κατά τη διάρκεια μιας μυστικής συνάντησης της γησίας, προσφέρθηκε να καταστρέψει ο ίδιος τα κοινοτικά μητρώα και να εξαφανισθεί.

Έτοι κι έγινε. Μετά από τρεις ημέρες, η επιτροπή Rosenberg μάθαινε, αλλά λίγο αργά, ότι αφέθηρε να την εξαπατήσουν.

Λίγο αργά γιατί αυτές οι τρεις ημέρες αναβολής ήταν προς όφελος των πατριωτών, οι οποίοι παρακολούθουσαν από κοντά την κατάσταση. Ήδη η ελληνική κοινή γνώμη είχε αφυπνισθεί και χάρη στην κρυφή προπαγάνδα το εβραϊκό ζήτημα έγινε εθνικό πρόβλημα.

Με τη δύναμη της λαϊκής υποστήριξης οι πατριώτες μπόρεσαν να φτάσουν σε μία πραγματικά ηρωϊκή απόφαση: να εξαφανίσουν, κάτω από τη μύτη της Γκεστάπο, τις 15.000 Εβραίους επί των οποίων επικρέματο η τρομερή απειλή.

Όσο απίστευτο κι αν φαινόταν αυτό η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε σε λιγότερο από μια εβδομάδα. Οι ισραηλιτικές οικογένειες διασκορπίστηκαν και έγιναν δεκτές - με αναλογία ενός ατόμου κατά διαμέρισμα και 10 ατόμων, το πολύ, κατά γειτονιά - από χριστιανικές οικογένειες των Αθηνών, του Πειραιά και των πρωαστείων.

Αλλά δεν ήταν δυνατόν να κρατηθεί επ' αόριστον υπό μεσεγγύηση ένας τόσος μεγάλος αριθμός ατόμων. Έπρεπε να οργανωθεί η έξοδός τους ή τουλάχιστον να τους εξασφαλίσουν μέσα να κυριοφορούν χωρίς κίνδυνο μέσα στην πόλη. Μπόρεσαν να βρουν «γιατρικό» και γι' αυτό. Με την συνενοχή διοικητικών δημοσίων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων και ακόμη υπηρετούντων στην ελληνική αστυνομία οι οποίοι ανήκαν στις αντιστασιακές οργα-

νώσεις, εκαποντάδες ή ίσως, όπως λέγεται, γχλάδες Ισραηλίτες μπόρεσαν να αποκτήσουν πλαστά δελτία ταυτότητος με γχριστιανικά ονόματα.

Οπως ήταν προβλεπόμενο η επιτροπή Rosenberg έλαβε άμεσα μέτρα που θεωρήθησε δραστικά για να συντρίψει αυτό το νέο είδος αντίστασης. Οι εφημερίδες δημοσίευναν αδιάκοπα δύο επιτακτικές διαταγές υπογεγραμμένες από το Γερμανικό Στρατιωτικό Διοικητήριο.

Η πρώτη καλούσε τους πολίτες εβραϊκού θρησκευμάτος να επιστρέψουν αμέσως στις κατοικίες τους και να ειδοποιήσουν για την επιστροφή τους τον αξιωματικό υπηρεσίας του αστυνομικού τμήματος της περιοχής τους - ή παράβαση αυτών των εντολών υπόκειτο στην υψηστή των ποινών.

Η δεύτερη υποχρέωνε όλους τους αρχηγούς οικογενειών - οι συγγενείς τους ήταν αλληλέγγυα υπεύθυνοι για κάθε παράβαση - να δηλώσουν πάραπά στην αστυνομία την παρουσία κάθε ξένου προσώπου στο σπίτι τους, έστω κι αν είναι επισκέπτης για εκείνη την ημέρα. Πολύ βαριές ποινές φυλάκισης και σε ορισμένες περιπτώσεις, η ποινή του θανάτου προβλέπονταν για τις παραβάσεις.

Οι δύο αυτές διατάξεις δεν είχαν σχεδόν κανένα αποτέλεσμα: Μόνο 300 Ισραηλίτες ανταποκρίθηκαν στην κλήση των αρχών. Αυτό σημαίνει ότι παρά τις αυστηρές ποινές στις οποίες ήταν εκτεθειμένες οι ελληνικές οικογένειες επέμειναν να δίνουν άσυλο στους κατατρεμένους Εβραίους.

Ωστόσο η ενεργητική αλληλεγγύη της μάζας του ελληνικού λαούν εκδηλώνονταν και με άλλους τρόπους.

Ενώ εκαποντάδες χριστιανοί υιοθετούσαν εβραιόπουλα, απαλλάσσοντάς τα έτσι νόμιμα από τον κίνδυνο της εκτόπισης (οι σχετικές νομικές τυπικές διαδικασίες απλοποιήθηκαν στο έπακρο από τους Έλληνες δικαστές), άλλοι Αθηναίοι που είχαν συγγενείς στην ίπαθρο συνόδευαν στα σπίτια τους τους καταδιωκόμενους από την Γκεστάπο Εβραίους, εκτιθέμενοι προσωπικά στους κινδύνους του λαθραίου ταξιδιού.

Η αναφορά αυτή θα ήταν ελλιπής αν δεν σημειώναμε την εξέχουσα και θαρραλέα συμπεριφορά της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Όχι μόνο έθεσε στην υπηρεσία των κινδυνευόντων Ισραηλιτών όλη τη δύναμη του υψηλού της κύρους παρεμβαίνοντας στις Γερμανικές Αρχές αλλά επίσης, όταν τα διαβήματά της αποδείχτηκαν μάταια,

ενθάρρυνε με κάθε τρόπο την εκδήλωση της γχριστιανικής αλληλεγγύης προς το καταδιωκόμενο στοιχείο.

Société Orientale de Publicité

Κάιρο

(1) Η Γερμανική Κυβέρνηση άσκησε πολύ ισχυρές πιέσεις στο δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου για να την φέρει στο σημείο να νιοθετήσει ορισμένες νομοθετικές διατάξεις εναντίον των Εβραίων. Η Αθήνα αντιστάθηκε τολμηρά σ' αυτές τις πιέσεις, λόγω του ότι η κυβέρνηση Μεταξά αντέληφθη την αντίθεση που θα εκδηλώνει η κοινή γνώμη εναντίον κάθε φυλετικής διάκρισης. Παρόλα ταύτα για να δοθεί ένα πρόσχημα ικανοποίησης στον Χίτλερ, επειδή υπήρχαν τότε μεγάλες πιθανότητες να προβεί σε αντίποινα, ο υπουργός Εσωτερικών έθεσε σε ισχύ μία διαταγή που απαγόρευε την είσοδο στην Ελλάδα σε ξένους ταξιδιώτες, πιστούς του μωσαϊκού νόμου. Το μέτρο είχε στόχο προφανώς τους Εβραίους πρόσφυγες της Κεντρικής Ευρώπης εναντίον των οποίων είχαν εξαπολιθωθεί με μανία οι χιτλερικοί θυνόντες. Δεν εφαρμόστηκε ποτέ με αισθητότητα. Με την σιωπηρή ανοχή των ελληνικών αρχών ένας αρκετά μεγάλος αριθμός Εβραίων προσφύγων από τη Γερμανία, την Πολωνία και την Τσεχοσλοβακία, αποτεμφέντες από την Βουλγαρία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία, βρήκαν άσυλο στην Ελλάδα. Δεν έγιναν δεκτοί φυικά παρά μόνο τρανζίτ, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, η παραμονή τους παρατάθηκε πολλές φορές μέχρις ότου το Εβραϊκό Πρατούρειο να μπορεί να τους διοχετεύσει στην Παλαιστίνη. Πολλοί Εβραίοι πρόσφυγες απέκτησαν επίσης, επίσημα, οριστική άδεια παραμονής και επαγγέλματος σε οργανισμούς ιδιωτικούς ή ημικρατικούς.

Την παραμονή της εισόδου των Γερμανών στην Αθήνα, η Βρετανική Αποστολή διοχετεύει στην Αύγουστο και την Παλαιστίνη εκαποντάδες Εβραίους προσφύγων από την κεντρική Ευρώπη που είχαν γίνει δεκτοί στην Ελλάδα μεταξύ του 1938 και 1939.

(2) Οι Εβραίοι της Θεσσαλίας μπόρεσαν, μέσα σε λίγα χρόνια, να γίνουν μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Όλες οι καριέρες ήταν διάτλατα ανοικτές γι' αυτούς και μπόρεσαν να διαπρέψουν στα πιο έξεχοντα επαγγέλματα της πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης. Ας αναφερθούμε στον δικαστή Σιακή, μέλος του Εφετείου και έναν από τους πρώτους και πιο σεβαστούς νομικούς συγγραφείς της χώρας, ο οποίος προτάθηκε, τις παραμονές του πολέμου, για την πλήρωση κενής έδρας στον Άρειο Πάγο στην Αθήνα.

Ας θυμηθούμε επίσης τα ονόματα των Πέπο Μαλλάχ, στον οποίον πρότειναν το 1920 το χαροτοφύλαξιο του ΥΠ. Οικονομικών (δεν μπόρεσε να το δεχτεί για λόγους προσωπικούς). Κωνσταντίνη, διευθυντή των Τ.Τ.Τ., Βελλέλη, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γιοσέφ Ελιγιά, ένας από τους νέους πολλά υποσχόμενος στη δημοτική ποίηση, ο οποίος διατυχώς απεβίωσε πρόσφατα κ.λπ. κ.λτ.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

Ο θρήνος της Ραχήλ στον 20^ο αιώνα

Της κας ΡΟΥΛΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Πήγαινα και συντρόφεινα τη φίλη, που σαν από θαύμα γλίτωσε με τις δίδυμες θυγατέρες της από την κόλαση του Άουσβιτς και επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη. Οταν ήμασταν μόνες, ξεπούσε τον καμιό της. Την άκουγα με συντριψή. Και ήταν σαν βαθύς ο απόγος από αιώνες μακρινούς, να έφτανε κοντά μου. Ο θρήνος της Ραχήλ, που σπάδαζε για τα παιδιά της...

Σαν να είχε ξεχελίσει η οδύνη στην ψυχή της, έκρυψε το πρόσωπο στις παλάμες και έκλαυγε για ώρες. Υστερά με απένιζε και ψηθύριζε.

- Τώρα που δεν είναι σπίτι οι κοπέλες, μπορώ σε σένα που νιώθεις τον πόνο του άλλου, να ξεμοιλογήθω το δράμα μου. Σου είπα στην αρχή πως δεν θα αναφέρουμε πια τίποτε για όσα περάσαμε, πως θα λησμονήσουμε... Πλάνη! Κλείστηκα στον εαυτό μου, καταχώνιασα τις θλίψεις μέσα μου, έδειξα ένα αδιάκοπα χαμογελαστό πρόσωπο. Μά ήταν πάνω από τη δύναμή μου... Έρχονται στηγμές που φτάνω στο χείλος της αντοχής μου. Αυτά που περάσαμε δεν είναι δυνατόν να ξερίζωθούν από τις ψυχές μας. Θυμάμαι... Θυμάμαι αδιάκοπα, την κάθε στιγμή, την κάθε λεπτομέρεια. Είναι τυραννικό. Το παρελθόν με κρατά σκλαβιώμενή και δεν θα ξεπεράσω ποτέ τις θλίψεις μου. Ισως οι κοπέλες μπορέσουν, απαλλαγμένες από τις αναμνήσεις να προχωρήσουν στη ζωή. Έχουν όλο τον καιρό μπροστά τους. Για μένα δεν υπάρχουν περιθώρια. Εκείνες τώρα διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους. Εμείς όμως, όταν μας οδήγησαν στην αγέλη της σιφαής ήμασταν ώρμοι. Είχαμε μια κατασταλαγμένη περήφανη προσωπικότητα. Κι αυτή την προσωπικότητα μάς την κουρέλιασαν ως εκεί που ήταν αδύνατο να το πιστέψουμε ακόμη, όχι να το παραδεχτούμε. Τσαλαπάτησαν την ανθρωπιά και την αξιοπρέπειά μας. Μας μεταχειρίστηκαν όχι απλά σαν σκλάβους, αλλά χειρότερα και από κτήνη. Μας μίσησαν, μας περιφρόνησαν, μας φρέσθηκαν βάναυσα, μας χλεύασαν, μας χώρισαν από τους αγαπημένους μας, μας έσυραν στα πιο φρικτά βασανιστήρια, μας μεταχειρίστηκαν σαν πειραματόζωα, μας θανάτωσαν κατά εκποντάδες χιλιάδες. Και δεν είχαμε το ανθρώπινο δικαίωμα να υπερασπίσουμε τον εαυτό μας, να διαμαρτυρηθούμε, να αμυνθούμε, να προστατέψουμε τα ίδια μας τα παιδιά. Λες και δεν ήμασταν τίποτε. Λες και δεν είχαμε αισθήσεις και αισθήματα, οντότητα. Λες και δεν είχαμε ζήσει μια ζωή όλο αξιοπρέπεια και ανθρωπιά.

Σήκωσε με ιερή αγανάκτηση το μανίκι της και μου έδειξε το ανεξίτηλο νούμερο, χαραγμένο πάνω από τον καρπό του χεριού.

- Δεξ! Φέρνω και θα φέρνω για πάντα τη σφραγίδα του ανθρώπινου ξεπεδουμένου. Ένα νούμερο... Ένα σφάγιο. Ένα απλό νούμερο. Εγώ, τα παιδιά μου, χιλιάδες σαν εμένα. Ανδρες, γυναίκες, με απόλυτη συναίσθηση της σξίας τους, με περηφάνεια, με αρχοντιά, σταμπαρισμένοι σαν ζώα! Και για κείνα ωστόσο υπάρχει πολλές φορές λύπηση, μια καλή μεταχείριση. Για μας καμία! Καμία! Εκεί όπου βρεθήκαμε στα χέρια των δημίουν, δεν υπήρχε άλεος. Ο τρόμος του θανάτου, μπορώ να σου πω λόγιζε λιγότερο από το καταρράκτημα της αξιοπρέπειάς μας. Αυτό ήταν το χειρότερο. Αυτό, αυτό, αυτό... επανέλαβε με πείσμα. Το φαντάζεσαι τι εσήμαινε για όλους, και για μένα; Για μένα που είχα τόσο ψηλά το νόημα της ανθρωπιάς; Πώς το υπέφερα; Ναι, υπέφερα και ταπεινόθηκα, όσο άνθρωπος μπορεί να ταπεινωθεί, για να σώσω τα παιδιά μου και μόνο. Άλλως, θα είχα αυτοκτονήσει. Και θα ήταν η μόνη αργόφωνη λύση. Μα ηθελα να σώσω τα παιδιά μου, με την ελπίδα να τα οδηγήσω μια μέρα σε μια ζωή, όπως αξίζει σε άνθρωπο να τη ζει. Να τα βοηθήσω να ξεπεράσουν τις θλίψεις, τον τρόμο, τις καταφρόνιες. Γι' αυτό και μόνο άνθεξα. Γι' αυτό και μόνο κάνω ακόμη υπομονή. Για να γίνουν και εκείνες και εγώ πάλι, ελεύθεροι άνθρωποι. Ναι. Το μόνο που λαχταρώ είναι να αισθάνομαι πάλι έτσι ελεύθερη, ανεξάρτητη, αυτοδύναμη. Να φροντίζω η ίδια τα βλαστάφια που με πόνο και αγάπη έφερα στη ζωή και τα ανέστησα και όχι να νιώθω ότι βεβήλα γέρια μπορούν την κάθε στιγμή να απλώσουν πάνω τους αιθάλεια, με μίσος και αποτροπιασμό και να τα σύρουν στο μαρτύριο, την απώλεια, χωρίς να μπορώ να τα υπερασπιστώ. Να μην ορίζεις τα σπλάχνα σου! Αυτή είναι η πιο βαριά σκλαβιά. Να μην έχεις δικαίωμα να τα κρατήσεις κοντά σου, στη στοργή και την προστασία σου. Να νιώθεις ότι είναι στη διάθεση εκείνων που ζητούν το χαμό τους. Τα δικά σου παιδιά... Αυτό ήταν που έσερνε το νου στην τρέλα.

Μιλούσε λαχανιασμένη, με πάθος και με έξαφη. Βασανίζοταν.

Ένιωθα τον καμιό της και την πονούσα. Την πονούσα κατάβαθμα.

Τέλος, σαν να 'χει αδειάσει την ψυχή της σιωπήσε. Φανόταν ξουθενωμένη. Μα γαληνεύοντας, ανασήκωσε το κεφάλι, με αντίκρυσε και είπε χαμηλώνοντας τη φωνή.

- Δοξάζω το Θεό που μας έσωσε και συνηθίζουμε στην ιδέα πως είμαστε ελεύθερες. Γιατί οι εφιάλτες έρχονται συχνά στα οράματα της νύχτας και της ημέρας και μας σέρνουν σε φρικτές δοκιμασίες. Είναι στηγμές που δεν μπορούμε να πιστέψουμε την καλοτυχιά μας. Κι όμως είναι πραγματικότης. Μα όσο το συνειδητοποιώ, τόσο

πικρότερα θρηνώ εκείνους που χάθηκαν και δεν θα έχουν τη δική μας καλή τύχη. Ανάμεσά τους είναι και ο καλός μου σύντροφος Ησαΐ. Με ποιο δικαίωμα μας χώρισαν; Με ποιο δικαίωμα διέλναν οικογένειες; Γιατί να μην είμαι πλάι του να του παρασταθώ σε όποιο μαρ-

τύριο του έλαχε; Πώς και με ποιο τρόπο έφυγε από τη ζωή, που τόσο αγαπούσε; εμείς γνωίσαμε. Βρήκαμε το ευλογημένο σπιτικό μας, τα αγαθά μας, ζούμε, κάνουμε όνειρα, τρέφουμε ελπίδες. Εκείνος όμως και εκατομμύρια ανθρώπινες υπάρξεις σαν εκείνον που χάθηκαν μέσα στην πίκρα, το μίσος, την καταφόνια;

Την παρέσυρε πάλι ο κακμός. Την άφηνα να μονολογεί για να ξεσπάσει. Ένιωθα συντετριμμένη, μπροστά σε τόση οδύνη.

- Πόσες κοπελίτσες σαν τις δικές μου, στο άνθος της ζωής, πήγαν χαμένες. Πόσα παιδάκια αθώα, που σε τίποτα δεν έφταζαν χάθηκαν άδικα, ω Θεέ! Τόση απανθρωπία πώς να την αντέξεις; Πώς σπάραζαν τα θύματα! Πώς υψώνονταν οι κραυγές της οδύνης! Πώς τίποτε δεν μαλάκωντε τη θηριωδία των δημιουργών;... ανθρώπινες ζωές και τις καταβρόχθιζαν με βουλιμία. Με απερίγραπτη εγκληματικότητα. Γιατί; Γιατί; Γιατί;

Σαν πόσες μάνες θρήνησαν, όπως η φιλή μου; Η Ραχήλ, να σπαράζει για τα τέκνα και τους αγαπημένους της, στα μέσα του 20ού αιώνα...

Πού χαθήκε η ανθρωπιά...

(Από την Πνευματική Ζωή, Δεκέμβριος 1994).

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΒΡΙΝΟΝΤΑ:

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουημέλη 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

Ιδέες του Κων. Κούμα για τους Εβραίους

Το κείμενο που ακολουθεί απότελει απόσπασμα από τον τόμο «Ελληνες» (από την 12τομή Ιστορία των Ανθρωπίνων Πράξεων) που συνέγραψε ο μεγάλος Λαρισαίος Διδάσκαλος του Γένους Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας (1777 - 1836).

«Επειδή ο πρώτος παράγραφος του συντάγματος τούπου καθυποβάλλει αξιέπαινον βάσιν της κοινωνίας την ανεξιθρησκείαν προσμένουν οι φιλάνθρωποι της Ευρώπης να ίδωσι πώς θέλει μεταχειρισθήνη η νέα Ελλάς τους Ιουδαίους, οι οποίοι κατεδιώθησαν απανθρώπως και καταδιώκονται ακόμη εις μέρη τινά της Ευρώπης. Τι πταίουσιν οι δυντυχείς Ιουδαίοι, εάν οι προπάτορές των εσταύρωσαν τον κύριο της δόξης, δότις επί του σταυρού επαρακάλει τον ουράνιον πατέρα του να συγχωρήσει τους σταυρωτάς του; Αι θρησκευτικά κακοδοξίαι είναι αμαρτήματα του νοός, πολλάκις ακούσια και αφίνονται να τα κρίνει ο αιώνιος κριτής. Ο άνθρωπος καθό κοινωνικόν ζών, πρέπει να αγαπά πάντα άνθρω-

πον, όποια και αν είναι η δόξα του, εάν μόνον δεν πολεμεί την κοινωνίαν. Άλλ' οι Ιουδαίοι είναι επίβοντοι των Χριστιανών! Παρατήσει τους με αυστηρότητα και τιμώρει με δικαιοσύνην τους επιβούλους. Πίνονται το αίμα των Χριστιανών! λέγουν άλλοι. Άλλα τούτο, διά το οποίον πολλάκις συκοφαντηθέντες εξημιώθησαν σκληρώς από φιλάρρητας εξουσιαστάς οι Ιουδαίοι χωρίς απόδειξην του εγκλήματός των, είναι τόσον απιθανόν κατά την κρίσιν μου, δοσον και άλλη παρχλωτέρα διαβολή λεγομένη κατά των ετεροδόξων μας Αριμενίων. Η Ελλάς χωρίς να προσέχῃ εις παραμύθια, χρεωστεί να προσφερθή εις τους Ιουδαίους με φιλανθρωπίαν και Χριστιανικήν πραότητα, εάν θέλη να δοξασθή ως έθνος λαμπρόν απ' όλα τα σοφά και φιλάνθρωπα έθνη του κόσμου».

(Σχολιασμός του προσωρινού Συντάγματος της Ελλάδος, που υπογράφηκε την 9 Ιανουαρίου 1822 από τους Αντιπροσώπους και εδημοσιεύθη μετά έξι ημέρες).

Ανακοίνωση Εσδρά Δ. Μανού

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

LA FAMIGLIA ISRAELITICA

COLLEZIONE

DI

OPERE ED ARTICOLI RELIGIOSO-MORALI.

(Si pubblica a puntate mensili)

ושׁוֹרְהַת וְשׁוֹרֵת

כי הוא חכםכם ובינהכם ליעי הרים :

Eseguitali accuratamente; imperocché, ciò vi mostrerà savi
ed asennati in faccia ai popoli. Deut. IV. 6.

PREZZO ANNUO.

Per l'interno, ... Dr. 9.
Per l'estero, ... Fr. 10.

ANNO VI. Puntata I.
Pubblicata il 20. Tisri 5635.

Si gradisce il cambio con altri periodici.

CORFU'
Tip. G. NACAMULLI EDITORE.
1874.

«Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ»
Σύλλογη
ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΘΡΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ

(έκδοση μηνιαία)

«Φυλάττε λοιπόν και κάμινετε αντά· διότι αὕτη είναι
η σοφία σας και η σύνεσί σας ενώπιον των εθνών», Δευτ. 4:6

Ετήσια Συνδρομή
Για το εξωτερικό, ... δρχ. 9
Για το εξωτερικό, ... Fr. 10
Ετος δο τεύχος 10
Εκδόθεν τη 20η Τισρί 5635
Επιμυμητή η ανταλλαγή με άλλα περιοδικά

ΚΕΡΚΥΡΑ
Εκδότης: G. Nacamulli
1874

Γράμματα στα «Χρονικά»

Εβραίοι
στη Θεσσαλία

Ο κ. Δημήτριος Γιαννακόπουλος - Αγ. Παρασκευή Αττικής, απόγονος του Αγίου Γρηγορίου Κιδωνίας, δημιέται:

«ΘΑ ΣΑΣ ΔΙΗΓΗΘΩ μια Ιστορία που δείχνει πόσο ζεστοί είναι οι Εβραίοι. Ο παππούς μου καταγόταν από αρχοντική γενιά της περιοχής Σμύρνης, η οποία είχε λάβει το προσωνύμιο «κοτζάς» που έδιναν οι Τούρκοι στους πλούσιους Έλληνες, Αρμένιους και Εβραίους. Με την Καταστροφή ο παππούς Παναγιώτης έφθασε πρόσφυγας στη Θεσσαλία. Έσθησε μια ανθρηκή επιχείρηση με ανταλλακτικά αυτοκινήτων, πράγμα πρωτόγνωρο για την περιοχή Τρικάλων και συνεργάστηκε καλά με το μόνο εκεί επιχειρηματικό κόσμο που ήταν ολότελα εβραϊκός μια και οι ντόπιοι Καραγκούνηδες ήταν φτωχοί και ολίγοι που επιπλέον μισούσαν τους Μικρασιάτες. Ωστού έφθασαν οι Γερμανοί. Ήθελαν τα ανταλλακτικά των αυτοκινήτων που είχε κρύψει ο παππούς. Ένα βράδυ κάποιο χέρι κτυπούσε την πόρτα της Κομαντατούρ. Ήταν ένας συγγενής του παππού. Είπε στους Ναζίδες για τα κρυμμένα ανταλλακτικά που βρίσκονταν σε κάτι σπηλιές στην Καλαμπάκα τις οποίες και επισκεφθήκαμε πριν χρόνια. Το κύπειμα για τον παππού ήταν μεγάλο. Κυνηγήθηκε, καταστράφηκε οικονομικά, οι φίλοι του Εβραίοι είχαν διασκορπισθεί στο Άουσβιτς και το Νταχάου και το σπίτι του κάρκε.

Μετά τον πόλεμο μην έχοντας την επιχείρηση έπιασε δουλειά σαν οδηγός

φορτηγού. Έπαθε ένα ατύχημα και έχασε τη μισή του όραση. Τότε βρέθηκε ένας φίλος του Εβραίος, ο Κοέν (δεν γνωρίζω το μικρό όνομα) που πλήρωσε τους καλύτερους γιατρούς για να γιατρέψουν το τραυματισμένο μάτι του παππού.

Εμείς τα παιδιά μεγαλώσαμε με τέτοιες ιστορίες και επειδή θεωρούμε τους Ελληνομιχαστάτες και τους Εβραίους, πανάρχαιους, συγγενικούς και ιδιαίτερα ιδιοφυείς λαούς της Ανατολής. Μεσογείου αισθανόμαστε απέχθεια για τους ανερχέσταλον που μισούν την πολιτισμική μας ταυτότητα».

* * *

Η σωτηρία
των Εβραίων
της Κατερίνης

Ο κ. Νίκος Ταχτσίδης
(Νίκος Πετράς) - Κατερίνη με επιστολή του μας γνωρίζει τα παραπάνω:

«ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ των 50 χρόνων από την απελευθέρωση του πιο απάνθρωπου στρατοπέδου που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα, σας γράφω μια μικρή ιστορία για τους Εβραίους αδελφούς μας.

Το 1943 η οργάνωση του ΕΑΜ ανέθεσε στον Τάκη Τερζόπουλο (δημιαρχό Κατερίνης από της 6 Ιουλίου 1964 έως 21 Απριλίου 1967) και εμένα να παίρνουμε Εβραίους από την Θεσσαλονίκη και να τα πάμε στα Πέρια. Σε μια συνάντηση με τον γραμματέα του ΕΑΜ Θεσσαλονίκης και αργότερα της Μακεδονίας, Νίκο Δηλαβέρη - ήταν μηχανικός στο εργοστάσιο Αλατίνη - μας είπε: «Πρέπει να βιαστούμε να βγάλουμε όσο το δυνατόν περισσότερα εβραίους από την Θεσσαλονί-

κη γιατί υπό χουν πληροφορίες ότι ο νέος διοικητής της Γκεοτάπο Μέρτεν, που ήθελε από την Ουγγαρία, είλε ότι, όπως εξόντωσε τους Εβραίους της Ουγγαρίας, που ήταν επαντάδες χιλιάδες, θα εξόντωσε και τους 70.000 Ελλήνες Εβραίους».

Ο Τάκης είπε στο συναγωνιστή Δηλαβέρη: «Γιατί δεν τα λέτε αυτά στους πρέτες των Εβραίων;». Ο Δηλαβέρης μας είπε: Συναντήθηκαμε με τον φαΐνο και 2 άλλους και τους καταπούσαμε για όλα που ξέραμε και πως μπορούμε να τους βοηθήσουμε. Ο καημένος ο αρχιλαβίνος, με δάρωνα στα μάτια είπε: Μας κάλεσε ο Γερμανός διοικητής και μας είπε: «Αν μάθω ότι ένας Εβραίος έφθασε από τη Θεσσαλονίκη, θα εκτελέσω 20, αν φύγουν 2 θα εκτελέσω 100 από εσάς». Γι' αυτό, παιδι μου Νίκο, δεν μπορώ να αναλάβω τέτοιες ευθύνες. Αν φύγουν ορισμένοι χωρίς να το ξέρω εγώ, είναι δικιά τους ευθύνη. Εγώ την τύχη μας την αφήνω στο Θεό».

Την άλλη μέρα, όπως είχαμε κανονίσει, πήραμε 7 νέους από 18 έως 24 ετών και αναχωρήσαμε. Ήγαμε σε ένα σπίτι εβραϊκό στο Ρεζί Βαρδάρ. Τα παιδιά είχαν φωτογραφίες, εμείς είχαμε σφραγίδες και έντυπα και τεκεί, στο σπίτι αυτό, φτιάξαμε ταυτότητες με ελληνικά ονόματα και τόπο κατοικίας την Κατερίνη ή το Λιτόχωρο. Φτάσαμε στον Γαλλικό ποταμό στο φυλάκιο όπου συναντήσαμε Έλληνες χωροφύλακες και Γερμανούς. Ο Τάκης πήρανε μπροστά, απολογθώντας τα 7 παιδιά και τελευταίος εγώ. Κάποιο από τα παιδιά το σταμάτησε ο υπονοματάρχης και άρχισε να του κάνει ερωτήσεις, να εξετάζει την ταυτότητά του και τέλος

του λέει «Εσύ είσαι Εβραίος». Μπαίνω εγώ στη μέση και του λέω αυτά που μου είπαν από την οργάνωση σωτηρίας Εβραίων Θεσσαλονίκης: «Κύριε Κώστα, στην οδό τάδε στην Τούμπα, έχεις την μάνα σου και την αδελφή σου. Αν κρατήσεις έναν από εμάς, το βράδυ δεν θα τους βρεις ζωντανούς!». Δεν μπήσε, έδωσε την ταυτότητα στο παιδί και φύγαμε. Το βράδυ, ο υπεύθυνος του ΕΑΜ Γιδά (Αλεξανδρεία) μας έδωσε φαρμάκα και αφού αναπαυθήκαμε, ξεκίνησαμε χαράματα για τα Πιέρια. Αργά την νύχτα, αποφεύγοντας τα χωριά Κούρος και Αρτάνων (Σεβαστία), φτάσαμε στην Τόζοβα (Τριλόφος). Αποφύγαμε τα παραπάνω χωριά, γιατί, πριν από δύο εβδομάδες, έπιασαν τον Τάκη Τερζόπουλο που περνούσε από εκεί με 5 εβραίοποντα. Σύδιπρε όμως, γιατί ο αρχηγός των ενόπλων Π. Α. Οτσίδων Κισάμπατος (Κυριάκος Παπαδόπουλος) γνώριζε τον θείο Μιλτιάδη και όταν έμαθε ότι ο Τάκης είναι παιδί του είπε στους άλλους: «Πρόσκουν πε πιζήν Μιλτιάδη την ογλού» - αφήστε τον, είναι του δικού μας Μιλτιάδη το παιδί».

Μετά από λίγες μέρες, ήθελαν να πάρουν τις 6-7 εβραϊκές οικογένειες της Κατερίνης και να τους πάνε στη Θεσσαλονίκη. Ορισμένοι από τους Εβραίους της Κατερίνης ήταν τενεκετζήδες. Ένας από αυτούς είχε τραυματισθεί στο μέτωπο της Αλβανίας και στο νοσοκομείο που θεραπεύθηκε με έναν Έλληνα, επίσης τραυματία ο οποίος το 1943 ήταν χωροφύλακας στην Κατερίνη. Ένα απότινγκ μα τον συνάντησε και τοις είπε: «Ηρθε εντολή από τη Θεσσαλονίκη, να πάρουν σι

δελφό του τενεκετζή Αλέξη Καζαντζόγλου και ζήτησε βοήθεια. Ο θείος μου με βρήκε και μου είπε αυτά που του είπε ο συνάδελφός του. Εγώ βρήκα τον Σιδηρόπουλο Νίκο, τον Σιδηρόπουλο Θεόφιλο και τον Κώστα Νίκολαΐδη (Ταχτσόγλου) και το ίδιο βράδυ με τοιά κάρα, τέσσερις οικογένειες Εβραίων μεταφέρθηκαν στα οφειλά χωριά της Πιερίας. Οι υπόλοιπες οικογένειες βοήθηκαν από άλλους Έλληνες φίλους τους και έτσι κανένας Εβραίος της Κατερίνης δεν πήρε στην Θεσσαλονίκη και από εκεί στο Λουστίτσι.

Μετά τον πόλεμο, ο τότε δήμαρχος Βασιλειάδης, διέδωσε ότι αυτός έσωσε τους Εβραίους της Κατερίνης. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Δεν μπορούσε ο δήμαρχος επί Γερμανών, να στείλει ανθρώπους στα ανταρτοκρατούμενα χωριά. Τον Μάιο, βγήκα και εγώ στον ΕΛΑΣ (γιατί δεν μπορούσα πλέον να δουλέψω στην πολιτική οργάνωση Κατερίνης). Στο πρώτο τάγμα του πεντηκοστού συντάγματος του ΕΛΑΣ είχα μαζί μου έξι εβραίόπουλα, τρεις από αυτούς εκπαιδεύσαντος ο αξιωματικός των σαμπτοτέρ Σάνθος (Λευτέρης Συνεφάκης) και έγιναν εξαιρετικοί σαμπτοτέρ. Ο Κωστάκης (σε όλους δώσαμε ψευδώνυμα), έγινε ομαδάρχης σαμπτοτέρ και μάλιστα από τους καλύτερους. Όλα τα εβραίόπουλα πολέμησαν ηωϊκότατα κατά των Γερμανών.

Στο 50ό Σύνταγμα του ΕΛΑΣ είχαμε έναν Εβραίο που τον ονομάσαμε **Μιχαηλίδη**. Σπούδαζε στη Γαλλία και όταν οι Γερμανοί πήγαν στο Παρίσι, ο Μιχαηλίδης έφυγε και ήρθε στην Θεσσαλονίκη, στην οικογένειά του.

Εγώ, πουν από τον πόλεμο, κατοικούσα στην Δράμα και είχα έναν φίλο και συμμαθητή Εβραίο, τον **Ζακίνο Ορβαδία**. Ήταν τερματοφύλακας της «Δρέας Δράμας». Οι Βούλγαροι φασίστες σκότωσαν τον πατέρα και τον αδελφό του στην μεγάλη σφαγή του πληθυσμού της Δράμας Δοξάτου το 1941. Ο Ζακίνος, ως Μπότσαρης, έγινε Λοχαγός του ΕΛΑΣ στο 16ο Βερμίου. Αργότερα, το 1950, τον συνάντησα στην Τσεχοσλοβακία όπου είχε πάει ως πολιτικός πρόσφυγας. Εκεί έκανε οικογένεια (είχε δύο παιδιά). Εγώ, από το 1950, είχα φύγει από την Τσεχοσλοβακία και αωγότερα πληροφορήθηκα ότι πέθανε.

Παρακαλώ το Κεντρικό Συμβούλιο των Ισραηλιτών Ελλάδος, αν μπορεί να βρει την διεύθυνση των παιδιών που ήταν αντάρτες στο 1/50 τάγμα του ΕΛΑΣ βορείου Ολύμπου και να μου τις στείλει. Θα χαρώ πολύ.

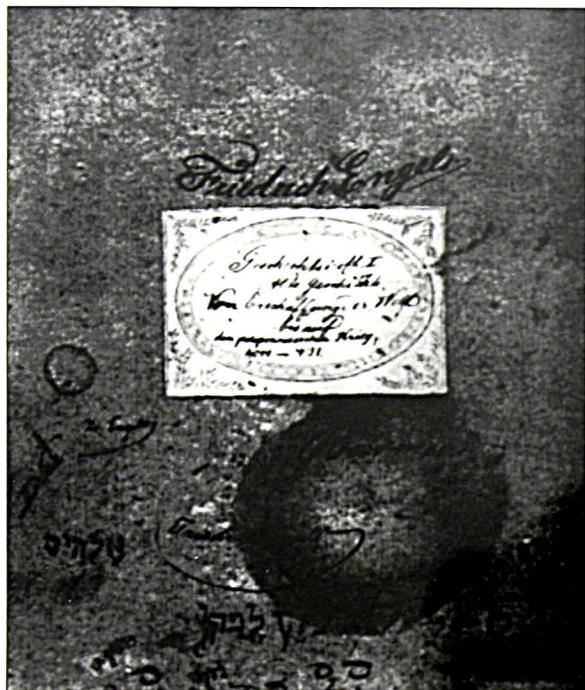
Με συγχωρείτε που σας απασχολώ τώρα. Ελειπα από την Ελλάδα 45 χρόνια».

* * *

Σοσιαλισμός και Ρατσισμός

Σχετικά με το άρθρο του κ. Γ. Σ. Αλεξιάδη, που δημοσιεύθηκε στο φύλλο 135 (Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου 1995) του περιοδικού μας, ο καθηγητής κ. Γεώργιος Μ. Σαργιάννης - Αθήνα, σε επιστολή του μας γράφει μεταξύ άλλων:

«ΔΕΝ ΕΧΩ καμία πρόθεση - φυσικά ούτε και αρμοδιότητα - να παρέμβω καθ' οιονδήποτε τρόπο στην επιλογή της ύλης του περιο-

Εξώφυλλο από το «Τετράδιο Λασκήσεων Ιστορίας» του νεαρού Ενγκελάδη στο Γηρυόπαιο του Elberfeld το 1834 ως το 1837, στο οποίο διακρίνονται εβραϊκές λέξεις γραμμένες από τον Ενγκελάδη.

περιοδικά που εκφράζουν όχι πολιτικούς χώρους αλλά μικρές και δυναμικές κοινωνίες που περιλαμβάνουν στους κόλπους τους όλο το πολιτικό φάσμα.

Εδώ όμως, πρόκειται για άρθρο που (ανεξάρτητα από τις δίγουρα καλοπροσώπετες προθέσεις του συντάκτη του) βασίζεται σε πηγή που θα μου επιτρέψει να χαρακτηρίσω «ύποπτη», και που εντάσσεται σε προσπάθειες διεθνών κύκλων νεοναζιστικού υποβάθμου, όπως αυτές που προσπαθούν να πείσουν - και μάλιστα μέσα από άριστα οργανωμένα «επιστημονικά» συνέδρια - ότι δεν συνέβησαν διωγμοί των Εβραίων επί Χίτλερ και το Ολοκαύτωμα είναι αποτέλεσμα προπαγάνδας κ.ά.

Στην περίπτωση της γαλ-

λισμός» και ας μην μας παραπλανά το ότι εμφανίζονται «αντιχιτλερικοί», είναι και αυτό μια μέθοδος προπαγάνδας μακροχρονίου προοπτικής, άλλωστε και ο Μουσοσολίνι και ο Χίτλερ αρχικά έφεραν το προσωπείο του «αντιπλουτοκράτη, αντικαπιταλιστή, σοσιαλιστή», (π.χ. τα «25 σημεία» του 1920, ας θυμηθούμε ακόμη ότι ο πλήρης τίτλος του χιτλερικού κόμματος ήταν «Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα των Εργατών της Γερμανίας» (NSAPD).

Θα σταθώ σε ορισμένα κρίσιμα σημεία αυτού του άρθρου:

- Ο Μαξ, οιδέποτε επετέθη κατά του Ιουδαϊσμού, πολύ δε περισσότερο που ο ίδιος καταγόταν από Εβραίους γονείς (οικογενεικό

ονομα Mardechai). Σημειώνεται ότι οι φίλοι του εν οις και ο Έγκελς, τον αποκαλούσαν «der Schwarz», (ο Μαύρος), επειδή ήταν πολύ μελαχρινός για γερμανός και τα αναφερόμενα «ρατσιστικά σχόλια» του Μαρξ για τον τότε επίσης φίλο του Φ. Λασσάλ, είναι άμεση αυτοεμφονεία του ίδιου του Μαρξ.

Ο Μαρξ, στο έργο του «die Judenfrage» (το Εβραϊκό Ζήτημα) που δημοσιεύτηκε στο «Deutsch-franzoesishce Jahrbuecher» το 1844, επιθέτει στον Bruno Bauer, ο οποίος πίστευε στην δυνατότητα του χριστιανικού κράτους να χειραφετήσει τους Εβραίους, ο Μαρξ έλεγε ότι αυτό ισοδυναμεί πρακτικά με την εγκατάλευψη από τους Εβραίους της θρησκείας τους, με την πλήρη δηλαδή ενσωμάτωσή τους στο υφιστάμενο χριστιανικό κράτος, και από κει και πέρα αναπτύνεσε την δική του θεωρία περί θρησκείας και κράτους, που δεν μας αφορά επί του προκειμένου.

Ακόμη στο έργο του Μαρξ και του Έγκελς υπάρχουν πολυάριθμα σημεία που καυτηριάζουν ευθέως και απερίφραστα τον αντισημιτισμό, όπως για παράδειγμα: Μαρξ-Έγκελς, «Η Αγία Οικουμένεια», 1844 (σελ. 107, 117 και 132 στην ελλ. εκδ.), Έγκελς, «Αντι-Ντύφινγκ», 1877-8 στην εφημερίδα του Σοσιαλιστικού Κόμματος «Vorwaerts» (σελ. 169 στην ελλ. εκδ.) και του ίδιου, «το Αγροτικό Ζήτημα στην Γαλλία και στην Γερμανία, στην Neue Zeit, 1894 (σελ. 507 κ.εφ. στην ελλ. έκδ.) κ.ά.

2. Από τους αναφερόμενους ως σοσιαλιστές του 18ου και 19ου αιώνα (Proudhon, Fourier, κ.ά.) είναι γνωστό ότι διακατέχονταν από ολοκληρωτικές τάσεις, όμως εκτός από ορισμένα σημεία των οικονομικών θεωριών τους, ο Μαρξ και οι επίγονοί του δεν τους ανεγνώρισαν τίποτα άλλο απολύτως.

3. Οι αναφερόμενοι ως «σοσιαλιστές» στο άρθρο, δεν εκφράζουν το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, μερικοί πέφασαν από αυτό, γρήγορα όμως το εγκατάλευψαν ή τους διέφεραν και φυσικά οι ίδεες τους τις οποίες αποδίδει ο κ. Αλεξιάδης στον σοσιαλισμό δεν έχουν τίποτα να κάνουν μ' αυτόν.

Είναι βέβαια γνωστό ότι πολὺς κόσμος περνά κάποτε από κάποιο κόμμα, αλλά αποτελεί πλαστογραφία της ιστορίας να αποδίδονται προσωπικές απόψεις διαγραμμένων μελών ενός πολιτικού σχηματισμού, στον πολιτικό αυτόν σχηματισμό, πολύ περισσότερο που αυτές οι απόψεις όχι μόνον δεν αποτελούσαν «θέσεις του κόμματος» αλλά ήταν και η αιτία διαγραφής τους από αυτό.

Μην ξεχνάμε ακόμη, ότι εκμεταλλεύομενοι την γοητεία που ασκεί στον κόσμο η έννοια του σοσιαλισμού, πολλοί δημιαρχούνται και τυχωδώκτες αυτοτιτλοφορηθήκαν ως «σοσιαλιστές» ανάμεσα στους οποίους και ο Μουσοδόλιν και ο Χίτλερ.

Στις πραστάνω περιπτώσεις εντάσσεται πλειάδα τέτοιων «πολιτικών», «ζονωνιολόγων», «φιλοσόφων» κ.ά. κυρίως του τέλους του 19ου αιώνι στην Γαλλία και την Γερμανία, οι οποίοι οικοδόμησαν το ιδεολογικό υπόβαθρο του Ναζισμού και οι οποίοι προπαγανδίζουν ένα σύνολο από ρατσιστικές απόψεις, όπως της φυλετικής καθαρότητας, της υπεροχής της αρίστης φυλής, της ευγονικής σε βάρος των κατωτέρων φυλών (Εβραίων, Τούρκων και Σλάβων) κ.ά.

Σ' αυτούς ανήκει και ο πολύς Lapouge (1854-1936) που αναφέρεται στο επίμαχο άρθρο, ο οποίος μαζί με τον J.A. de Gobineau (1816-1882) ήταν από τους θεμελιώτες του ρατσισμού και του φασισμού στην Γαλλία, με πλήθος ρατσιστικών συγγραμμάτων στο ενεργητικό του. Άλλωστε

η τελευταία παράγραφος του κ. Αλεξιάδη που αναδημοσιεύει τις θέσεις του Lapouge σχετικά με τον σοσιαλισμό και την δημοκρατία, είναι ηλιόν φαεινότερο ότι εκθειάζει αμιγώς εθνικοσοσιαλιστικά και ρατσιστικά και όχι δημοκρατικά ή σοσιαλιστικά πρότυπα.

Ο Ιούλιος Γκεντ (Mathieu-Basile Jules Guesde, 1845-1922 και όχι Γκεντι που αναγράφει ο κ. Αλεξιάδης) ήταν πράγματι από τα στελέχη του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (ΓΣΚ), πλην όμως αργότερα πέρασε σε δεξιές θέσεις και στην υπόθεση Ντρένφους το 1894 τάχθηκε εναντίον του, σ' αντίθεση με τα υγιή στελέχη του ΓΣΚ όπως ο Εμíl Zola που αγωνίστηκαν για την αθώωσή του. Άλλωστε και ο Μαρξ και ο Έγκελς έχουν υποβάλει σε σκληρή κριτική αυτές τις θέσεις του Γκεντ.

Ο Βενέδικτος Μαλόν (και όχι Μαλάν όπως γράφει ο κ. Αλεξιάδης) ήταν απ' αρχής ηγέτης της αντιμαρξιστικής τάσης στο ΓΣΚ μαζί με τον Παύλο Μπρους και γρήγορα ξεχάστηκε. (Υποθέτω ότι δεν εννοεί τον D.F. Malan, 1874-1959, εθνικοτή και φιλοξιλευτικό πολιτικό της Νότιας Αφρικής, που επεδιώξει την συμμετοχή της χώρας του το 1939 στον πόλεμο στο πλευρό του Άξονα και θέσπισε το Απριλίτιο το 1948).

Οσο για τον A.-S. Μιλλέραν (Alexandre-Etienne Millerand, 1859-1943) ξεκίνησε από σοσιαλιστής το 1890 αλλά διαγράφτηκε το 1904, χρημάτισε υπονομός πολέμου στον A. Παγκόσμιο Πόλεμο, και πρόεδρος της Δημοκρατίας το 1920, όπου όμως τον υποχρέωσε σε παραίτηση ο αριστερός συνασπισμός (Cartel de Gauches) το 1924, τόσο για την αντιυνταγματική ανάμεσή του στην πολιτική, όσο και για την αντιδικτατική του εκπροσωπία.

Για το ίδιο θέμα έστειλε

επιστολή κι ο κ. Λέων Χούλης - Αθήνα.

* * *

Γύρω από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης

Ο κ. Αιμίλιος Δημητρίαδης - Κηφισία - παρατηρεί τα παρακάτω σχετικά με κριτική του κ. Σ. Χασσίδ, που δημοσιεύτηκε στο προηγούμενο φύλλο του περιοδικού μας:

«ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου 1995, του έγχριτου περιοδικού οασφύλαξηστήσεις κριτική του κ. Σ. Χασσίδ, που δημοσιεύτηκε στο προηγούμενο φύλλο του περιοδικού μας:

'Οπως γράφω και στο βιβλίο μου, για ν' ασχοληθώ με το θέμα, με παρακινήσε το γεγονός ότι αν και είχα ακούστα για τον εμπρησμό του Κάμπελ, δεν είχα συναντήσει καποιον για να με διαφωτίσει τι ακριβώς έγινε. Παρότι τότε, το ενδιαφέρον μου παρουσιάσθηκε μόλις 6 - 7 χρόνια μετά τα γεγονότα.'

Πενήντα πέντε χρόνια μετά, γράφοντας για τη Θεσσαλονίκη τον 1925 - 30 και συλλέγοντας στοιχεία από τις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής πρόσεξα, παρόλη τις κοινωνικές συγχρόνευσις που συγχλόνιζαν την Κοινότητα της Θεσσαλονίκης, ο εμπρησμός του Κάμπελ αποτέλεσε το μείζον θέμα της χρονιάς του 1930, που πήρε τεράστια εκτάση δημοσιότητας και ενδιαφέροντος. Τέτοια ώστε ανάγκαιο τον τύπο της Θεσσαλονίκης ν' ασχοληθεί με πολινότητα και πολυελίδα δημοσιεύματα για αυτό.

Από μια προσεκτική ανάγνωση των δημοσιευμάτων αυτών, διαπίστωσα ότι το καθένα τους είχε και μια δια-

φροτεική προσέγγιση του θέματος, ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση και τις κυκλοφοριακές ανάγκες, του εντύπου που τα δημοσίευνα π.χ. η Βενζελική «Μακεδονία» και ο Ν. Φαρδής δημοσίευναν εμπροστικά άρθρα κατά των Εβραίων. Οι όλες Βενζελικές, «Μακεδονικά Νέα» κ.λπ. ήταν συγκαταμένες, αλλά λόγω κυκλοφοριακών αναγκών αναγκάζονταν να συμπορευθούν έστω και συρόμενες με τη Μακεδονία. Το «Φως» και οι υπόλοιπες λαϊκές ήταν σφόδρα αντίθετες μ' όλες αυτές τις μεθοδεύσεις και κατηγορούσαν ανοικτά, το κόμμα Φιλέλευθερον και το Γ. Διοικητή Μακεδονίας, Σ. Γονατά, ως υποκινητή των επεισοδίων. Μαχητικότερες κατά των δρομέων ήταν οι κομμουνιστές εφημερίδες. Και οι εβραϊκές φυσικό ήταν να στρέφονται κατά της «Μακεδονίας» του Φαρδή, των Εθνικών Οργανώσεων και ειδικά των ΕΕΕ. Άλλες με ήπιο τρόπο και μερικές με πολύ σκληρό.

Στο βιβλίο μου εκθέτω μόνο τα γεγονότα όπως τα παρουσίασε ο ελληνικός τύπος, οι προκηρύξεις, οι δηλώσεις των Εθνικών Οργανώσεων, οι δηλώσεις του Γενικού Διοικητού και της Αστυνομίας, αλλά κυρίως οι τρεις συζητήσεις που έγιναν στη Βουλή με προταγωνιστές τους Βενιζέλο - Παπανικολάου (με αντίθετες απόψεις) και αφήνω στον αναγνώστη να βγάλει τα συμπεράσματά του.

Προσωπική μου άποψη - την οποία δεν θέλω να επιβάλω - είναι ότι από τις βασικότερες αιτίες που προξένησαν τα δυνάμεστα γεγονότα του Κάμπελ ήταν:

1. Ο εμπορικός ανταγωνισμός των προσφυγικών στοιχείων της Θεσσαλονίκης, το οποίο αγωνίζοταν ν' αμφισβήτησει την οικονομική ηγεμονία που είχε η Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης από τον καιρό της τουρκοχροατίας.

2. Η Λέσχη Φιλελευθέρων Θεσσαλονίκης που είχε τη γνώμη ότι οι Ισραηλίτες ψήφιζαν μόνον Λαϊκούς και Κομμουνιστές - έφθασαν και στο

σημείο να κάνουν σε κάποιες εκλογές και ιδιαίτερα εκλογικά τμήματα - και ήθελαν να πάρουν μια μεριδά των ψήφων τους.

3. Οι «εθνικές οργανώσεις» που τις ενίσχυαν και επηρέαζαν οι φιλελέυθεροι (πολλοί κατηγορούσαν το Γονατά σαν αυχτό τους).

4. Και από αυτικές συμπτώσεις και κακές εκτιμήσεις για τη σοβαρότητα της επερχόμενης συγκρούσεως που έκανε παρά την μεγάλη της εμπειρία η θρησκευτική και πολιτική ηγεσία των Ισραηλίτων.

Κατά τα άλλα ευχαριστώ τον κ. Σαμουήλ Χασσίδ - που είχε την ευχαριστήση να τον συναντήσω και να τα συζητήσουμε κι από τον ίδιο που αυχολήθηκε με το βιβλίο μου. Αναγνωρίζω ότι το κείμενό μου ίσως παφούσαι κάποια αδυναμία επειδή στηρίζεται μόνο σε ελληνικές πηγές (αν και αντικρουόμενες). Αλλά και οι παρατηρήσεις του κ. Χασσίδ στηρίζονται μόνο στο βιβλίο - Zikharon Saloniki - του Άσσερ Μωύση, που από μια ματιά που του έφειξα όταν μου το έδειξε, αποκόμισα την εντύπωση ότι χρηματοδοτήθηκε η έκδοσή του από την οικογένεια του τότε αρχηγού των Σιωνιστών της Θεσσαλονίκης και η περιγραφή των γεγονότων γίνεται από μέλη της Κοινότητας που έλαν προσωπική ανάμειξη στα γεγονότα.

Τον ευχαριστώ ακόμη, για τον ενγενικό τρόπο που παραθέτει και όσα δισάρεστα γράφει για το βιβλίο μου - έχω τη γνώμη ότι το Ισραήλ κέρδισε στο πρόσωπό του έναν επιστήμονα αλλά και έχασε έναν ικανό διπλωμάτη - και το ότι δεν αμφισβητεί την «καλή μου πρόθεση». Το ίδιο και για δεν αμφισβήτω τη δική του και νομίζω ότι ο πόλεμος, η κατοχή - τα κοινά βάσανα και οι κοινοί αγώνες, μας έδωσαν την εικασία ν' αλληλογνωμοσιούμε και να αλληλοεκτιμούμε. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο κατανόησης νομίζω ότι δεν θα είναι δύσκολό να βρεθεί η αληθινή ημινεία του "εμπρησμού του Κάμπελ".

Σημείο να κάνουν σε κάποιες εκλογές και ιδιαίτερα εκλογικά τμήματα - και ήθελαν να πάρουν μια μεριδά των ψήφων τους.

3. Οι «εθνικές οργανώσεις» που τις ενίσχυαν και επηρέαζαν οι φιλελέυθεροι (πολλοί κατηγορούσαν το Γονατά σαν αυχτό τους).

Βιβλία

ΙΩΣΗΦ ΧΑΣΣΙΔ:

«Προσαρμογές και ανταγωνιστικότητα στην ελληνική βιομηχανία»

(Εκδοση Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών)

Στην προσπάθεια εντοπισμού των στοιχείων που συνθέτουν ένα αποτελεσματικό πλαίσιο διαμορφώσεως αναπτυξιακής πολιτικής για την ελληνική βιομηχανία συμβάλλει ασφαλώς και η νέα μελέτη του καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Ιωσήφ Χασσίδ με τίτλο «Προσαρμογές και ανταγωνιστικότητα στην ελληνική βιομηχανία».

Η μελέτη εστιάζει το βάρος της στο μέσο - η μικρο-οικονομικό επίπεδο του μεταποιητικού τομέα όπου όπως γενικά αναγνωρίζεται, γεννώνται και αναπτύσσονται τα όπια ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα.

Το αναλυτικό πλαίσιο της έρευνας βασίσθηκε στη «μέθοδο Porter», η οποία - για την ελληνική περίπτωση - επαναδιατυπώθηκε και έτσι στο νέο «εργαλείο» που προέκυψε (στο «Πολύπλευρο Επιχειρηματικών Προσαρμογών») εκφράζοντας όλες οι μορφές «προσαρμογών» - πραγματικών και οργανωτικών. Σημαντικό στοι-

χείο πρωτοτυπίας της μελέτης είναι ότι για 50 περίπου τύπους προσαρμογών υπολογίζονται - κατά κλάδο και αναλόγως διαφόρων χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων - «συντελεστές βαρύτητας» για τη «σκοπιμότητα», την «εφικτότητα» και τον «βαθμό προόδου στην υλοποίησή» τους.

Η σχετική έρευνα διαπίστωσε ότι 43% των βιομηχανικών επιχειρήσεων θεωρούν σκόπιμη κάποια μορφή «πραγματικής προσαρμογής», ενώ ποσοστό 53% έχουν ανάλογη τοποθέτηση για κάποια μορφή «οργανωτικής προσαρμογής». Ωστόσο, ανεξάρτητα από την πραγματική ανάγκη, απονισάζει από τις ελληνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις σε σχετικά υψηλό βαθμό η συνειδητοποίηση της σκοπιμότητας προσαρμογών. Επί πλέον, από τις επιχειρήσεις που είναι σε θέση να εκτιμήσουν τον βαθμό υλοποίησεως των προσαρμογών, οι μεάς μόνο δηλώνουν ότι έχουν προχωρήσει σε υλοποίησή τους και από αυτές μόνο 1 στις 10 δηλώνει ότι οι προσαρμογές έχουν ολοκληρωθεί. Η πολιτική των επιχειρήσεων στρέφεται κυρίως προς την κατεύθυνση των προσαρμογών στους συντελεστές παραγωγής, οι «αιχμές» εντοπίζονται στην εκπαίδευση τεχνικού προσωπικού και στον εκσυγχρονισμό τεχνολογίας. Αντίστοιχα, στις προσαρμογές προσέτοντων και αγορών, η «αιχμή» αφορά στα νέα προϊόντα και στην έρευνα για προσαρμογή υπαρχόντων προϊόντων. Μεταξύ των «οργανωτικών» προσα-

μιγων, «αιχμες» εντοπιζονται και πάλι στην εκπαίδευση διοικητικών στελεχών, στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και στην έρευνα αγορών.

Οι επιχειρήσεις πάντως αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια στην υλοποίηση των προγραμμάτων προσαρμογών που θα βελτιώναν την ανταγωνιστικότητά τους.

Η υπέρβαση των εμποδίων αυτών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για ομαλή προώθηση των προσαρμογών των επιχειρήσεων, από τις οποίες προσδοκώνται σημαντικά άμεσα και έμμεσα οφέλη. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα των προσαρμογών για το δέγμα των βιομηχανικών επιχειρήσεων που έλαβαν στη σχετική έρευνα (πρόκειται για 130 επιχειρήσεις που συγκεντρώνουν περίπου το 20% των συνολικών πωλήσεων και το 16% της απασχόλησης) εκτιμήθηκε ότι σε 3 περίπου χρόνια από την ολοκλήρωσή τους θα είναι, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

- Για την παραγωγή και τα κέρδη αναμένεται αύξηση της τάξεως του 9%. Για τις εξαγωγές, η προβλ.επόμενη βελτίωση είναι 8% και ακόμη χαμηλότερη (6%) είναι η προσδοκώμενη αύξηση της απασχόλησης.

- Οι εντονότερες αύξησεις παραγωγής αναμένονται στους κλάδους Μεταφορικών Μέσων, Πλαστικών, Κλωστοϋφαντουργίας και Τροφίμων, ενώ μεγαλύτερες βελτίωσεις κερδών στους κλάδους Καπνού, Δομικών Υλικών, Πλαστικών, Μεταλλουργίας και Τροφίμων.

- Τις υψηλότερες αύξησεις εξαγωγών θα σημειώσουν οι κλάδοι Προϊόντων Μετάλλου, Μεταλλουργίας, Καπνού και Μεταφορικών Μέσων.

- Οι μεγαλύτερες αύξησεις απασχόλησης τεχνικού προσωπικού θα εμφανισθούν στους κλάδους Μεταφορικών Μέσων και Μηχανών (όχι ηλεκτρικών).

- Βελτίωση στην αποδοτικότητα ανά μονάδα παραγωγής θα εμφανίσουν οι κλάδοι Τροφίμων, Καπνού, Ενδυσης-Υπόδησης, Δομικών Υλικών και Μηχανών (όχι ηλεκτρικών).

- Τόνωση της εξωστρέφειας αναμένεται για τους κλάδους Καπνού, Επίπλων και Προϊόντων Μετάλλου.

Με βάση τα πραγματικά μεγέθη των επιχειρήσεων, στις οποίες αντιστοιχούν οι παραπάνω εκτιμήσεις, υπολογίζεται ότι η προσδοκία αιχμή-

σεως της απασχόλησης κατά περίπου 6% εκφράζει, στην ουσία, πρόβλεψη αιχμήσεως των θέσεων εργασίας στις επιχειρήσεις αυτές κατά περίπου 2.500 θέσεις. Αν μέγεθος αυτό «προβλήθει» στο σύνολο της βιομηχανίας, αντιστοιχεί σε αιχμήση τουλάχιστον 10.000 θέσεων εργασίας.

Ιδιαίτερη σημαντικό είναι το Γιαννίδης της μελέτης, όπου παρουσιάζονται τα στοιχεία μιας Πολιτικής Προώθησης Προσαρμογών και Ανταγωνιστικότητας στην ελληνική βιομηχανία. Η βασική γενική αρχή της πολιτικής αυτής είναι ότι δεν ταυτίζεται με την πραγματοποίηση παγίων επενδύσεων από τις επιχειρήσεις. Η αποδοχή της γενικής αυτής αρχής σημαίνει ότι η βιομηχανική πολιτική, που η σημερινή κατάσταση της ελληνικής βιομηχανίας απαιτεί, δεν θα πρέπει να εστιάζεται (ούτε βέβαια και να εξαντλείται) σε παροχή χομιατοδοτικών/φορολογικών κινήτρων-ενσιγάνσεων. Αντίθετα, στο «κέντρο βάρους» μιας επιτυχημένης πολιτικής προσαρμογών τοποθετείται η εξασφάλιση της ικανότητας των επιχειρήσεων να «αναγνωρίζουν» τις εξειδικευμένες ανάγκες τους για συγκεκριμένους τύπους τέτοιων προσαρμογών και στη συνέχεια, να διερευνούν την «εφικτότητά» τους και να σχεδιάζουν την υλοποίησή τους.

Πρός την κατεύθυνση αυτή, οι ειδικότερες ομάδες μέτρων, που η μελέτη προτείνει, αφορούν σε: Μέτρα για την επέκταση της αναγνωρίσεως-συνειδητοποίησης της σκοπιμότητας προσαρμογών από τις επιχειρήσεις - Μέτρα τονόσεως της εφικτότητας προσαρμογών - Μέτρα για την περιφορισμό των έωστερικών εμποδίων στην προσαρμογή.

Η μελέτη εξετάζει επίσης το θέμα των «օριζόντιων» και «κάθετων» μέτρων βιομηχανικής πολιτικής. Υποστηρίζει ότι αντίθετα με τα επιχειρήματα που συχνά προβάλλονται, οι «օριζόντιοι» χαρακτήρα πολιτικές δεν ανταγονίζονται τις «κάθετες-κλαδικές» και ότι ορθότερο θα ήταν οι μεν να αντιμετωπίζονται ως συμπληρωματικές των δε.

Η «επιχειρηματοκεντρική», όπως ορίζεται, προσέγγιση στο πρόβλημα της βιομηχανικής πολιτικής υποστηρίζει ότι η επιλεκτική κατανομή των πόρων δεν καθορίζεται πλέον από κλαδικά κριτήρια, αλλά από την εξειδικευμένη αξιολόγηση της καταστάσεως των προ-

οπτικών της μεμονωμένης επιχώσης. Η μελέτη προτείνει τη διαμόρφωση εφαρμογής ενός προγράμματος οποίου στόχος θα είναι η διεύρυνση των απαραίτητων επενδύσεων προσαρμογών βιομηχανικών επιχειρήσεων.

(Από τη Βιομηχανική Επιθετική Δεκεμβρίου

ΤΑΣΟΥ ΦΑΛΚΟΥ:

Το Χρονικό των Δικαιών

(Αθήνα: Εκδόσεις Δάμος, 1992)

✓ Τον προσωπικό αγώνα με την πατρίδα παρέα/οι ίδια, τους άλλους και προσωπική ανθρώπινη συνί περιγράφει ο Τάσος Φάλκος βιβλίο του, η υπόθεση του οποίου λίστεται στη Θεσσαλονίκη στα της γεωμανικής Κατοχής. Στις εποχές περιγράφονται ιστορίες σε πον γεμάτων πίστη και ελπίδα κατέληγαν εφετία σημαντικά με περιγράμενες προς το χάος. Άυτών υπάρχουν σκηνές από εξευτελισμούς στους οποίους υπονοούνται οι Ναζί τους Εβραίοι συμπλοτεύοντας πάντα τους οδηγούσες στην εξόντωση της «τελείως λυτή»

ΠΑΝΟΥ ΤΣΟΛΑΚΗ:

Η εβραϊκή συνοικία της Καστοριάς

(Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γ. Δελ 1994)

✓ Εξοδήμηρη πρόσφατα το βιβλίο της Πάνου Τσολάκη, λέκτος Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Ελλονίκης, «Η εβραϊκή συνοικία Καστοριάς - Ιστορία, πολεοδομία αρχιτεκτονική». Το βιβλίο, που ισχαρέας αφιερώνει στους Εβραίους της Καστοριάς θύματα του ναζιστικού προστρίβη, από το ΚΙΣ και τη Θεσσαλονίκη, Είναι βασισμένη αρχικό κείμενο της ανακοίνωσης της Τσολάκη στο συνέδριο του Ι και του ΑΠΘ που έγινε το 1991 στη Θεσσαλονίκη με θέμα «Οι Εβραίοι Κοινότητες της Ν.Α. Ενράτης από 150 αιώνα έως το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου». Η εκδόση συμπληρωμένη με ιστορικά στοιχεία και εμπλουτισμένη με αρχιτεκτονικά σχέδια των συγγραφέα και φωτογραφίες από τα παλαιά εβραϊκά κτίρια Καστοριάς και τη δραστηριότητη

Κοινότητας προπολεμικά.

Στην εισαγωγή ο συγγραφέας αναφέρει χαρακτηριστικά:

«... Η Εβραϊκή Κοινότητα της Καστοριάς, που εδώ κι αιώνες βρισκόταν εγκαταστημένη στην ευρύτερη περιοχή της σημερινής πλατείας Ομονοίας, δεν αποτελούσε μια περιθωριακή μειονότητα στη ζωή της πόλης, όπως ξέρουμε ότι ήταν οι εβραϊκές κοινότητες άλλων ευφωπαϊκών πόλεων. Αντίθετα ήταν καλά οργανωμένη και ενσωματωμένη στην κοινωνία της πόλης, έτσι ώστε να μη διαφέρει ουσιαστικά από τους χριστιανούς...

Όμως σήμερα φαίνεται πως η μνήμη των Εβραίων αυτών Καστοριανών έχει απωλεσθεί. Οι νεότεροι μάλιστα κάτοικοι της πόλης δεν γνωρίζουν καν ότι στην Καστοριά ζούσε μέχρι πριν από πενήντα χρόνια μια ανθηρή ισραηλιτική Κοινότητα...

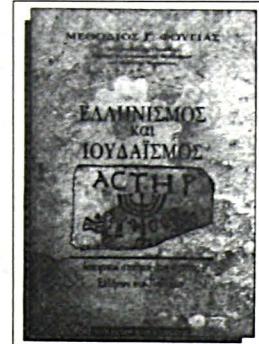
Τη μελέτη αυτή αφιερώνουμε σαν ελάχιστο μνημόσυνο για τα πενήντα χρόνια στη μνήμη των αδικοχαμένων Καστοριανών Εβραίων και την ανάγκη να μείνουν άσβετες σε όλους μας σελίδες από τη νεότερη ιστορία το τόπου μας».

Στο βιβλίο υπάρχουν σημαντικά στοιχεία που ζεινούν από την βιζαντινή εποχή και φτάνουν ως την μεταπολεμική κοινωνική οργάνωση. Στη μελέτη αυτή εξετάζεται επίσης η πολεοδομική διάρθρωση της εβραϊκής συνοικίας της Καστοριάς και παρατίθενται στοιχεία για τα εβραϊκά σπίτια καθώς και για τα κοινωφελή κτίσματα της Εβραϊκής Κοινότητας.

Το βιβλίο αυτό είναι μια σημαντική μελέτη, της οποίας η σπουδαιότητα δεν έχειται μόνο στην επιστημονική της τεκμηρίωση, αλλά και τη σημασία που έχει για την ιστορία μιας Κοινότητας που αφανίστηκε κατά το Ολοκαύτωμα, για την οποία με το πέρασμα του χρόνου τα στοιχεία εκλείπουν και αυτά.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΦΟΥΓΓΙΑ: Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός

(Αθήνα: Νέα Σμύρνη, 1995)

λήγει σε νέα συμπεράσματα για τη συνεργασία ελληνιστών Ιουδαίων και Ελλήνων για την ίδρυση της αρχαίας χριστιανής εκκλησίας.

(Από τον Τύπο της Κυριακής
6.4.1995)

Άλιμας επίσης:

* Δημ. Σ. Μπαλλή: Διεθνείς Σχέσεις και παραπληροφόρη - Η περιπτώση της Σερβίας (Αθήνα: Ελληνική Ενωσηδοτική, 1995)

* Παναγιώτη Σ. Μαγάκου: Ο Λαμπρός Κατσώνης (1752-1804), Ανατύπωση της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Λεβαδειάς (1993) της παλιάς έκδοσης του 1932 (Νικολάου Τιλεπόγλου - Μιλτιάδου 7 - Αθήνα).

* Γιάννη Αδάμου: Η ομηρεία από τους ληστές του Μητροπολίτη Ελασσόνος και Τσαριτσάνης Κυρίλλου κατά το 1886 (Ελασσόνα, 1993) και Μαρτυρολόγιο της Ελασσόνας (Ελασσόνα, έκδοση εφημερίδας «Η Μικρά της Ελασσόνος», 1991).

ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Του κ. I.M. KONIDARIS

Σινέχεια από την σελ. 2

άνευ η ενότητα και σύμπονια όλων των δυνάμεων του 'Εθνους, χωρίς καμία διάκριση και προπάντων χωρίς διάκριση δόγματος ή θρησκείας. Για το ελληνικό κράτος όλοι οι πολίτες του είναι εξίσου απαραίτητοι. Ορθόδοξοι και Καθολικοί, Εβραίοι και Μουσουλμάνοι.

Γη θρησκευτική ελευθερία καθιερώνει πράγματι και το ισχύον Σύνταγμα, τόσο ωρής όσο και εμμέσως από τον συνδυασμό περισσότερων διατάξεών του.

Γούτο όμως δεν αφεί. Η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Τη συνταγματική επιταγή φαλκιδεύουν οι ισχύοντες νόμοι. Το ελληνικό κράτος δεν μεταχειρίζεται πάντοτε ισότιμα τους πολίτες του ανέχοτητα από το δόγμα που ασπάζονται ή και τη

θρησκεία, που πιστεύουν. Και τούτο, ατυχώς, καταδεικνύεται τόσο στο πεδίο της νομοθεσίας όσο και στο πεδίο της πρακτικής.

Με τον τρόπο αυτόν τελικώς βάλλει η Διοίκηση κατά της ίδιας της επικαπονίας θρησκείας, η οποία εμφανίζεται να καταδιναστεύει τις θρησκευτικές μειονότητες στην Ελλάδα. Βάλλει όμως και κατά της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο σύνολό της, διότι η στάση της αποτελεί κακό προηγούμενο για άλλα κράτη στα οποία ζουν μειονότητες Ορθοδόξων.

ΙΟ κ. I. M. Konidaros είναι αναπληρωτής καθηγητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύτηκε στο Βήμα στις 26.3.1995, με την ευκαιρία της Εθνικής Επετείου.

ENGLISH SUMMARY

of the contents of Issue No 137

MAY - JUNE 1995

✓ Under the title **National Uprising and Religious Freedom**. Professor Ioannis Konidaris, on the basis of the successive Constitutions of Greece, points out that immediately Greece was liberated from the Turkish yoke in 1821, it safeguarded the religious freedom of its citizens.

✓ The well - known writer Mr Marios Ploritis contributes a study of **European, and more particularly German, anti - Semitism** and explains why it was unjust and had no foundation in history.

✓ A brief history of **two Jewish communities**, which no longer exist, that of **Kastoria** (Central Macedonia) and that of **Florina** (Eastern Macedonia), is presented by Messrs G. Alexiou and G. Tsobanos, with a wealth of detail on earlier history and the Holocaust.

✓ In 1943 the Greek Government, then in exile in Cairo (Egypt), drew up a report on **the sufferings of the Jews of Greece during that period of the German**

Occupation. This report, which was circulated in a special publication by the Société Orientale de Publicité of Cairo and contains valuable data on the life of the Jews of Greece through the ages, is now reprinted by our magazine, 52 years later.

✓ The ideas of the Instructor of the Nation Constantine Koumas (1777 - 1836) on the Jews, published in 1822, are proof of the **spirit of religious toleration which has always characterised the Greeks**.

✓ The writer Roula Papadimitriou narrates her memories of a friend who returned from Auschwitz. The title of her article is **The Weeping of Rachel in the 20th Century**.

✓ Included in this issue are readers' letters dealing with the **presence of the Jews in Thessaly** (Central Greece), the **relation between socialism and racism**, an facts about the **rescuing of the Jews of Katerini** (Western Macedonia).

The issue ends with book reviews.

